

А

а *спол.* а; а **шинжик** башлайжа-
ғым түркүсүн йырламаға а те-
пер розпочну співати його піс-
ні *Б*; меэм т'еменежим йох, а
мында бир т'еменежи бар у ме-
не свого скрипаля немає, а тут
ось є якийсь скрипаль *Б*; а штгэ
алай а оце так *У*; *пор.* йа.

а *вигук* 1. о [*М*]; ве сен, а **Вифле-**
ем і ти, о Віфлеєме [*М*]. 2. ах
СГ.

-а 1. *прот. енкл.* а; **өзекйе** мин-
д'ен сон-а башлай баш хусмаға
а як піде в стрілку, починає ви-
пускати колос *П*; **көзет-а** сон а
потім дивися *У*; 2. *посил. енкл.*
-но, а, ж; **тэк-а** тільки-но, тільки-
тільки *ВН*; **не отурмас-а?** чому
ж не сідаєш? *СМ*; **бошат-а** маа
абу кашолкайы звільни-но мені
цього кошика *СГС*.

а-а *вигук здогаду* а-а.

аан *род. в. займ.* о, у його *СБ, П*;
аан йыры бар про нього є пісня
СБ; аан сон потім, потому *СБ,*
П; аан сондан після того *СБ*; аан
тарзы чалай він грає подібно до
нього *СБ*.

ааң *род. в. займ.* о, у його *СБ*; ааң
иши його справа *СБ*.

аарға злодій *ВН*.

абадан комплект інструментів
СБ; майстерня *СЛ*.

абаданлых скринька для інстру-
ментів, майстерня *СБ*.

абғадар стільки *О, У*; *пор.* абха-
дар; *див.* абу, ғадар, хадар.

абдал дурень *Г*.

абдала безглуздий, дурень *О*.

абдра-стріпуватися, здригатися,
стрепенутися, злякатися *Г-К*;
абдрап т'ит-смикнутися, рвону-
тися, сіпнутися *К*; абдрап хал-
злякатися, застигнути з пере-
ляку *К*; абдрап халх- підхопи-
тися, рвучко встати, зіскочити
Г-К.

абдравух лякливий, нервовий.

абдрат-сполохати, приголомши-
ти, злякати, змусити здригнути-
ся, стрепенутися *К*.

абеле отакий, отак *СБ, Б, Г-СК*;
абеле оба отака купа *М*; ма-
шалла саа — айтхансы абеле
господь з тобою — отакє сказав
К; абеле-абеле олду сталося
отак і отак *Б*; абеле хадар бсей
росте до ось такого розміру
НМ; *пор.* авеле.

абелесне отак *Б, СЛ, К*; абелес-
не т'ет іди отак *Б*.

абельсе (<абеле олса) коли так,
якщо так, у такому разі *К*.

абер повідомлення, звістка, ін-
формація, новина; абер ал- до-
відуватися; алдых аберин ми
довідалися про нього, про це
ВН; сенин аберин вар ым? чи
ти знаєш про це? *Г*; абер вер-
давати звістку, сповіщати [*Г*];
абер верижжи вісник [*Г*]; абер
гөндэр- посилати звістку [*Г*];
абер йегиш- приходити звістці,
ставати відомим *У*; абер йи-
бер-/йолла-*Г, СЛ* посилати зві-
стку, повідомляти; абери йох

він нічого про це не знає *Г, СЛ, М*; абери олсун хай знає *СК*; абер сор-розпитувати, наводити довідки *СГ, М*; абере т'ель-прийти довідатися, розпитати *Г*; абери т'ельди надійшла звістка про нього, про це *СЛ*; абер ет-повідомляти *Г, НКД*, попереджати *СГС*; \diamond не абер, не тәбер ні слуху, ні духу *Г*; пор. хабер. абердар вісник [Г]. аберле-сповіщати, повідомляти. аберлет-повідомляти через когось, переповідати *О*. аберлеш-сп.-вз. *О*. аберли сповіщений, обізнаний, свідомий чого *Г, К*. аберсиз невідомий, без вісті *К*. аберсизлик відсутність новин, повідомлень, свідчень, необізнаність, невідомість *К*. абет доля, талан, стан, становище *Г, СЛ, СГ*; абетиниз хайыр олсун і вам усього доброго — відповідь на привітання *Г*; абетиниз, зевхунуз да хайыр осун /олсун і вам хай щастить і доброго вам настрою *Г, СЛ, СГ*; пор. айбет, ахбет, ахпет. абийер оце місце *ВН, У*; абийердән ось звідси *ВН*. абийертә ось тут *СМ*. абийерчикт'е отутечки *У*. абйанда отут *СК*. абла старша сестра, тітка по батькові, вуйна *СК*; пор. ала, апа. аблай отак, отакий, отаким чином *СБ, П, СМ-У, К, СК*; аблай бизим т'ечинишимиз отаке наше життя *Б*; мына аблай ось так *СБ*; мына аблай урган він ударив ось так *П*; аблай эсаплар отакі справи *НМ*. аблайче отакечки *У*. аблар оці, ось вони *ВН, СБ, Б-Г, К*; див. абу. абра- I звалювати, обвалювати, обдирати, збивати тиньк, шту-

катурку, кахлю тощо *СГ, СК*; ич маразы тагып сени абрайайды щоб тебе різачка доконала *СК*; пор. абун-, абын-. абра- II 1. берегти, оберігати *К*; аллах абрасын ону хай бог побереже його *К*; 2. придбавати в нечесний спосіб *К*. абрада отут, ось тут, сюди, ось сюди [ВН], Б-СК; орада-абрада тамтут, туди-сюди *СК*. абрадан звідси *СЛ, М*. Абраимов *прізв.* абран- облуплюватися, обвалюватися *СК*. абрасы оце місце *К, СГ*. абрыкос абрикос *НКД*. абу (аблар) оцей, оця, оце; абу да баштан — абуну айтажам про оце йдеться спочатку — оце й розповім *У*; чох аблары їх багато *СК*; ойнайым абу лезгинканы станцюю-но я оцо лезгинку *Б*; абу эпси це все *СМ*; абу гадар ось стільки *У*; абудан сора після цього *О*; абулар оці *СБ*. абулай отак *БТ*; абулай лафетмед'е чаре ни? хіба можна так розмовляти? *БТ*. абун-перечіплятися, зашпортуватися *О, К*; пор. абын-. абуна отут *СЛ*. абунда отут *Б, К, СК*. абур-йубур мотлох, лахміття *Г*; абур-йубур сыргы спина в нього з лахміття *Г*. абур-чубур 1. те-се, мотлох, ганчир'я, лахміття *СБ, К*; абур-чубур жыйдым йумаға зібрала я ганчир'я попроти *СБФ*. 2. нісенітний, недоладний, непродуманий *СБ, К*; бир талай абурчубур ший айттың набалакав ти чимало дурниць *СБФ*. 3. таксьяк, недбало *СБ, К*; абур-чубур ұй чине тахым шийидир у нього в хаті усе в безладному стані *СБФ*; пор. хабур-чубур.

абут крок *СМ, БТ, СЛ, СГ*; абут-абут йүрүт- пускати (коня) ступою *СЛ*.

абутла- йти кроками, ступати, крокувати; бир хач абут абутлап пройшовши кілька кроків *СМ, БТ*.

абутлан- бути переступленим *О*. абутландыр- дати змогу переступити, виміряти кроками *О*.

абутлат- спон. *О*.

абутлаттыр- спон. *О*.

абхадар ось стільки *Б*; пор. абгадар; див. абу, хадар.

абын- перечепитися, спіткнутися, зашпортатися, оступитися *СБ*; пор. абун-.

ав 1. волок, сіль, мережа; сильце, тенето, тенета; матня (волока, штанів); ав тут- / ав бле тутловити волоком *СЛ/СМ*; ав хойставити мережу *У*; ав хурйуғу гузир волока *СМ*. 2. полювання; ав түфек мисливська рушниця *О*; ава чых- / т'ит- піти на полювання *Г*.

ав- I (авай) перекидатися *СБ*; араба авған соң йол коп табули(й) після того, як віз перекинеться, багато шляхів знайдеться *СБ*; көчер сынды — араба авды вісь зламалася — віз перекинувся *СБЧ*.

ав- II (авай) долати, минати *СБ*; хыбырдаған хырны авай хто ворушиться, подолає гірський хребет *СБА*; авуп т'итти він проскочив *СБ*.

ава 1. повітря, атмосфера, небо; ава булут небо хмарне *Б*; ава булутлады т'ельди небо захмарило *У*; ава ачылып розгодинюється, небо відкривається *Г*; авада думан надворі туман *СБ*; авадан учан хушлар птахи, що летять по небу *СК*. 2. погода; дүн ава бозудду учора погода зіпсувалася *СГС*; ава ахшамға бу-

зудду надвечір погода зіпсувалася *СБФ*; ава пек күнеш погода дуже сонячна *Г*; бүгүн ава салхын дүгүль сьогодні не холодно *СГС*; ава хутруй погода казиться *НКД*; йаман ава йахшы болмай негода розгодиниться — погана погода стане хорошою, погана людина хорошою не стане *СБФ*; йахшы ава добра погода *ВН*; пүсүр ава негода *К*. 3. клімат; велаат авасы місцевий клімат *[Г]*. 4. мелодія; ава чалграти мелодію; берин, мен дә бир ава чалайым дозвольте, я теж зіграю якусь мелодію *СБ*. 5. танок, танець; авур ава повільний танець *ВН, СМ*; жыйын ава спільний танець *СМ, К*; йеңиль ава легкий танець *ВН, СМ*; урум авасы урумський танець *СМ*; хол көтэрген/көтэрд'ен ава вид хайтарми — танець із піднятими на рівень плечей руками *ВН/СМ, К*.

аваз голос *[Г]*; аваз эт- гукати, кричати, подавати голос *[Г]*.

авалан- 1. здійматися, підійматися в небо, підноситися в повітря, злітати *О*. 2. перекидатися *К*.

аваландыр- спон. *О*.

аван ступа; аван тохмах товкач, товкачка, макогін, м'яло.

авара 1. клопіт, турбота, стурбованість, тривога *О*. 2. поганий, злий *У*, лихий, невдалий *СБ, К*; погано, тяжко, зле *СБ, СЛ, К*; авара йисан погана людина *СБЧ*; авара йол погана дорога *СБФ*; авара лаф погане слово *СЛ*; маңа алай көрүний, хонушумуз салта да бизим үчүн авара лахырды айтыл мені здається, сусідка про нас завжди зле говорить *НБЕ*; авара ший погана справа, щось недобре, зло *СЛ*; авара ший йаса- робити

щось погане *У*; саа авара ший этселер, сен она элик, йахшы-лых эт якщо тобі хтось зробить зло, ти йому все-одно роби добро *СЛ*; авара т'ечинир эди у вахта халх тоді народ жив тяжко *СБ*; авара бол щоб тебе лихо спіткало *СБФ*; ишлери авара справи в нього кепські *П*; хожасыз харыйа т'ечинмеэ авара жінці без чоловіка жити важко *СЛ*.

аваралы клопітний, клопіткий, скрутний, тяжкий.

аваралых скрута, скрутний час, клопітність, заклопотаність.

авва погода *О*; *див.* ава.

аввасыз без погоди *О*.

авғу отрута *СК*; *пор.* ағу.

авғула- отруювати *СК*.

авғулан- бути отруеним [*СК*]; **кۆльмегим авғуланды** сорочку мою отруєно [*СК*].

авғустос (-зу) серпень [*Г, М*].

авдан: бен өле дөгүльдүм авдан, бен сени севдим жандан в сугности я не є таким, я покохав тебе всією душею *ММ*.

авдар- перекидати, звалювати *СБ, О, К*; мен бир холум блен бу брычканы авдарим цього воза я перекину однією рукою *СБФ*; **авдарып ал-** виривати силою, вивертати з руки *К*.

авдарт- *спон. О*.

авдартыр- *спон. О*.

авдарыл- перекидатися *СБ, СМ, К*; бути перекинутим, зваленим, обвалюватися, падати *СБ, О*.

авдарын- перекидатися *О*.

"Аведэс" (-зи) різдвяна колядка "Радійте", "Радуйся" *СБ, СМ, Б, Г, БК, М*; "Аведэзи" д'єздирий-лерди вони колядували *М*.

авеле отакий, отак, отаким чином *ВН, Б, Г-СК*, авеле адам отака людина *Б*; авелеси дэ вар є й такі *К*; *пор.* абеле.

авес цікавий до чого, захоплений, охочий, пристрасний до чого, аматор, любитель, фанатик; енергійний, завзятий *СБФ, К*; ретельний *О, К*; **йырға мен авес дөгүль эдим** я не був охочим до пісень *СБ*; **йылан сүтт'е да авес гадюка** любить і молоко *У*; **мен авес йырламаа** я люблю співати *К*; **мен авес эдим өле шийд'е** я був охочим до таких речей *Б*; **авес хычырма** любить покричати *НКД*; *пор.* **навес**.

авеслен- захоплюватися, цікавитися, мати пристрасть до чого, бути завзятим; виявляти ретельність *О, К*.

авеслендир- захоплювати, викликати інтерес, пристрасть.

авеслендирт- спон. О.

авеслет- *спон.* захоплювати.

авеслеш- *сп.-вз.* цікавитися, захоплюватися *О*.

авеслештирт- *спон. О*.

авесли пристрасний, ревний, захоплений, завзятий, одержимий; ретельний *О, К*.

авеслик (-ги) пристрасть, ревність, захоплення, завзятість, інтерес; ретельність *О, К*; натхнення [*Г*]; **авеслигим бүйүктүр д'итип д'езмейе** я маю велике бажання піти прогулятися [*Г*].

авессиз позбавлений інтересу, захопленості, потягу *О*.

авессизлик відсутність інтересу, захопленості, потягу *О*.

авжй мисливець *СЛ*; *пор.* авжу, авжы.

авжлилик (-ги), авжилых (-гы) полювання *СЛ*.

авжу 1. мисливець *СБ, Г-М*; **меним ағам гүзель авжу, о севей авжулуғу** мій старший брат чудовий мисливець, він любить полювати *СГС*. 2. вправний, спритний *СГС*; *пор.* **авжй, авжы**.

авжулан- полювати *К*.
 авжудух полювання, мисливство *СБ, СМ, У, СЛ-СГ*; авжудух *эт-* полювати, займатися полюванням, мисливством *СЛ-СГ*; авжулуға *вар-* піти на полювання *СЛ*.
 авжүлик (*-ги*) полювання, мисливство *СЛ*.
 авжы мисливець, вистежувач, підстерігач *О*; *пор.* авжи, авжу.
 авжылых полювання, мисливство *О*.
 авзу *див.* авуз.
 Авксентьев *прізви.*
 авла- ловити сіткою, мережею, волоком, сильцем, тенетом, тенедами; полювати *Г, СГС*; підстерігати, вистежувати *О*; хуш авла- полювати на птахів *СБФ*.
 авлай отак *У*; *пор.* аблай.
 авлан- полювати, займатися мисливством *О, СЛ*; бути залученим до полювання *О*.
 авлах 1. далекий, далеко *ВН-У, СЛ-М*; авлах доғмуш/сой далекий родич *П, НМ*; мен бек авлах отурим я мешкаю дуже далеко *СБФ*; т'етгий авлах відходить, відступає, віддаляється *СМ*; авлах хал- віддалятися, лишатися на відстані *СБ*. 2. відстань *СБ*; бу серильтти тахым эльни бир километра авлах кругомда він змусив усіх людей відступити на один кілометр навсібіч *СБ*; 3. далекий край, далеко місцевість, далеч *ВН, СМ, У, СЛ-М*; авлахка далеко *ВН-У*; хызым эвли авлахка моя дочка замужем далеко *П*; авлаға пший йалдай дэниз сүтне далеко на морі щось плаває *СЛ*; авлахта далеко, в даліні *Б*; авлахтан здалеку *СБ, СМ, К, СК*; үмүз/үйүмүз авлахтан көрүнний нашу хату видно здалеку *СБФ*. 4. небо, небесна далеч,

космос *СБФ*; космонавтлар авлахка учуп т'еттилер космонавти полетіли до космосу *СБФ*.
 авлахла- віддаляти, відсувати *СБ, О, К*.
 авлахлан- віддалятися, даленіти *О*.
 авлахландыр- віддаляти *О*.
 авлахландырт- *спон. О*.
 авлахлаш- віддалятися одне від одного *О, К*.
 авлахлаштырт- *спон. О*.
 авлахлых (*-ғы*) далека відстань, дальна *У*; простір *СБФ*.
 авлахтат'и далекий, розташований далеко, в даліні *О*.
 авлахча далекувато, подалі *Г*.
 авли двір, обійстя *М*; *пор.* авул.
 авлушка галушка *У*; *пор.* алушка, галушка.
 авна- валятися, качатися *М*.
 Авраимов *прізви.*
 Аврамов *прізви.*
 аврет жінка [*Г, Кб.*].
 авру біль *ВН*; *пор.* авурув, ағры.
 авруй *див.* авур-.
 аву оце, оцей, цей, щойно згаданий *ВН, Г-К, СК*; авуну ашады він з'їв оце *К*.
 авуз (авзу) 1. рот, уста, паща *ВН-У*; авуздан авузға з уст в уста *О*; авзу хыйыш рот у нього перекошений *СМ*; авзу бар, тили йох рот у нього є, а язика немає — про мовчазну, тиху, стриману людину *СБЧ*; авзу — бахла хазан рот у нього — казан із квасолою — про балакуна, базіку *СБЧ*; авзу биле хуш тутай устами птахів ловить / холу тутай, авзу йутай руками хапає, устами ковтає — про здібну, спритну людину *СБ*; авзуна бахла чыланмай у нього в роті квасолина не розмокне — про базікала, плиткаря *СБА*; авзуна незетли аш, башына т'ескин таш у нього на устах смач-

на страва, а в голіві гострий камінь *СБЧ*; авуз(у)на шайтан тўкўрген йому на уста сатана плюнув — усе може сказати, придумати *СБ*; авзуа бал босун спасибі тобі на доброму слові — мед тобі на уста *СБ, СМ*; алма, пиш, авузыма тўш яблучко, дозрїй і впади мені до рота *СБЧ*; бу меним авузумуң хашығы дўгўль ця ложка не для моїх уст — ця справа не по мені *СБЧ*; дамлы авузуму дамсыз этмем не буду паскудити собі уст *СБА*; жанаварның авузундан хойну алмаға болмай у во-вка з паці вівцо не вирвати *СБФ*. 2. отвір, вхід *ВН-У*; йең авузу отвір рукава *СБ*; хуйу(нуң) авуз(у) зруб колодязя, цямрина *СБ*. 3. лезо *ВН-У*; балтаның авузу лезо сокири *П*; див. арана-вуз, ачхавуз, ачыхавуз, йўрек-авуз.

авузачых роззява, солопій, гава *ВН-У*.

авузачыхлых неуважність, солопійство *О*.

авузла-гнуздати, загнуздувати, надівати вуздечку, намордника *СБ, О*.

авузлат-спон. *О*.

авузлаттыр-спон. *О*.

авузлу який має рот, ротатий, балакучий, язикатий *ВН-У*.

авузлух вудила *ВН-У*; намордник *СБФ*; пор. ағызлых.

авузлухла-гнуздувати *ВН-У*; приборкувати *О*.

авузлухлаттыр-спон. *О*.

авузлухлу загнузданий *ВН-У*.

авузсуз безсловесний, мовчазний, безмовний, покірний, сумирний, стриманий, несмілий, безголосий *ВН-У*.

авузчух ротик *ВН*.

авул аул, селище *К*; упорядковане скупчення людей, ряд, лава,

табір *СК*; бу жанаш хойажах эт'ен — йапай бир бўйўк хонушма, жыйай алай авулуну він справляе поминки — робить велику учту, скликае все свое селище *К*; базарларда олур да авул — топланий, сатылгий онда на базарах буває й табір — там збираються групами, торгують *СК*; пор. авли.

авулда-гавкати *СМ, У, К*; көпечик башлады авулдамаға пещик почав гавкати *У*.

авулдат-спон. *О*.

авулдаттыр-спон. *О*.

авулдаш-гавкати разом, перега-вкуватися — про зграю *О*.

авун-валятися *Г*.

авур 1. важкий, тяжкий, важко, тяжко *ВН-У*; авур адам важка людина *О, БТ*; авур вахт тяжкий час *СБ*; авур иш важка робота *У*; авур йўк важкий вантаж *О*; авур киши важка людина *СМ*; авур эт-робити важким *О*; бек авур дуже важкий *ВН*; бек авур йыллар эди роки були дуже тяжкі *Б*. 2. повільний, плавний *ВН-У*; авур ава повільний танець *ВН, СМ*. 3. низький — про голос, звук *ВН-У*. 4. вагітна *СБФ*. 5. біль, неміч, хвороба *НМ, СБ*; баш авур головний біль *СБФ*.

авур- (авруй, авурий) боліти *ВН-У*; айахлары авурур эди в нього боліли ноги *У*; шерайат т'ескен бармах авурмай палець, відрізаний судом, не болить *СБА*; жаны авруй у нього болить душа, він страждає, переживає *СБ*, він співчуває, жаліє *ВН*, він образився *Б*; жаным авурий страждаю, переживаю *СБФ*; ыргат жаны авуруй наймит зжалюється *П*; жан авурмах йох співчуття, жалості не має *ВН*; пор. ағыр-

авурайах(лы) вагітна *У*.
авурлан- важчати, тяжчати *ВН-У*; стомлюватися *СБФ*; ставати ледачим, млявим *СБФ*; вагітніти *СБФ*.
авурлат- робити важким, тяжким, утруднювати *ВН-У*, гнітити *СБФ*; **авурлатма жанымы** не муч мене, не завдавай мені жалю *СБФ*; **пачамаы** авурлатма не завдавай мені болю, не дошкуляй мені *СБФ*.
авурлаш- 1. важчати *ВН-У*. 2. *вз.* обтяжувати *О*.
авурлаштыр- взаємно надавати ваги один одному *О*.
авурлаштырт- *спон. О*.
авурлу болісний, болючий, хворобливий *ВН-У*.
авурлух вага, важкість, труднощі, скрута, скрутність, тяжке переживання *ВН-У*; **авурлух тут**- горювати, сумувати, журитися *СБФ*; **авурлух чек**- терпіти, потерпати, зазнавати труднощів, скрути *СМ*.
авурлухсуз без труднощів, без зайвих зусиль *ВН-У*; **өгреній авурлухсуз** він навчається легко, без певних зусиль *СБФ*.
авурсуз безболісний *ВН-У*.
авурт- завдавати болю *ВН-У*; **авурттый** робить боляче [*ВН*]; **жан авурт**- кривдити, ображати *ВН, СБ*.
авурттур- *спон. О*.
авуртур- *спон. О*.
авурув біль, хвороба, страждання *СБ*; **баш авурув** головний біль *СБФ*; **нас авурув алды сени?** що за хвороба на тебе напала? *СБФ*.
авуч долоня, жменя *ВН-СК*, пригорща *СЛ, СК*; **авучун ичи** долоня *Б*; **бир авуч** кукуч жменя насіння *СБ*; **бир авуч тары** жменя проса *Г*; **бир авуч** топрах жменя землі *Б*; **бир авуч** ун

жменя борошна *У*; **дирмем авуча** не піддамся [*П*].
авучла- взяти у жменю *СБ*, брати жменями, пригорщами *СБ, О, К*; **авучладым алмаға** я намірився взяти у жменю *СБА*; **авучлап ал**- брати жменями, пригорщами *О*.
авучлат- *спон. О*.
авуш недосвідчений, обмежений, недалекий, наївний, дурний *ВН, Б, НКД*; **не хадар авуш** едим до чого я була наївною *У*.
аг'ах ол- бути свідком [*К*].
Агоф: **Агофун/Сеферин йоллары** — даштан д'ечильмез дороги Агофа/Сефера — непрохідне каміння [*СК*].
ағ- тексти, протікати *О*; **ағып т'етспливати** за течією, пропадати *О*; *див. ах*.
аға I 1. старший брат, дядько, старший чоловік *ВН, СБ, СМ, Б, Г-СК*; **Сава аға** старший брат Сава *К*; **Йуван аға** дядько Іван *СМ*; **Савка аға** дядько Савка *СК*; **отағ аға** отаман чабанів *СБ*. 2. **шанобливе зверт.** пан; **базирд'ан аға** пане купець *СК*; **ағалар, беклер СЛ, ағалар, бүйүклер СК** шановні панове, старійшини; *пор. ака*.
аға II ага, так *СМ, Г, К*; **аға, штийим ага/так, чую СГ**.
-аға суфіксoid шанобливості, додається до імені старшого СМ; Костыкаға дядьку Костику, пане Костику *СМ*; *див. аға*.
ағадар до такої міри *Б*; *див. оғадар*.
ағалых (-ғы) той, хто є на становищі старшого брата, дядько; *ласк. зверт.* дядьку, дядечку *Г-СК*; **не вар йа, ағалых?** що таке, дядечку? *СЛ*.
ағар- біліти; світлішати; бліднути; сивіти; линяти; бет ағарды обличчя зблідло *НКД*; **сачлары**

аґармаґа башлады волосся в нього почало сивіти *СБФ*; таґ аґарды розвиднілося *СБ*.
аґаринос аґаряни, мусульмани [*Г*]; аґаринос миллети народ аґарян [*Г*].
аґармах білшання, сивіння; побілка, вапнування *СБ, О*.
аґарт- робити білим, вибілювати, відбілювати; білити *О, НКД*; йавлухларны аґарт- вибілювати рушники *СБФ*; тәк эви аґартыш битирдик ми тільки-но побілили хату *НКД*; ◊ о көзлери ни аґартый він дуже гнівається *СБФ*; аґартхан көзлерин — бахар эт'ен ао альчинини усі очі свої продивилася — все видивлялася, де та бабка *К*.
аґарттыр- спон. *О*.
аґартыл- бути побіленням *О*.
аґарыл- вибілюватися, відбілюватися; білитися *О*.
аґа-хардаш брати — старший і молодший, старші й молодші *СМ-СК*; брат і сестра *К, СГ*.
аґач дерево, деревина, дрова, колода; аґач борона дерев'яна борона *П*; аґач көмүр деревне вугілля *О*; аґач памуґун атхан — алайым дерево скинуло пух — я його спіймаю *СБА*; аґач ставроз дерев'яний хрест *СМ*; аґач уста тесля, столяр, майстер по дереву *О*; аґач хашых дерев'яна ложка *О*; дуп аґачы дуб *СК*; ўч аґачтан із трьох колод *ВН*; нарат аґач сосна *К*.
аґача прищ на язикау, пипоть, тіпун *СМ*.
аґачбит(и) ент. листоблішка, мідниця *К*.
аґачлы з дерева, дерев'яний.
аґачлых деревина *О*; дровітня, дровітня — місце, сарай для дрів *К*; гай *Г*; лісонасадження, лісопосадка *СГС*.
аґдыр- розливати *О*; див. ах-

аґдырт- спон. *О*.
аґе старший брат, дядько, звертання до старшого [*ВН, СБ, Б, Г-СГ*]; див. аґа.
аґла- плакати, ридати *СМ-СК, [Кб.]*; ненем аґлай-аґлай көзлерле көрмей энди моя мати плакала-плакала й тепер не бачить очима *Б*; пор. аґле-, жыла-, йыґла-, йыла-.
аґлав плач *К*.
аґлавжы хто плаче, плакальник, голосильник, плакса *К*.
аґлавуххуш орн. сова *К*.
аґламсын- хникати *Г*.
аґламсыра- хникати *К*.
аґламсырав хникання *К*.
аґламсыравжы плаксивий, хникаючий, хникало *К*.
аґламсырат- спон. *К*.
аґламсыраш- хникати разом, розхникатися *К*.
аґлат- змушувати плакати, ридати *Б, Г-СК*.
аґлаттыр- спон. *К*.
аґлаш- плакати разом, голосити [*ВН*], *Г-СК*; сойум-сопум аґлашыр уся моя рідня плакатиме [*ВН*].
аґлаштыр- спон. *К*.
аґле- плакати [*ВН-СК*]; йеди йылдан бери аґлей-аґлей көзлерим зайыфленд'ен я плакала сім років підряд, і очі мої заслабли [*Б*]; пор. аґла-, аґле-, жыла-, йыґла-, йыла-.
аґлемек плач [*Г*].
аґлет- змушувати плакати, ридати [*ВН, СБ, Г-М*].
аґлеш- сп. [*СГ*].
аґлых білизна, сивина *О*.
аґлычан гіркий перець *СЛ*.
аґмур млосний, посоловілий [*У*]; гөзлери аґмур очі в нього заплакані *У*; див. маґмур.
аґраном агроном *У*.
Аґрапиния ж.
Аґруч прізв.

ағры I биль, мука, страждання *Г*, *М*; баш ағрысы головний биль; турбота, гризота *Г*; ич ағрысы биль у животі, черевний биль *Г*; чекен билір ағрыларын дәрдини хто страждав, той знае муки страждання *Г*; *пор.* авру, авурув, ағыры.

ағры II тяжкий *СГ*; ағры йол тяжка дорога *СГ*; *див.* ағыр.

ағрый *див.* ағыр.

ағ-сарғылт світло-жовтий *О*; *див.* ах, сарғылт.

ағтәрек *бот.* тополя срібляста *О*; *пор.* ахдрек, ахтәрек, хавахдәрек.

ағу 1. гіркий *ВН-СК*, несмачний *К*; ағу бал *перен.* гіркий мед *СМ*; ағу бибер *СГС*, ағу пипер *СБ* гіркий перець; ағуның дамын бахмаған татлының дамын бильмез хто не скуштував смаку гіркого, не розуміє смаку солодкого *СБА*. 2. отрута, отруйний *СБ*, *Г-СК*; хады чне ағу бар әди у чарці була отрута *СБФ*; бильмеген ағу ичий отруту п'є несвідомий *СБА*; ағу ичирт- напоіти отрутою, *СГС*; ағу йылан т'ибик, йаман йит т'ибик отруйний, як гадука, злий, як пес *СБА*; *пор.* авғу, *див.* ап-ағу.

ағу- прогіркнути *О*.

ағу-зейирли отруйний, затруений, з сильною отрутою, дуже шкідливий [*СБ*, *Г*]; ағу-зейирли шарап дуже міцне вино [*Г*]; *див.* ағу, зейир, зеэр.

ағу-зеэр сильна отрута [*Кб.*].

ағула- 1. робити гірким, гірчити. 2. отруювати, труїти *Г-СК*, [*Кб.*].

ағулан- 1. робитися гірким. 2. отруюватися *СБ*, *К*. 3. бути ужаленим гадукою *СБА*; ағуланған йыланға да сарылыый ужалений горнеться (прагнучи співчуття) навіть до гадуки *СБА*.

ағуландыр- дати прогіркнути *О*. ағуландырт- *спон.* *О*.

ағулат- 1. погірчити, зробити гірким. 2. отруїти *О*, *К*.

ағулаттыр- *спон.* *О*, *К*.

ағулу 1. гіркий. 2. отруений, ужалений *СБ*, *СЛ-СГ*.

ағулух 1. гіркота. 2. засмута, прикрість *СБ*, *К*; вай, нас ағулух т'є-тирдиң йўрекме ой, як засмутив ти мое серце *СБФ*.

ағуот *бот.* полин гіркий, хрінниця *К*.

ағупенир *бот.* полин гіркий *К*.

ағусипирт'є *бот.* полин гіркий *К*.

ағут- погірчити *О*.

ағчылт білуватий, білявий, білястий *О*; *див.* ах.

ағыв теция, теча *О*.

ағыжа гіркуватий *БТ*.

ағыз (ағзы) 1. рот, уста, паща [*ВН*, *У*], *Г-СК*, [*Кб.*]; ағыз өрт-закривати рот *СГ*; ағызы вар, тили йох рот у нього є, а языка немає — про мовчазну, тиху, стриману людину *СГ*; ағыз(ы)на бахла сланмай у нього в роті квасолина не розмокне — про базікала, плиткаря *Г*; ағзынан учар хушу тутарсын ти своїми устами птахів нальоту ловиш *Г*; ағзындан дады чыхсын — хойнуца т'ирсин *СЛ*, ағзындан чыхсын, хойнуца д'ирсин *СГ*, ағзындан чыххан хойнуца т'ирсин *Г* нехай (твоя гидь) вийде із твоїх уст і вразить тебе в груди — хай сказане обернеться проти тебе самого; о меэм ағызым хашығы дөгүль ця ложка не для моїх уст — це не моя справа *СГ*. 2. отвір, вхід; мезарын ағзы вхід до могили [*Кб.*] 3. лезо; чыхын ағызы лезо складаного ножа *СЛ*; *пор.* авуз.

ағыз- литися, текти *О*.

ағыздыр- проливати, лити *О*; капати, цідити, накапувати, наці-

джувати *СБ*; ағыздырдым чийхаймахны урбам үстүне я капнула сметаною собі на сукню *СБФ*.

ағыздырт- спон. *О*.

ағыздыртыр- спон. *О*.

ағызйапар масница, масляна, маляница *Г, К*; пор. майхапар.

ағызлы з ротом, ротатий *Г*.

ағызлых вудила *Г-СК*; пор. авузлук.

ағыз-мағыз рот і все навколо рта *Г*; **ағыз-мағыз** былаштырған він вимазав і рот, і все довокла *Г*.

ағын течія, струміль *О*.

ағын- прокидатися, просинатися, пробуджуватися, опритомнювати, очунювати *О*; пор. айан- II, айыл-, айын-.

ағындыр- спон. *О*.

ағындырт- спон. *О*.

ағынт- будити *О*.

ағынты стрімка течія, швидкоплинний *О*.

ағыр 1. важкий *Г-СК*; ағыр аста ол-тяжко захворіти [*Г*]; ағыр астальх/хасталык тяжка хвороба *Г/ММ*. 2. повільний, плавний *Г-СК*; ағыр ава повільний, плавний танець *М*. 3. тихий, тихо, спокійний, спокійно *Г-СК*; ағырдан сеси чыхай стиха лунае його голос *Г*; ағыр ол йерине, Шахфелек заспокійся, Шахфелеку *Г*. 4. вагітна *К*; пор. авур.

ағыр- (ағрый, ағрий *К*) боліти, мучитися, страждати [*ВН, СБ*], *СМ-СК*, [*Кб.*]; не йаның ағырмай, о йаныңа йат роби, як тобі легше, — лягай на той бік, який тобі не болить *СЛ*; ағырмаз бенім башым не болітме мені голова, я не страждатиму [*К*]; ♦ жаным ағырый я ображаюся *Г*; жаным ағырды она я пожалів його *Г, К*; пор. авур-

ағырайхлы слабкий на ноги, повільний у ході, вайлуватий, тухтій *Г-СК*; вагітна *К*.

ағырлан- важчати, тяжчати, ставати тяжким, повільним, вайлуватим *Г-СК*.

ағырлаш- ставати важким, важчати *Г-СК*; вагітніти *К*.

ағырлых (-ғы) 1. вага, тягар *Г-СК*; вантаж *М*; мен саа ағырлығын хадар алтын веэрим я дам тобі золота стільки, скільки заважиш *Г*; бу иш ағырлых т'ибик сүтме ця справа на мені, як тягар *СГ*. 2. труднощі, скрута *Г-СК*. 3. біль *Г-СК*.

ағырса- почуватися обтяжением, почувати себе тяжко *К*.

ағырсыз без болю, безболісний *СГС*.

ағырсын- сприймати обтяжливим для себе, почуватися обтяжением *К*.

ағырт- завдавати болю, засмучувати *СЛ, СГ*.

ағырханлы *У*, ағырханны *К* анемічний, млявий, апатичний.

ағыр-чабурлу повільний, ледачий, вайлуватий, неповороткий, важкий на підйом *К*.

ағыры біль, неміч, хвороба *Г-СГ*; сенин йосам бир йизли ағырын вар мы? може, в тебе якийсь прихований біль? *Г*; баш ағырсы головний біль *Г, К*; ич ағырсы біль у животі *Г, К*; ағырсын / ағырсын чек- зазнавати болю *СГ*; пор. авру, авурув, ағры.

ағыш течія *О*.

ад ім'я, назва; ады боза називається боза *СЛ*; ады Йосиф эди ім'я його було Йосиф *Г*; ад жойвтрачати добре ім'я *Б*; ады чызнеславитися, ганьбитися *СБ, П*; адын табалмам я не могу підшукати назву *СБ*; унутхан да махасын адын забув навіть, як зуться ножиці *СМ*; тырнаву-

чун адын унутхан він забув назву граблів *П*; адын хой-давати комусь ім'я; оон адын хой-ғаннар **Ашых Ғарип** *СГ*; адына для нього, в його ім'я *Б, СГ, [Кб.]*; мен айтсам онун чў, онун адына т'етмей барйох? якщо розкажу я, то на ньому, мабуть, не окошиться? *Б*; мисафирниң адына, шорбажының дадына *СБЧ*, мисафирин адына, шорбачиин дадына *СК* в ім'я гостя, для вдоволення господаря; адың биле/бе харт бол спасибі — щоб ти дожив до старості в добрій славі *СМ/СБ*; тахылма ад призвисько *К*; *пор.* ат *П*.

ада *I* острів *[Г]*, *СЛ, СК*.

ада *II*: ада аданын хызы, йахтын да йандырдын бизи дочко благородного/клятого роду, ти змусила нас пекельно страждати *[СК]*; *пор.* йиди.

ада- обіцяти, давати обітницю; адах ада- приносити жертву.

адав пожертва (на церкву) *Б*.

адалет праведний *[Г]*.

адалетлик праведність, справедливість *[Г]*.

адам *1*. людина, чоловік; ер адам чоловік, мужчина, особа чоловічої статі *П, Б, СК*; адама чых-виходити на люди *Г*; *2*. путній, доладний, повноцінний, довершений, завершений; адам дō-гўльсўз які ви недоладні *СГ*; адам ол-бути повноцінним; видужувати; энди бен адам олмам тепер уже не буде з мене діла *[СБ]*; бен бунда адам олмайым — йибериниз, т'итэйим тут я вже не видужаю — пустіть, я звідси поїду *[СГ]*; адам эт- доводити до пуття, до ладу, до діла, до розуму *СБ, П, Б, К*; мен адам эттим да пиширдим тавухну я довів курку до пуття і звирив *СБФ*.

адамйершилик людяність, гуманність *О*.

адамлых *О, БТ*, адамных *Г-СК* людяність; кого можна вважати за чоловіка *СГ*; беш тәне атлы ер адамных п'ятеро вершників, певно, чоловіків *СГ*.

адамсыз *1*. безлюдний. *2*. нелюдяний *О, К*.

адамсызлых *1*. безлюдність, самотність. *2*. нелюдяність *О, К*.

адамчазна по-людськи *БТ*.

адамчых ласк. хороша, добра людина *СГ*.

адар післяйм. до певної міри, кількості *СМ*; не адар скільки *СМ*; *пор.* ғадар, кадар, хадар.

адан- лінуватися, не хотіти *К*.

адат- приймати обітницю, змушувати давати обітницю *О*.

адах обіцянка, обітниця, жертва; адах ада- приносити жертву, пожертву, жертвувати.

адаш тезка *О*; *пор.* аддаш.

адаш- помилятися, збиватися з дороги, заблукати, заблудитися *ВН, СБ*; адаштым тав чине я заблукав у лісі *СБФ*.

адашмах блукання, помилка *О*.

адаштыр- збивати з дороги, з пантелику, заплутувати *ВН, О, К*.

адаштырыл- пас. *О*.

адашыл- збиватися з дороги, заблукати *О, К*.

аддаш тезка, одноіменний *О*; *пор.* адаш.

адигағлер *зверт. СК*; хызлар, адигағлерим, д'ель йаныма, сарайым дівчата, мої красуні, йдіть до мене, обійму *СК*; *пор.* ад'игағлер.

ад-лағап ім'я й прізвище, повне ім'я *СБ*; халған саңа да ад-лағап і в тебе ще лишилося ім'я — ти щось іще важиш *СБЧ*.

адлы на ім'я, який має ім'я; **Ва-ся адлы хыз дівчина на ім'я Василина** *СБФ*.

адлыхлы іменитий, шанований
СБФ, К; адлыхлы баздырйан
поважаний купець СБФ.

адсыз без імені, безіменний СБ,
О, К.

адсыз-эсапсыз без імені й числа
— незчисленна кiлькiсть К.

адым крок, хода СБ, Б, О, К; бир
адым йол один крок ходи СБ;
адым атла- крокувати К.

адымла- крокувати О, К; адым-
лап ольче- вимірювати кроками
О; адымлап т'ет- іти кроком,
крокувати О.

адымлат- спон. О.

адымлаттыр- спон. О

адымлаш- сл. крокувати О, К.

адыр-будур мінливий, змінний,
непостійний О, К.

адэт 1. звичай, порядок, порядку,
традиція; бизим адэтимиз алай
у нас такий звичай СБФ; адэт
ўзере / ўзерине за звичаєм
[М/Г]; адэт чўн задля звичаю Б;
адэтине коч- прийняти його
звичаї СМ. 2. звичка, характер,
натура, порода; нас чиркин адэ-
ти до чого погана в нього натура
СБФ. 3. натура, порода, кате-
горія [Г]; аптидат'и адэти будур
т'и алты ханатлы серафимнер
перша категорія — шестикрилi
серафими [Г]. 4. звичаєве пра-
во О, К.

адэтли 1. який дотримується зви-
чаїв, традицій, порядків. 2. від-
повідний характерові, з певни-
ми звичками; пўсўр адэтли з по-
ганими звичками К; чиркин
адэтли з поганим характером
НБС. 3. звичаєвий, стосовний
звичаєвого права О, К.

адэтлик 1. сукупність звичаїв. 2.
сукупність норм звичаєвого пра-
ва О.

адэтсиз який не дотримується
звичаїв, традицій, не відпові-
дає їм, непорядний.

адэтчна за звичаєм БТ.

ад'и рефрен СЛ; жўмне хушлар
шарош та олур, ад'и оштур усi
птахи захмеліють, гей, як доб-
ре СЛ.

ад'игағлер рефренне зверт. СК;
аман, йар, ад'игағлер, аман,
йар, д'ель, а йаврум, эла гўзлўм
сен беним гей, мила, моя кра-
суне, гей, мила, прийди, моя
крихітко, моя ти кароока СК;
пор. адигағлер.

ажайип дивний, незвичайний [Г];
ажайип хекмет дивне чудо, зна-
мення [Г]; ажайип шей дивна,
подиву гідна річ [Г].

ажап цікаво (знати) [Г, Кб.]; пор.
ажеб, ажеба, ажеп, ажип.

аждар СЛ, аждары СГ, аждэр Б,
Г дракон; пор. ажидэр, ажыдар.
ажеб, ажеба цікаво (знати) [М];
пор. ажап, ажеп, ажип.

ажеле терміновий [М].

ажель нагла смерть від нещасно-
го випадку, смертна година, на-
пасть, зла доля, рок; не бек йа-
ман ажелъ дўштў пешиме яка
нагла смерть спiткала мене ВН;
ажель аллахтан берилий/верил-
ий рок дається від бога СБФ/
К; ажелим алай така вже моя
нещасна доля СБФ, К.

ажельли той, кому судилося по-
мерти наглою смертю О, К.

ажельсиз 1. безсмертний, вічно
живий, непадвладний несподі-
ваним нещастям О, ВН. 2. без
видимої смерті; ажелъсиз оль-
померти несподівано, без при-
чини, без видимої смерті ВН.

ажеп цікаво знати, хiба, невже;
не чў, ажеп, кўпегимиз авул-
дай? цікаво, чому гавкає наш
пес? СМ; ажеп д'ечер ми? ціка-
во, чи підійде Г; пор. ажап,
ажеб, ажеба, ажип.

ажеплен- дивуватися, вражати-
ся, чудуватися; сумніватися К.

ажет потреба, необхідність *О*.
ажетли нужденний, який чогось потребує *О*.
ажетсиз який не потребує, не має потреби *О*.
ажі паломник, прочанин, ходжа, хаджи *К*; *пор.* ажу, ажы *П*.
ажі- жаліти *П-Б, К*; сеэң ажід'ен апаң мына насай бизд'е подивися, що робить нам твоя жаліслива старша сестра *Б*; *пор.* ажы-.
ажідэр дракон *СБ*; ажинген ажідэр болуы скривджений перетворюється на дракона *СБА*; *пор.* аждар, аждары, аждэр, аждыдар.
ажилен- сжалюватися, виявляти співчуття, співчувати *СМ*.
ажин- ображатися, почуватися скривдженням, бути ображеним, засмученим *СБ*; ажинген скривджений, ображений.
ажип цікаво, невже *СК*; ажіп хоншулар чалды мы? може, суди вкрали? *СК*; *пор.* ажап, ажеб, ажеба, ажеп.
Ажйан/Ажы-Йан *прізв.*
ажу ходжа, паломник, прочанин *Г*; *пор.* ажи, ажы *П*.
ажы *I* гіркий *Б, СЛ*; кислий *СЛ*; прикрий *[Г]*; ажы-ажы ағлагірко-прегірко плакати *[Г]*.
ажы *II* паломник, прочанин, що здійснив паломництво до Єрусалима, Києво-Печерської лаври *К, СК*; *пор.* ажи, ажу.
Ажы-Андон *прізв.*
ажы- *1.* жаліти, співчувати, шкодувати *СМ*; мен ажыдым сени я пожалів тебе *СМ*; ажыр дайанмаз йўрек серце шкодує, не витримає *Г*. *2.* засмучуватися *Б*; *пор.* ажи-.
ажыбаба святий отець, хто здійснив паломництво *НК*.
ажы-гужу *бот.* *1.* грицики *У*. *2.* сверіпа *НБЄ, БТ*; *пор.* аржы-гур-

жу, гажу-гужу, гажы-гужу, хыжы, хычы.
ажыдайым *див.* ажыт-
ажыдар дракон *СК*; тан йерлери ажыдар олмуш — ағзын ачар, йутар бир гўн небо на сході перетворилося на дракона — розкриє пашу й одного дня проковтне *СК*; *пор.* аждар, аждары, аждэр, ажідэр.
ажыдэре *бот.* грицики *СЛ-СГ*.
ажылан- шкодувати, жаліти *[Г]*.
ажылы смутный *[Г]*.
ажылых (-ғы) туга, смуток *[Г]*.
ажын- засмучуватися, журитися, горювати *Г*.
ажындыр- розжалобити *Г*.
ажыпелин *СБ, У-К, ажыпель У* *бот.* полин гіркий; *пор.* ажыпенир, пелин.
ажыпенир *бот.* *1.* полин *СМ, Б*. *2.* хрінниця *К*. *3.* талабан *К*; *пор.* ажыпелин, ажыпель, пелин.
ажыт- *1.* засмучувати *О, Б*. *2.* просити співчуття *[СГ]*; ажыдайым, хапудайым, өлежегим бен я у тебе на порозі, я благаю співчуття, (інакше) я обов'язково помру *СГ*.
ажытхан *бот.* кропива *Г*; *пор.* ғыжыртхан, ғыжыртма, ғыжыртхан, чығыртмах.
аз мало, небагато, трохи; аз-аз потроху *СБ, К*; аз босун да, уз босун *СБЧ*, аз да боса, уз босун *П* нехай буде й мало, але до пуття; аз ачык йўрекли недовірливий, не відкритий серцем *[КБ.]*; аз заман недовго, інколи *СБ*; аз сааттан сора через кілька годин *[Г]*; сарылмайа аз халды до обіймів лишилося недовго *СБ, П*; аздан да хуру хал- втратити й мале *Г*; олардан азы менша частина з них *К*; *див.* аз-бучух.
аз- *I* (азай) худнути, охлянути; олан пек азай хлопець дуже

- худне *Г*; азыш хал-схуднути *О*, *К*, *СГ*; азған-тузған схудлий, виснажений, охлялий *О*; азды бир кўн чине він схуд за один день *НБЕ*.
- аз- II збиватися з дороги, ставати аморальним, безпутним *СК*, помилятися *К*.
- азав зів, задня частина рота; азав тиш кутній зуб; алтмыш — азав тишиң чыхмыш тобі шістдесят — випали кутні зуби *СМ*.
- Азав дэңиз(и) Азовське море.
- аз-авлах як-небудь, так-сяк, небагато, невеликий *П*, *СК*; ўййе мен бердим аз-авлах ремонт хату я як-небудь поремонтував *П*; аз-авлах аннайым/билийим мен дэ чалмаа я також умію сьяк-так грати *СК*.
- азай- меншати, зменшуватися *СБ*; бу чувал чине ун азайды борошна в цьому чувалі поменшало *СБФ*.
- азар I страждання, мука, кривда, утиски *О*; *див. зар*.
- азар II потроху; азар-азар потроху, поступово; азар-азар табай поступово знаходить *СМ*; азар-азар т'етим я потихеньку піду *СБФ*; олар бизд'е йардым этмеселер, азар-азар өзүмүз башлайымыз т'ечинмед'е якщо вони нам не допоможуть, почнемо жити потроху самі *Б*.
- азарла- картати, сварити, докоряти, ганьбити *О*, *ГГ*; мучити, завдавати болу *О*.
- азарлан- зазнавати докорів *О*; терпіти кривду, утиски *О*.
- азарлат- спон. *О*.
- азарлы скривджений, ображений, засмучений *О*.
- азарт- зменшувати; суну азарт-зменшувати обсяг води *СБФ*.
- азат вільний, незалежний *Г*, *Кб.*; азат ол- звільнятися *Г*; азат эт- звільняти *Г*, *Кб.*.
- азатлых (-ғы) воля, свобода, спасіння, звільнення *ГГ*.
- азбар 1. двір, подвір'я, загорода, загін для худоби; т'ерат та туруй азбар чине скакун тим часом стоїть у загоні *Б*. 2. садиба, обійстя *П*; азбарым меэм отуз эт'и сотый моя садиба — тридцять дві сотки *П*. 3. город *Г*; азбар сўр- орати город *Г*; 4. хлів *СБФ*, *НКД* (*див. аран*); сыйыры азбар чине його корова у хліві *СБФ*.
- аз-бучух небагато, трішки *СБ*, *НКД*; деякий, певний *М*; аз-бучух йуртум оталмаған халды незначна частина мого городу лишилася несапаною *СБФ*.
- азған-тузған схудлий, виснажений *О*, *СК*.
- азғын худий, схудлий, виснажений *О*.
- азғына трішки, ненадовго *У*; өзүм дэ азғына йатайым софа сне, раатланайым а сама приляжу на дивані, перепочину *У*; *пор. азна*.
- аздыр- I виснажувати *О*.
- аздыр- II збивати з дороги *ГГ*.
- аздырт- виснажувати *О*.
- азжа малувато, порівняно мало, поменше *СБ*, *СМ*, *У*, *Г*, *К*; аз-чых азжа трішки менше *Г*.
- азжых трішки *СБ*, *Г-СК*.
- азиз святий *СМ*, *Б*, *Г-СК*, *[Кб.]*; азиз алла йолуна на шляху святого бога *СК*; азиз Барйам кўнү святий Великдень *Г*; азиз Инжилъ святе Євангеліє *[Кб.]*; Азиз Рух/Урух Святий Дух *[Кб.] /М*; азиз Эвангелиос святе Євангеліє *[Кб.]*.
- азизлеме освячений *М*.
- азизлен- святитися *ГГ*.
- азизлендир- освячувати *ГГ*.
- азизлик (-ғи, -ғи) святість *О*, *ГГ*.
- азим I воля, рішучість, владність *[К]*.

азим II великий, величний, високий [Г, К]; **ве йене кележектир азим эхтишам илен биле** і знову він прийде у великій славі [Г]; **азим кўрсўнўн ўстўне отурур** иди він сидів на високому престолі [Г].

азиметли всемогутній [К].

азир I готовий; **азир урба** готова сукня СБФ; **азир атмаға атэш чине өзү көлегин** готовий кинути в вогонь свою сорочку СМ; **азир тут-** тримати напготові СБ; **азирге дуважды охочий** до всього готового СБЧ; **о да ашажаҳ азирын, шлемезен** він же їстиме готове, не працюючи П; *пор. азыр, див. азирбоғаз, ап-азир.*

азир II суций [Г]; **сен ки эр йердэ азирсин** ти, що всюди єси [Г]. **азирбоғаз** нахлібник, ласий до готового СБА.

азирле- (азирлий) готувати, приготувати, підготувати; **столларны азірле-** накривати, готувати столи СБ.

азирлен- готуватися; збиратися СБ, СГС; **азирлендим т'етмеге шейерге, Завудха** я зібрався їхати до міста, до Донецька СБ; **мен башладым азірленмеэ тўтана** я стала збиратися до крамниці СГС.

азирлендир- спон. О.

азирлендирт- спон. О.

азирлет- змусити готувати СБ; готувати когось О.

азирлеттир- спон. О.

азирлеш- готуватися разом О.

азирлештир- спон. О.

азирлештирт- спон. О.

азирли приготований, підготований О, БТ.

азирлик готовність, підготованість О.

азйат тиран, шкідник [СМ]; **чал хорозум азйат эди, беш он ха-**

сер зарени зийан этти мій сірий півень був шкідником, знищив п'ятнадцять лантухів зерна [СМ]; *пор. изиет, эзиет, эзийет.* **азла-** зменшувати О, К; **азлап** потроху О.

азлан- зменшуватися, меншати О, БТ, К.

азландыр- зменшувати, поменшувати, збавляти О, К.

азландырт- спон. О, К.

азлат- зменшувати, збавляти О, К.

азлаттыр- спон. О.

азлаш- зменшуватися О.

азлых мала кількість; нестача, брак СБФ; **меншість, меншина** О; **алдына азлых эди өкмекке дэ** раніше бракувало навіть хліба СБФ.

аз-маз потроху, ледь-ледь, ледведле О.

азман трутень Г.

азмах болото, заливне озерце, засуха О.

азна трохи, небагато СБ-У; **азна даа ашайым з'їм** іще трохи СМ; **азна гўзель** трохи краще СМ; *пор. азғына.*

азначых трішки, трішечки СБ-У; **она азначых йеңиль чечирмед'е йому** трохи легше жити СМ; **көтәрдик азначых балларны** ми трохи підняли, поставили на ноги дітей Б; **йатый азначых йухсурамаға** лягає трішки подрімати Б.

азретли вельмишановний, високоповажний Г, СЛ.

азсын- вважати, що маєш мало СМ.

азханлы малокрівний СБ, К.

аз-чох ні мало ні багато, доволі небагато К.

азчых трішки Г, СЛ, СГ; **азчых азжа** трішки менше Г; **азчых йухары** трохи вище Г; **бу сохах бек чамурлу, өбүрү** азчых тэ-

мизже ця вулиця дуже грязька, наступна трохи чистіша *СГС*. азы задоволений *СБА*; мисефир мисефирдэн азы болмаған, үй шорбажы — бириндэн дэ гість недоволеный гостем, господар — обома *СБА*; *див. разы*. азыл-меншати, зменшуватися *О*. азылт- зменшувати *О*. азыр готовий *СБ, Б, У, Г-СГ*; азыр аша-істи готове, бути нахлібником *Г*; азыр ол-бути готовим, бути напоготові *[Г]*; азыр отурсидіти напоготові *Г*; азыр тутримати напоготові *СБ*; азыр эйле-готувати *[Г]*; \diamond азырындан бильмий зовсім нічого не знае *К*; *пор. азыр I*. азырла-готувати *СБ, Б, У, Г-СГ*. азырлан-готуватися *Г-СГ*. азырландыр-готувати *К*. азырлаш-готувати разом, готуватися *К*. азырлых приготування, приготуваність, готовність, приготуваный/зготовуваный обід *Г, К*. азыр-назыр напоготові *[Г]*. азых (-ғы) харч, продукти *Г*. азых ай грудень *О*. ай I 1. місяць (на небі); ай батты місяць зайшов *О*; ай бети личко, як місяць *СБ*; ай доғай місяць сходить *ВН*; ай доғду місяць зійшов *СГС*; ай доғганда ай боса сырт сне — чобан бурун сне якщо новий місяць на спині, то чобан на носі, — буде дощ *СМ*; ай йарых місячне світло; ай йарых йежеси місячна ніч *СБ*; ай тувай місяць сходить *СБ*; ай хонду місяць зайшов *СГС*; йаңы ай новий місяць *СБ, НМ*; толу ай повний місяць, повня *СБ, НМ*. 2. місяць (року); айларнен місяцями *Б*; ай башы початок місяця *О*; айның соңу кінець місяця *СБФ*; ны айның күнү? яке число мі-

сяця? *СБФ*; т'ечт'ен айче минулого місяця *У*. ай II святей; ай Варвара свята Варвара *Г*; ай Василь баба йардымжы босун помагай вам святей Василь *СБЧ*; ай Жуван *СБ*, ай Йан *К, М*, ай Йани *М*, ай Йуван *СБ* святей Иван; ай Илийа святей Ілля *Г*; ай Йорйү/ Йөрү святей Георгій/Юрій; ай Коста святей Костянтин *Г*; ай Кузма святей Кузьма *НБ*; ай Кустантинник кисле церква святого Костянтина *Б*; ай Марйалых кисле церква святої Марії *Б*; ай Никола/Нокола святей Микола *СМ, Б, К/НБЕ*; ай Сава святей Сава *Г*; ай Тодор святей Федір *П*; ай Т'ирт'е свята Кир'якія *НБЕ*; *пор. айа, айон, айос*. ай III вигук ай, ой; ай жаңым душе моя *К*; ай оғлум ой синку *СЛ*; ай олан зверт. гей ти *ВН*. ай IV *посил. енкл. же, ж СМ*; мен хазанмаа т'етэм-ай я ж іду на заробітки *СМ*. айа свята *[Г, М]*; айа Триада свата Трійця *[Г]*; *пор. ай, айон, айос*. айа-жаліти, шкодувати кого, співчувати, скупитися, берегти, економити, шкодувати дати, оберігати; стримувати, гамувати *СБ, НКД, СГ*; айадым т'иймек йаңы урбаны я пожаліла одягти нову сукню *СБФ*; айадың су да бермеге тобі шкода було навіть води подати *СБФ*; сендэн айаған малым ташхан су билен т'етсин мое майно, яке мені шкода для тебе, нехай краще піде за водою *СБЧ*; өзүн айаостерігатися *СБ*; суға артын тайаған, судан өзүн айаған сам уперся задом у воду, а сам води боіться *СБА*; көз йашымы айамам я не стримую сліз *Б*.

айаа (=айаға, айағы, айаы): айаа-мызға (=айағымызға) да оса чарых а на ногах у нас шкарбуни У; див. айах.

айажых ніжка К; див. айах.

айаз мороз; ава пек айаз погода дуже морозна НКД, СГС; ах-шамға даан айаз турду під вечір мороз посилювся СБФ.

айазлан- надійти морозам, заморозитися, приморозити О, К.

айазлат- заморозити, дати промерзнути О, У, К.

айазлаттыр- спон. О.

айазлы морозний; морозно; бек айазлы хыш зима дуже морозна СБФ.

айазма свячення, освячення, хрещення водою, свячений на Водохреще; йаңы ўйге айазма йаса- святити нову хату СБФ; айазма су СБ, айазма сув ВН, СМ, Б, СЛ, айазма суву Б, М, айазма суйу СЛ свячена вода; айазма эт- святити, кропити свяченою водою.

Айазма Водохреще, Водохрестя, Йордань.

айазмалых на Водохрестя, на Водохреще.

Айазмалых Водохреще.

айазмос освячення, свячення [М]; пор. аясмос.

айак 1. нога [М]; аяк бас- прибувати, приходити [М]. 2. щабель, сходинка [М]; ўч аяк мердивен сходи з трьох щаблів [М]; див. айах.

айакташ товариш, приятель, друг [М]; пор. аяхташ.

айала- мазати, обмазувати, тинькувати, штукатурити СМ, БТ, У, К; бийаз топрахнен айала- білити крейдою СГС; эв чамурнен айалайляр хату обмазують глиною Г.

айалав обмазування, тинькування, штукатурка О.

айалан- бути обмазаним, потинькованим О, К.

айалат- спон. О, К.

айалаттыр- спон. О, К.

айалаш- мазати разом О, К.

айалаштыр- спон. О, К.

айан I пішки; швидкий крок О, К; айаннен швидкою ходою Г; айан бол- іти поспішаючи О.

айан II відкритий [У]; айан ол- відкриватися [У]; дўльбер бана айан олурсе, Дўрт китапта вардыр йери якцо красуня відкривється мені, то її місце в Чотирикнижжі [У].

айан- I жаліти себе СМ; співчувати О; лінуватися, ледарювати НБЄ.

айан- II приходити до тями СБ, [СГ]; Лахшуванда йўрўдўм, йўрўдўм, айанмадым я певний час провів у Нахичевані, так і не прийшов до тями, не оговтався, не звик до цього міста [СГ]; пор. ағын-, айыл-, айын-.

айанла- швидко йти О.

айанна- іти рівною ходою, ступою, повільними кроками К.

айасмос святість [Г]; свячена вода [М]; пор. аязмос.

айат сіни, коридорчик, коридор; аят хапу сінешні двері У, СЛ; орта аят середній коридор СГ, К.

айах (-ғы) 1. нога, лапа; аяғма да чарых Б; аяах ал- піднімати ногу П; бир аяағын алғанча өбүрин/бирин бөрү ашай СБА, бир аяаын алынжес хадар өбүрўн көпек ашай Г поки підійме одну ногу, другу вовки, собаки з'їдять; аяах басмасын ме-эм пенжерем тўбўне нехай ноги його не буде в мене під вікнами У; таран-таран-тарантас, аяахла-рың доғур бас таран-таран-тарантас, ступай ногами прямо У; мышых аяағын йалай кішка

лиже лапу *О*; **йүрген аяхка чырмавух** илиший на ноги, що ходять, чіпляється березка *НБЕ*; **бер холуц блен** — йүр аяғың блен *СБФ*, холларың биле бер, аяхларың биле ал *СБЧ* дай руками, а потім виходи (цю річ) ногами; **аях ольчу** міряння ноги — весільний обряд *М*; **аях сар** обвивати ногу *К*; **топаллай бир аяаына** він кульгає на одну ногу *НКД*; **аяхларың слатмаған балых тутамаз** не намочивши ніг, риби не спіймати *СМ*; **аях сне** на ногах *ВН*; **түштү аяаым сүтне** упало мені на ногу *Г*; **йүзлен сүрейим аяағынын тозуна** волочитиму обличчям по пиллоці від її ніг *СК*; **аяахның түбү/аяағын дүбү** виїмка під підйомом ступні *СБ / СГС*; ступня, підощва *СБФ*, *НКД*, *СГС*, стопа *НКД*; **аях түбүне** ал-принижувати, розтоптувати ногами *Г*; **Шахфелегин аяағы т'есильди** Шахфелекові дорогу сюди відрізано *Г*; **сағ аяах үзерине** на здорових ногах [*Кб.*]; **мен бүтүн күн аяах үстне** я цілий день на ногах *НБЕ*; **аяахлар үсне бала** у неї дитина на руках — на колінах *У*; **аяахлары үсне отур** сидіти, підібгавши ноги *Б*; **баштан аяах** з голови до ніг, суціль. 2. ніжка, щабель, сходинка, приступка; **мердивенин хырх аяах(у)** у драбини, у сходів сорок щаблів [*У*]; **хазан аяах таган**, триніг під казан *Г*.

аяахбав *СБ*, **аяахбағ(ы)** *К* підв'язка до панчохів, шнурок.

аяахйол(у) нужник, туалет *СБ*, *СМ*, *К*; **стежка НКД**; **аяахйолуна т'ет-піти**, сходити надвір *СБФ*.

аяахла- крокувати, тупати ногами, стусати, штурхати *О*, *К*.

аяахлан- зводиться, підійматися, підніматися на ноги *О*, *К*; **починати ходити** — про дитину, хворого *К*.

аяахландыр- підіймати, ставити на ноги *О*.

аяахлы з ногами, довгоногий; **дөрт аяахлы айван/махлука** чотиринога тварина *СБ*, *О* / істота, створіння [*Г*].

аяахсыз безногий.

аяахташ товариш, друг, приятель, подруга, дружина, чоловік, спільник, супутник; **о адамын аяахташлары йох** у цієї людини товаришів немає *СЛ*; *пор.* аяакташ.

аяахташлан- товаришувати.

аяахташлых дружба, товариські стосунки, товариство; **аяахташлых эт-** товаришувати *СБ*, *СЛ*; **биз даа дөгүштән аяахташлых этимиз** ми приятельюємо ще з війни *СБФ*.

аяаххабу *Г*, *СЛ*, *СГС*, **аяаххабы** *П*, **аяаххап (-бы)** *СБ*, *П*, *СМ*, *БТ*, *К* взуття.

аяаххаплы взутий *О*, *К*.

аяаххапу взуття *ВН*.

аяаххапчы взуттєвик, швець *К*.

аяачых ніжка *СМ*; *див.* аяах.

айб эт- гніватися, сердитися *СГ*; **айб этмениз** не гнівайтеся, не ображайтеся *СГ*; *пор.* айип, айыб эт-, айып, ғайыб, ғайып, хаип, хайип, хайып.

айбет доля, талан, стан, становище *Г*; **айбет(иниз)** хайыр осунхай вам щастить — відповідь на привітання *Г*; *пор.* абет, ахбет, ахпет.

айваз слуга на кухні *О*; **айваз эт-**служити на кухні *О*.

ай-вай вигук відчаю ой-ой.

айван тварина; звір; худобина, бидло, скотина; **айван т'ибик** по-звірячому, по-тваринячому, по-свинськи *О*; **ады Йуван**, **өзү**

айван на ім'я Іван, а сам — тварюка *СБА*; *пор.* хайван.
айванжы тваринник, скотар *О, К*.
айванжылых тваринництво, скотарство *О, К*.
айванлых *О*, **айванных** *К* свинство, хамство, грубість.
айванчасына по-звірячому, по-свинському *О*.
айвар ікра риби *К*; *пор.* хавйар, хайвар.
айварлы з ікрою *К*.
айғыр огир, жеребець.
айғырлан- розпусничати, жеребцовати, бігати за жінками *О, К*.
айда 1. гаразд, добре; **айда**, ону сора **айтым** гаразд, про це я розповім згодом *Б*; **айда**, траш этмеэ өгренсин гаразд, нехай вчиться на перукаря, *букв.* голити *Г*. 2. нумо, нум, давай, ану; **айда** хачайымыз нумо тікати *ВН*; **айдаң** *ВН, П, Б*, **айдан** *СЛ* давай, давайте, нум, нумо; **айда чыхарайых** давай витягнемо *СМ*; **айда йасайых** варэник давай зробимо вареники *Б*; **айда т'етээк** ходімо *У*; **айдан хачайых** давай утечемо *СЛ*; **айда барышаах** помирімося *К*; **айда вараах бүгүн шеэре** нумо, поідьмо сьогодні до міста *СГС*; **айда**, **айда**, **айдасы**, не вахты дэгер **файдасы?** нум-нум-нумо-нам, коли з нього користь буде нам? *СГМ*. 3. ходімо, ходім(те), **айда** *ВН*; *пор.* айды, ғайда.
айда- гнати, поганяти; **бабам айдады сийирны чөльге** мій батько погнав корову на поле *НБЕ*; **ат айдай** поганяе коней *НМ*; **атлы айдап т'елий** вершник їде сюди, поганяючи коня — поспішаючи *СМ*; **айдап т'ель-** приганяти *СЛ*; **айдап т'ир-** заганяти всередину *СБ*.
айдав поганяння *О*.
айдавлы гнаний *О*.

айдавжу погонич, їздовий, кучер, візник *СМ, Г-СГ*.
айдамах I поганяння *О*.
айдамах II гайдамак, розбійник *СЛ, СК*, бродяга, лайдак, босьяк *О*; дика людина *БК*.
айдан- бути гнаним *Г, СЛ, СК*; **тувар айданыр** аралыхтан худобу женуть провулком *СК*.
айданжы погонич, кучер *К*.
айдат- спон. *О*.
айдатгыр- спон. *О*.
айдатгырт- спон. *О*.
айдаш пара місяцеві; **ай илен айдаш олмаз** у місяця пари не може бути *СБ*.
айдесимотатос батюшка, одружений священник [*М*].
Айдин *прізв.*; *див.* айдын.
айды вигук гаразд, добре, давай, нумо *Б, СГ*; **айдымыз** хачаах даваймо втікати, утечімо *СГ*; **айдын**, т'итээк *Г*, **айдыныз** т'итэйик *СК* ходімте; *пор.* айда, ғайда.
айдыллых сяйво *СБ*; **айның айдыллығына** у світлі, сяйві місяця *СБ*.
айдыма вітвар, приміщення за іконостасом *Г*.
айдын сяйво, світло, світлий, ясний; **көз айдын** *К*, **көзүң айдын** болсун *У* хай просяють твої очі — від радісної звістки; *пор.* көзайдын.
Айдын *прізв.*
айдынла- освітлювати, робити світлим, освяти *О*.
айдынлан- світлитися, яснити, сяяти, світліти *О*.
айдынлат- освяти, освітлювати, присвічувати *О*.
айдынлатгыр- спон. *О*.
айдынлатгырт- спон. *О*.
айдынлы світлий, ясний, сяючий, блискучий *О*.
айдынных (-ғы) світло, сяйво, ясність, блиск *О, [Г, М]*.

айдынны світлий, ясний, сяючий, блискучий *К*.
 айдынных сяйво [*Г*], *К*.
 айе паниеротата / паниеротатэ эфендим ваша первосвященність, мій пане — звертання епископа до архієпископа [*М*].
 айен *бот.* безсмертки, суховершки *СБ*; шавлія *СБ*; айенимиз ачылды у нас розквітли безсмертки *СБ*; *пор.* айен, айын, айын, айынчичек.
 Айен Трійця *СБ*; Айен йортусу свято Трійці *СБ*; *пор.* айын.
 айеш: кўн доғар кўнеш йандан, ай доғар айеш йандан сонце сходить із сонячного боку, місяць сходить з місячного боку *СЛ*; *пор.* айныш, айоп.
 айжуван знедолений *СБФ*; *див.* ай, Жуван.
 айилий *див.* айыл.
 айип сором, ганьба, ганебний вчинок, вина, провина, недолік *О, К*; айип/айибин тап-виявити недолік у чому *О*; ◊ айип эткартати, корити, докоряти, звинувачувати; ставити в незручне становище *О, К*; айип этмең не гнівайтеся, не звинувачуйте, не ображайтеся, звиняйте, пробачте *О, К*; *пор.* айб эт-, айыб эт-, айып, ғайыб, ғайып, хаип, хайип, хайып.
 айипле- звинувачувати, дорікати, ганьбити *О, К*.
 айиплен- звинувачуватися, бути звинуваченим *О, К*.
 айиплет- звинувачувати *О, К*.
 айиплеттир- *спон. О*.
 айиплеш- звинувачувати один одного *О, К*.
 айиплештир- *спон. О*.
 айипли винний, ганебний *О, К*.
 айиплик винність, ганьба, сором *О, К*.
 айипсиз невинний, безвинний, безсоромний *О, К*.

айипсизлик невинність, безвинність, відсутність провини, безсоромність *О*.
 айир- розбирати, виразно чути *СЛ*; *див.* айыр.
 аййен, аййын *бот.* безсмертки, сухоцвіт, суховершки, бабка, шавлія лучна *Г, СЛ*; *пор.* айен, айын, айынчичек.
 аййуван: аййуван харпуз недозрілий кавун *Г*; *див.* ай, Йуван.
 айла- рахувати місяцями *О, К*; айлап місяцями, помісячно *О*.
 айлан- повертатися, обергатися, крутитися, мінятися *СБ, Б, У, СЛ, СК*; онун башы айланған у нього закрутилася голова *О*; сиз мында не айланыйсыз? чо-го ви тут вештаєтеся? *О*; сув бузга айланды вода перетворилася на лід *О*; айланып т'ель-повернутися назад *О*; хапуя айлан-а підйди-но, до дверей, постукай-но у двері *СЛ*; *пор.* айлен-, айлян-, эйлен- *II*.
 айландыр- повертати, обергати, крутити *О*; айландырып ур-ударити з розмаху *О*.
 айланма коло *О*; айланма йол об'їзний шлях *СМ*.
 айлант- *спон. О*.
 айланч звивистий *II*; көп йўрйенлер айланч йоллар биле вони багато покружляли різними шляхами *II*.
 айланыш обхідний, об'їзний *О*.
 айланыш- рухатися, ходити, клопотатися, дбати *О*.
 айле подружжя, чоловік, ладо *У*; уян, айлем, уян прокинсья, ладо, прокинсья *У*; *пор.* але *I*, иле *I*, эйлим.
 айлем мабуть, певно *К*.
 айлен- повертатися, обергатися, крутитися, мінятися, минати (про час) *СБ*; кўн айленди сонце повернуло (на захід) *СБФ*; *пор.* айлан-, айлян-, эйлен- *II*.

айлих 1. місячний, на місяць *СБ-СМ, Б, Г, К*; айлих йолу поїздка на місяць часу *Г*; бир айлих на один місяць *П, Б, К*; бир айлих домуз бала одномісячне порося *К*; үч айлих бала тримісячна дитина *СБ*; бир күндө үч айлих йол йўрмеэ алы йохтур за один день подолати тримісячний шлях неможливо *К*. 2. місячна платня *Б, К*. 2. місячні, менструація *СБ-Б, Г, К*; *пор. айлых.*

айлихла- тривати місяцями *ВН*; айлихлап турий стоїть місяцями *ВН*.

айлос ангел *НБЄ*; *пор. айос П, ангелос, анд'елос.*

айлы вагітна *О*; айлы бол-бути вагітною *О*.

айлы той самий [*Г*]; айлы саат тіеі ж миті [*Г*]; *пор. айни.*

айлых (-гы) 1. розрахований, призначений на місяць; бир айлых на один місяць *СБ*; үч айлых йол шлях на три місяці *СЛ*; экишер айлых перик(лер) дво-місячні курчата *П*. 2. місячна платня *У*. 3. місячні кровотечі *К*; *пор. айлих.*

айля- повертати, обертати, крутити *П, У*; айляан ший така штука, яку крутять *П*.

айлян- 1. крутитися, кружляти, обертатися, повертатися, розвертатися, обходити, міняти думку; далапчы йисан урчух тарзы айляный старанна людина крутиться веретенем *СБЧ*; бай айляный, берий хырар эвленмейе багатій змінює думку й дає їм дозвіл одружитися *П*; башым айляный у мене крутиться голова *К*; тилим ужўне айляный крутиться в мене на язиці *Я*; круғом койнў айляныйляр обходять село кругом *Б*; йармалығы айляный обхо-

дить базар *Г*; изин версен, миейим, айлянаам абуун ичине якщо дозволиш, я сяду верхи, проїду по колу тут усередині *СК*; айляный т'елий бостанны повертається, обійшовши баштан *СМ*; айляный т'елий тавуну повертається, обійшовши гору *Б*; айляндым т'ельдим т'ери я з'їздив і повернувся назад *Б*; айлянды т'етти повернувся й пішов *СМ*; айляный учай повертається і злітає, зривається *СМ*; айлянды чыхты зробив коло *ВН*. 2. крутитися, порядкувати; хыз ичери айляный, эриф тэ чыхары дівчина порядкує в хаті, хлопець у дворі *Г*. 3. уви-виратися, догоджаючи; бизд'е мисафир т'еселер, бек айлянып бахаймыз коли до нас приїздять гості, ми приймаємо дуже гостинно *У*. 4. захоплюватися; айлянайым бен сендэн, балдан татлы тилиндэн я захоплююся тобою, твоєю мовою, солодшою за мед *Б*; айлянайым халайым хара/хуба хашлы душмандан я безмежно закоханий у цю чорноброву/тонкоброву вражу дочку *У*; башындан айлянайым *У*, айлянайым башындан *СК* я в захопленні від тебе; айланый-салланый тэнтэк тавух т'ибик кружляє, заточуючись, як дурна курка *СБЧ*; башым, айлян, көзўм, байлян, сўгили хызым, маңа айлян запаморочуйся, голову, зав'яжуйтєся, мої очі, кохана дівчино, закохайся в мене *СБЧ*. 5. бути підмазаним, підмальованим, підведеним, облямованим *П, СМ, У, К*; көше башна эвлери ағарылған, айлянған іхна хата на розі вулиці побілена й підведена — підмазана *К*; *пор. айлан-, айлен-, эйлен- П.*

айляндыр- завертати, повертати, обертати, перевертати, об'їздити, обводити, крутити, повертати назад; **өзүн дә айляндыр өзүн йолуна** навертай себе на свій шлях *Б*; **тәрстәри айляндырдым көлек я вивернув сорочку навиворіт** *Б*; **башын айляндырий морочить йому голову** *СЛ*. **айляндырма** який крутиться, кручений, виткий *СЛ*; **айляндырма чухур** вир *СЛ*. **айлянжых** покручений, закручений, звивистий, хвилястий, виткий, в'юнкий, верткий *К*. **айлянма** коло, круг, круглий *К*. **айлянчых** 1. покручений, закручений, звивистий, хвилястий, виткий, в'юнкий *СМ, У, СГ, СК*; **айлянчых йол** покручений, звивистий шлях *СК*. 2. улюблений *У*; **айлянчығым-уланчығым мій любий, мій синку** *У*. **айляныш-** постійно вертїтися, крутитися *П*; **айлянышмай отруй** сидить непорушно, не крутиться *П*. **айляр** (=алыйляр) *теп. час 3 ос. мн. дієсл.* ал- беруть *Б*; **айляр тәтийлер** падышаға відводять до царя *Б*. **айнажы** 1. базіка, плутаник, хитрун *К*, вигадник *СГС*; підлесник, облесник, перелесник, лестун *СБФ, К*; брехун *НКД*; **бир айнажы даа тәлий ось іде** ще один шелихвіст *К*. 2. ласкавий *СБФ, К*; **айнажы бала** ласкава дитина *СБФ*. **айнажылан-** лащитися, підлещуватися *СБ, К*. **айнажылых** вигадництво *СГС*. **айнене** люлі-люлі, колицкова пісня *К*; **айнене айт-** співати колицкову *К*. **айни** такий самий, той самий, так само, достоту *[Г]*; **дайыма учар айни инсанын фитири ти-**

бик постійно літає, достоту, як людська думка *[Г]*; *пор. айлы.* **айных** тверезий, який не спить, пильнує, з ясним розумом *СБ, О, Б, Г, К*; *пор. айыных.* **айныш:** **күн доғар күнеш йандан, ай доғар айныш йандан** сонце сходить із сонячного боку, місяць сходить з місячного боку *СЛ*; *пор. айеш, айош.* **айон** святий (святе) *[Г]*; **Айон Оросун карасы** узбережжя Айон Орос *[Г]*; **Айон Пневма** Святий Дух *[Г]*; *пор. ай, айа, айос.* **айос** I (-зу) святий *Г, СГС, [М]*; **айос Афанасиос** святий Афанасій *[Г]*; **айос Георғиоз/Георғиос** святий Георгій *[Г/М]*; **айос Никола** святий Микола *[М]*; *пор. ай, айа, айон.* **айос** II ангел *НКД, СГС*; *пор. ай-лос, ангелос, анд'елос.* **айош:** **ай доғар айош йандан** місяць сходить з місячного боку *Г*; *пор. айеш, айныш.* **айры** окремиий, окремо *БТ, СГ*; *пор. айрый* і т. ін. **айрый** I крім, повз, далі *К*; **бундан айрый** далі цього *К*; *пор. айры, айыр, айыры, ғайры, ғайыр, ғайыры, кайры, кайыр, кайыры, хайыр* III, хайыры, хары II. **айрый** II *див. айыр-*. **айрыл-** розділятися, відокремлюватися, розлучатися, розходитися; **не сен бенден айрыл, не бен сендән** ні ти не розлучайся зі мною, ні я з тобою *Б*; **йол бырадан айрылыр** шлях звідси розділяється *СК*; **йашлар айрылмайлар бир бириндән** молоді не розлучаються одне з одним *П*. **айрылмаз** нерозлучний, невіддільний. **айрылмах** розлука *ВН*. **айрылы** окремиий, відокремлений *К*.

айрылых розлука.

айрыч розділений, роздвоєний

СК; ханети айрыч-айрыч пера в неї (ластівки) роздвоєні *СК*.

айт- (айтый, айтыр) 1. казати, го-

ворити; айтиим *СБ*, айтым *Б* ка-

жу; айтымыз ми кажемо *ВН*;

айтийлер вони кажуть *ВН*; наз

айтлер буңа? як на це кажуть?

ВН; айтмаға тилим бармай у ме-

не язык не повертається сказа-

ти *О*; айтып йибер- висловити

О; айтып йыла- голосити *НБЕ*,

БТ; айтып хой- сказонути, ляп-

нути, проговоритися *О*; буруп-

буруп айт- говорити з викрута-

сами, плутано, натяками *СБ*,

К; йалан айт- брехати, говори-

ти брехню *К*; айтып бошандым

я сказав і заспокоївся *Б*; айтып

аңнат- розтлумачувати *Б*. 2. роз-

казувати, розповідати; о да ал-

тын хадәни айтхан сора а після

того, як він розповів про золо-

той келих *Б*. 3. наказувати *Б*;

еп тә о балаға, эптә буйүк иш-

лер айтый она і весь час вона

доручає цій дитині робити ве-

ликі роботи *Б*; ◇ пийит айт- спі-

вати пісню *СБ*; пор: эйт-.

айтафу гроб господній *Г*.

айтмах мова, вислів *СБФ*.

айттыр- змушувати казати *К*;

підтакувати *СЛ*; йаланжы йа-

лан айтый, шаады да йаланы

айттырый брехун бреше, а йо-

го свідок підбріхує *СЛ*.

айттырт- спон. *СБ, О, К*.

айтув мова, розмова, балачка,

вислів, розповідь; аның айту-

вун кишиге айтмаға болмай йо-

го розмови людям переказати

неможливо *СБФ*.

айтужу хто говорить, промовець,

оповідач, доповідач *К*.

айтыв приказка, прислів'я *О*.

айтывчы хто говорить, має сло-

во *О*.

айтыл- (айтлий) 1. казатися, го-

воритися, обговорюватися, бу-

ти сказаним, обговорюваним

П, СМ, К; айтылажах сөзүм

вар я маю тобі щось сказати

[*СБ*], *К*; наз айтылмый? як ка-

зати? *Б, К, 2*. називатися *ВН*;

наз бу айтылмый? як це називає-

ться? *ВН, К*.

айтылған сказаний *К*; відомий,

знатний *О*.

айтыш обговорення, розмова, су-

перечка, диспут, дискусія *О*.

айтыш- казати один одному *К*;

сперечатися, висловлювати не-

вдоволення *О, К*.

айтышт- спон. *О, К*.

айтыштыр- спон. *О, К*.

айтыштырт- спон. *О, К*.

айт'ет- нести (кудись) *Б*; пор. ал-

т'ет-.

айу 1. ведмідь *СБ, СМ, Б, У, СЛ,*

К; айу бала ведмежа *СБ*; көр-

дүм айуны тав чине у лісі я ба-

чив ведмедя *СБФ*; айу да ойна-

маа стәмей, ама ойнатыляр

ону і ведмідь не хоче танцюва-

ти, але його змушують *СМ*. 2.

неповороткий, вайлуватий, тлох-

тій, вайло, бамбула; опси айу бу

улан цей хлопець просто вед-

мідь *СБФ*; пор. айув.

Айу прізв.

айув ведмідь *СМ, СГ*; айувға вед-

медеві *СМ*; айувун тәшиги вед-

межий барліг *СМ*; пор. айу.

айужу ведмежатник, дресирува-

льник ведмедя *О, К*.

айыб эт- гніватися, сердитися,

ображатися *СЛ, К, СГ*; айыб эт-

ме не гнівайся, пробач *К, СГС*;

пор. айб эт-, айип, айып, ғайыб,

ғайып, хаип, хайип, хайып.

айыдынлх сяйво [*Г*]; див. айдын.

айыл попруга, підруга *О*.

айыл- отямитися *У*; айилий при-

ходить до тями *У*; пор. ағын-,

айан- *П, айын-*.

айын I бот. бабка, шавлія лучна *Г*; *пор.* айен, аййен, аййын, айынчичек.

айын II святий, святи [*Г*]; бен оху-дум, вукуф олдум айын жоғал-ларьна я почитав, осяг розумом святи слова (цієї книги) *Г*.

айын-прокидатися, прийти до тя-ми, отямитися, очунювати, тве-резіти *СБ, СМ-К*; воскресати *НМ*; бир сағат йухлап айын-ғаным годину поспавши, я про-кинувся *Г*; *пор.* ағын-, айан- II, айыл-.

айын-бейин ол- стривожитися [*М*].

айыңдыр- будити, відкачувати, відходити, виходити, приводити до тями, витверезувати *ВН-П, СЛ, К*.

айын-ойун витівки, тонкощі *К*; **айын-ойун бильмей** він нічого не вміє *К*.

айынт- будити, приводити до тя-ми, витверезвляти *О*.

айынтыр- спон. *О*.

айынчичек бот. безсмертки, су-ховершки *П, НМ, У*; бабка, шав-лія лучна *Г*; *пор.* айен, аййен, аййын, айын I.

айыных який не спить, прокинув-ся, пильнує, тверезий, ясний розумом *СБ, К, СГ*; **айыных отур-** не спати *СГ*; **мен эт и са-ғат айыных йатым** я дві годи-ни лежу без сну *СБФ*; *пор.* ай-ных.

айыныхлат- будити, приводити до тями, витверезвляти *СБ, К*.

айыныхлых тверезість *О*.

айып сором, ганьба *ВН, Г, СЛ, М, СК*; **маа айып** мені соромно, ганьба *Г*; **сендэн айыптыр** соромно перед тобою *СК*; **сиздэн айыптыр** сором перед вами *Г*; **айып осун** хай буде соромно *Г*; **◇ сормах айып олмасын** до-звольте запитати *СК*; **айып эт-**

сердитися, гніватися *ВН, СЛ*; *пор.* айб эт-, айип, айыб эт-, ға-йыб, ғайып, хаип, хайип, ха-йып.

айыпных (-ғы) втрата [*Г*].

айыр окремай, окремо, відокрем-леність, відділеність *СМ, К*; **оланнары чыхтлар айыра** його сини відділилися — стали жи-ти окремо *К*; *пор.* айры, айрый, айыры, ғайры, ғайыр, ғайыры, кайры, кайыр, кайыры, хайыр III, хайыры, хары II.

айыр- (айырый, айрий) 1. розді-ляти, розлучати; **чарйох олар-ны айырмаа** розлучити їх не-можливо *Б*. 2. відокремлювати; **лүзйар айырый буловну, заре-ни вітер відокремлює** полову й зерно *П*. 3. обирати, вибирати; **айырсын хошуну алған атлар** нехай вибере коней, які вигра-ють перегони *СБ*; **папаз айыр-майа т'ерек** слід обрати попа *СМ*. 4. розрізняти; **о хадар да бензей ағама — айырмайа чаре йохтур** він так схожий на мого брата — незмога відрізнити *СЛ*; **көзлерим айырмай йазувлар-ны мої очі** не розрізняють на-писаного *СБ*. 5. розуміти, роз-биратися *Б*.

айырды окремо *ВН, СМ, Г*; **айыр-ды хоранда** окрема родина *СМ*; **айырды т'ечин-** жити окремо *СМ*; **үйдэн айырды чых-** посе-лятися окремо *СМ*.

айырлый розлучився *П*; *див.* айы-рыл-.

айырлых 1. розлука *СК*; **өлүм вар — айырлых йох** смерть є — розлуки немає *Г*. 2. відосібне-ність, окремішність, розрізне-ність *О*; *див.* айырылых.

айырт(ы) розлучений, відділений, відлучений [*Г, М*]; **айырт ол-бути** відлученим [*М*]; **айырт эт-** відлучати, відділяти; **мухамбе-**

тиндэн айырт этамазлар не можуть позбавити мене любові до тебе [Г].

айырт- *спон. О.*

айыртгыр- *спон. О.*

айыры окремый, особливий, окремо, осібно, нарізно, крім, попри, далі *СБ, О, СЛ*; *пор. айры, айрый, айыр, ғайры, ғайыр, ғайыры, кайры, кайыр, кайыры, хайыр III, хайыры, хары II.*

айырыжа окремо *ВН.*

айырыл- розлучатися, розставатися, розводитися, розходитися, розділятися, бути розлученим, розведеним, відділеним, відлученим, втрачати; у айырылды хатындан він розлучився з жінкою *НБЄ*; айырлыялар эт и йарыға діляться на дві частини *СМ*; бу хары айырылды хожасындан ця жінка розлучилася зі своїм чоловіком *СГ*; өгүз ьлди, ортахлых айырылды *СБА*, өгүз ьлген, ортахлых айырылган *СМ* вил помер — спілка розпалася; айырылдых хойундан ми втратили овець *СБ.*

айырылмаз невіддільний, нероздільний, нерозлучний.

айырылт- *спон. О.*

айырылы окремый *О.*

айырылыш- *сп.-вз.* розлучатися.

айырых окремый, відокремлений, розділений, осібний *О.*

айырыш- розлучатися *СМ.*

айырыштыр- *спон. О.*

айых який не спить, тверезий *О*;

див. айыных, пор. айын.

айыхлан- тверезіти *О.*

айыхландыр- дати можливість, допомоги протверезіти *О.*

айыхлаттыр- *спон. О.*

айыхлых неспання, пильнування, тверезість *О.*

ака 1. старший брат *ВН-У, К*; буйүк ака старший брат *Б*; кичик ака молодший брат *Б*; ор-

танжы ака середній брат *Б*; о сениң акаң дөгүль він не твій брат *Б. 2.* дядько *ВН-У*; Ғнат ака дядько Гнат *СМ. 3.* зверт. до старшого *ВН-У*; Мартин ака дядьку Мартине *СБ*; *пор. аға, -ка. ака-хардаш брати — старший і молодший, старші й молодші П, СМ, Б, У*; үч ака-хардаш трое братів *Б*; ака-хардаш тарзы т'ечинийлер вони живуть між собою, як брати *СБФ.*

акарет нерухоме майно [Г].

акимитос невпинний, сталий, постійний [Г].

акона ікона *ВН, НБЄ, Б, К*; *пор. икона, оикона.*

Акоп ч.

Акулина ж.

акче гроші [М]; *див. ахча, ахче, ахчи, ахчы.*

акыллы розумний, мудрий [М]; *пор. ахыллы.*

ал I 1. стан, становище, стан здоров'я; о алға энди биз ми саме в такому стані *Б*; не алдасыңыз? як ся маєте, як себе почуваете?; алым бек йаман стан мій дуже поганий *Б*; не олажах меэм алым? що буде зі мною? *СК*; ичтэ дэ алым йох я зовсім не маю сил *НКД*; ғарибим алымдан сиз дэ билирсиз в якому я, бідний, стані, й ви знаєте [СЛ]; наз алын? як твої справи? *НКД*; недир алын? як ти себе почуваете? [СК]; нас алыңыз? як ви себе почуваете? *СБ*; дўньяан алын көр подивися на становище в світі *СБ, СЛ, СГ. 2.* здатність, спромога, спроможність, змога, можливість; т'етирийлер не аллары бар приносят що можуть *Б*; алы бар сени йаманлама він спроможний тебе ганьбити *СМ*; оон эр бир шийи дэ алы бар болмаа з ним усе може статися *СМ*; ола-

рын да мен саа йырламаға алым бар іх я також можу тобі заспівати *У*; алмаға алы йох узяти він не може *ВН, Б*; алма алы йох брати не можна *К*; алым йох сув т'етирмед'е я не спроможна принести води *Б*; оларға айтмаға алым йох ім я не можу сказати *Б*; биший этмеэ алым йох я не здатна нічого робити *Г*; көзлерме көрме алым йохтур я не можу бачити очима *Б*; вармаа алым йохтур я не можу піти *К*; йүрмеэ дэ алы халмады не лишилося навіть спроможності ходити *Г*; бахар эдим алыма көре я доглядала скільки було моїх сил *Б*; алымызга гөре згідно з нашими можливостями *ВН*; өзү алыц болғай мусиш мати власні можливості *СМ*; хоймадылар бени йенди (д'енди *[СК]*) алыма не дали мені досягти того, що було в моїх силах, що мало мені належати *[Г]*. 3. воля, волевияв *Г*; йиберийим мен ону өзү ална: анда стий — онда т'итсин відпушу я його на власну волю: куди хоче — туди нехай і йде *Г*. 4. масток, майно; ане, бен өлүрсем, нежолур алым? мамо, якщо я помру, що буде з моїм маетком, майном? *Г*; не бу эве алы олсун, не зенд'инник? що за майно є в цій хаті, що за багатство? *Г*. 5. лиха пригода, нещасний випадок, неприємність, нещастя, лихо; не ала хойдун сен бени в які тяжкі умови ти мене поставив *СК*; бир ал д'ельди башыма мене спіткала біда *СГ*; сөйледилер онларын башына келен аллары розповіли про пригоди, що з ними сталися *[Г]*; ал баша д'ельсе, беле олур коли трапиться нещастя, то буде отак *[М]*.

ал II яскраво-червоний, червоний, пурпуровий, рум'яний; красний, гарний *ВН, СБ, У-СЛ, М, СК*; ал алма червоне, рум'яне яблуко *Б*; ал айах ат кінь із червоними ногами *СБ, У, К*; ал балых золота рибка *[СГ]*; ал д'елин красна наречена *ВН, Г, СГ*; ал йанахлы бийаз хызлар рум'яноношкі білі дівчата *М*; бен олурум бир ал д'елин я буду красною нареченою *[Г]*; ал гүль/д'үль червона троянда *[Г, СЛ]*; ал пери красна фея *СЛ*; ал пошу яскраво-червона хустка — почесний приз на кінних перегонах *Г, К*; ал т'ефин яскраво-червоний саван *[Г]*; ал хан червона кров *[Г, СЛ]*; миңд'ен атым ал хашха мій верховий кінь із ясно-червоною зіркою на лобі *Б*; сийа зилифине ал хыналар силинди її чорне волосся натерто червоною хною *[СК]*; сен аллар гийсен, бен — хырмызы ти одягнеш пурпурове, а я червоне *[У]*; пор. эал II, эвал.

ал III: ал хочу довгі перегони — на 40-50 кілометрів *ВН*.

ал IV той, та, те *[У]*; бен жирени жаранттым ал шийере чапма-йа я підготував гнідого, щоб скакав у тому місті *[У]*; пор. ол, див. алар.

ал- (алый, алыр; алий *СБ*) 1. брати; мен алам ону я візьму його *Б*; ал алажағын, сеэн ишлерин дэ, т'итэжегиз візьми, що мусиш узяти, свої речі, і поїдемо геть *СГ*; алий биздэн забирає в нас *ВН*; нед'е мени алмай аллах — хыйнай? чому бог не прибере — мучить мене? *Б*; алым кастрюляче виймаю до кастрюлі *У*; дуvasыны алғаннар вони отримали його благословення *Б*; өгүн ал- випереджати *Б*; се-вд'енин ал- одружитися з коха-

ним *ВН*; йеди километр йердэн сес алып эт'ен він чув голос на відстані семи кілометрів *СЛ*; хонаха ал-узяти на ночівлю *НМ*; хошун ал-перемогти в кінних перегонах *Б*; алып т'ель-приносити привозити *СМ, У*; алып т'ет-/т'ит- *СБ, Б/Г, СГ* нести, вести, брати звідси, відносити, відвозити; хайа алып т'ет'эйим мен сени? *СБ*; йамбаштан алып уруй кидас, схопивши за стегно *Г*; алып хачай ону забирає й утікає з нею *Б*. 2. здобувати, отримувати *П*; бийыл алаймыз гүзель берет'ет цього року ми отримаємо добрий урожай *У*. 3. приймати, погоджуватися *Б*; о да алмай але він не згоджується *Б*. 4. братися, приступати; жыйыл(ды)лар, ал(ды)лар, стэйлер чыхармаға айны хуйу чиндэн зібралися, узялися до діла, хочуть витягти той місяць із колодязя *У*. 5. купувати *ВН*; буну алғанда көзлериң төбеге эди ни йохсам? коли це купував, твої очі були на тім'ї чи як? *СБЧ*; Хырымда ала вера күннери у дні свого торгування в Криму [*М*]; алып сатылхы перекупництво, перепродаж *О*; сатын ал-купувати. 6. допом. дієсл., передає завершену дію; йазып ал-записати *Б, К*; сайып алды порахував *ВН, СБ*; тутуп ал-спіймати *Б*; т'есип ал-вирізати *У*; хоралап ал-оточити *СК*; чалып ал-скосити *СМ*.

ала I тітка по батькові, дядина, стрийна *Г, СЛ, СГС*; ала — алва парчасы, тэе — тэек парчасы стрийна — шматок халви, вуйна — шматок кізяку *СЛ, СГ*; шорбажи ала хазайка *ВН*; пор. абла, апа.

ала II рябий, перістий, красий, плямистий, строкатий.

алабалых форель *Г, К*.

алабаш зоол. ховрах, ховрашок *СБ, Б, У*; хом'як *НБЕ*.

алабота бот. лобода *О, У, СЛ, К*; шириця *СМ, Б, СЛ, К*; різно-трав'я *Б*; томалах алабота бот. калачики *СЛ*; мальва *СЛ*; пор. лапота.

алабуға іхт. окунь *К*.

Алабут *прізв.*

алажа строката домоткана верета з дранок, дерюга *У, НКД*.

алай I гурт, процесія, натовп *СЛ, К*; банда *К*.

алай II місце фінішу *К*, фініш *СГ*.

алай III посміх, кепкування; дилегим алайа халды мое благанья обсміяли *СК*.

алай IV 1. такий; бизим адэтимиз алай такий наш звичай *У*; көзүң он чў алай олду ось тому твої очі стали такими *У*; алай адамнарға бар іди до таких людей *Б*; не йа алай сен хасеветли т'ет'эс? що це ти ідеш такий засмучений? *Б*; т'им алай сен? ти хто такий? *Б*; алайлар мында коп таких тут багато *СБФ*; алайы да бар е серед них і такий *У*; нас түркү стэз, алайыны йырлай які пісні захочеш, такі він і співає *Б*; не бар, алайны өргенежек що є, те й вивчатиме *У*; ни алай? що таке? *СБ*. 2. так; йа о штэ алай бир ший дэ тамыздырмады але вона так нічого й не закапала *У*; баба да алай і батько так само *Б*. 3. весь, усі, все; алай кўй усе село *К*; алай кўйд'е дэ айтыг чыхай розказує по всьому селу *Б*; алай халх жыйылды зібрався весь народ *У*; абу Бағатырын халхы алай да чыхар эдлер чўльд'е усі люди з Богатери виходили в поле *Б*; алай Тифлис шейри отлара йансын — тэк беним севд'или уста Апых Ғарибим халсын не-

хай згорить у вогні все місто Тифліс — тільки нехай залишиться мій коханий маестро Аших Гаріб *G*; алай дунїадан з усього світу *СЛ*; алай шейири элине алды прибрав до рук усе місто *СЛ*; т'ельди алай худам прийшли всі мої свати *K*; алайы усі вони, усі з них *СБ, Б, У, СЛ, СГ, М*; алайы доғмушларым усі мої родичі *ВН*; алайы сет'из жан усіх їх разом всім душ *СБ*; баздыряннар, хайсылар т'и йўрўйлер алайы падышахлыхны купці, що їздять по всіх державах *Б*; алай(ы)на барғаннар ходили до всіх *У*; балабан олуй бу балалар алайы да усі ці діти стають великими, виростають *СГ*; дәредән алайы балығы тўшкен, ашайлар тары уся риба з річки ускочила до лану й жере про-со *СГ*.

алай *V* рефрен так-так [*СК*]; директэ алма алланыр да, алай, йере дўшсе, балланыр да, алай яблуко на дереві червоніе, так-так, упаде додолу — розливається медом, так-так [*СК*].

алайах прислужник *СГ*.

алай-булай так-сяк, як-небудь *O*. алай-былай і так, і отак *П*; як-небудь, так собі *СБ*; алай-былай т'ельдик Завутха якось-таки дісталися ми до Донецька *СБФ*.

алайла-такати, казати так, обіцяти, згоджуватися, підтверджувати *СК*; алайым, алайладым я обіцяв, що візьму *СК*.

алайнарых так самісінько *СБ*.

алайсна таким чином *Б*; див. алай.

алайчых (-ғы) весь, усенький *Б, У*; алайчых/алайчығы гулять етийлер гуляють вони усі до одного *Б*; алайчығы вони усі-всенькі *Б, У*.

Алакозов *прізв.*

алакӧз кароокий.

алала шум, гамір, гвалт *O, K*; пор. ғалала.

алала-робити строкатим *O*.

алалан-робитися строкатим, пістрямим, рябим, красим *O*.

алам смугаста доріжка *O*; прапор *O*.

аламан I голуб *СБ*; аламан бала голубеня *НБЕ*.

аламан II прудкий [*У*]; аламан айах, алтын тайах, жың-жың этэй, жыңға хонай прудконоге, як золота паличка, робить дзинь-дзинь, сідае на дзинь — загадка про бджолу [*У*].

алар *мн. займ. о* вони *СБ*; аларның *род. в. мн. займ. о, у* їх *СБ*; аларға *дав. в. ім* *СБ*; аларны *зн. в. їх* *СБ*; аларда *місц. в. уних* *СБ*; алардан *вих. в. від них* *СБ*; аларны *зн. в. їх* *СБ*; алар өзлери вони самі *НБЕ*; пор. олар, онлар, оннар, улар.

аларазосун (<алла разы осун) спасибі — за гостину, почастинок — хай бог буде задоволений *СМ*; див. алла, о(л)-, разы.

аларча, аларчас, аларчас(ы)на поїхньому *O*.

ал-атир самопочуття, стан здоров'я *СЛ, К, СК*; ал-атир сорцікавитися станом здоров'я, розпитувати про життя *СЛ, К, СК*; ал-атир сормаан соффра отурма не розпитавши про здоров'я, до столу не сідай *СЛ*; пор. ал-хатир, ал-хатыр.

алатлы дебелий, кремезний, гладкий, товстий, важкий, могутній, сильний *O, K*.

алатсыз кволий, миршавий, недолугий, хирлявий *O, K*.

албер-передавати *O*.

алберт-спон. *O*.

алберттир-спон. *O*.

алва халва — смажене борошно з медом *СМ*; пор. халва.

алд 1. передня частина, перед *ВН-П, О*; урбаның алды перед сукні *СБФ*; алдынадыр хуваты сила у нього спереду *СБ*. 2. передній; алд айах передня нога *НБЕ*; алд/алды кўпчек *СБ/СБФ* передне колесо. 3. *сл. ім.* попереду, спереду, перед; хапы алдына перед дверима; у дворі *СБФ*; исанларын алдына перед людьми *П*; алдына попереду, спереду, раніше *ВН, СБ*; биздэн алдына раніше за нас *ВН*; алдында попереду чого, перед чим *О*; алдындан спереду, від переду чого *О*; алдындан хучахлай, аргындан пичахлай спереду обіймає, ззаду ножем вражає; ◊ алдына алып задалегідь, завбачливо *ВН, О*.

алда- дурити, обдурювати.

алдав ошукання, обман *Г-К*; алдав йап- ошукувати, вводить в оману *Г*.

алдавжы брехун, брехло, ошуканець, дурисвіт, обманщик.

алдавуч сторож — пристосування, аби не збігло молоко *Б*.

алдан- помилятися, обманюватися, бути обдуреним, заблукати, заблудитися; алдандым алып бу йетни я помилився, купивши це м'ясо *СБФ*.

алдандыр- вводить в оману.

алдандырт- *спон. О, К*.

алданыл- бути введеним в оману, ошуканим, обдуреним.

алдат- обдурювати, обманювати, вводить в оману, дурити, ошукувати; хызны алдатып алған узяв дівчину обманом *СБФ*; алдатып оларын обдурює їх *Б*; алдатып т'етмеге болий, хайт-масы бела збрехавши, піти можна, повернутися після цього — ось біда *СБЧ*.

алдаттыр- *спон. О*.

алдаттырт- *спон. О*.

алдатыл- бути обдуреним.

алдындат-и передній *ВН, О*.

алдынлы передовий, передній, головний *О*.

алдынлых першість, становище передового, головного *О*.

алдыр- давати взяти, віддавати, діставати через кого, замовити купити, змушувати брати, умовляти взяти, послати взяти.

алдырт- *спон.*; олан, пара чох олса, сатиннер алдыртайым хлопче, якщо в тебе багато грошей, то я дам тобі замовлення накупити сатину *К*.

алдырттыр- *спон. О*.

але I подружжя, чоловік *П, СК*; алем мій милий *П*; *пор.* айле, але I, иле I.

але II ось, от *[Г]*; але бүгүнежестуруп стоить ось дотепер *[Г]*; иштә але тәмеллери көрүнүр ось видно його підвалини *[Г]*.

алев полум'я *[Г]*; атәшин алеви полум'я вогню *[Г]*.

аледоз-валедоз *парне словосполучення з зачину казки [К]*.

алеим здається, мабуть, напевно *СБ, СМ-У, М*; лишги, алеим мабуть, зачепився *СМ*; мен айттым доғру, алеим напевно, я сказав правильно, вірно *СМ*; *пор.* алем II, аллалем, аллеим, аллейим, аллем.

алей проти, супроти *[Г]*; алейиндэн дэр идилер висловлювалися проти нього *[Г]*.

алейкем/алеикем селам мир вашому дому, здрастуйте *[СК]*.

Александров *прізви.*

Алексеев *прізви.*

алем I світ; алем масхарасы ганьба на весь світ *П*; алемин өгүндә охудулар читали перед людьми *[Г]*; алем ашкере бүгүне дэк хекметлер этәр донині чинить премудрі речі, явні усюму світові *[Г]*; жўмле алем ол

эшитэнлер усі ті люди, що слухали [М]; жейнет алеэт (=алем) царство небесне [Г].

алем II мабуць К; алем өле, алем беледир може бути й так, і так К; пор. алеим, аллалем.

алемкали вихор, смерч Г, СЛ; пор. алимкали.

Алеп Алеппо, Халеп Б, Г.

алет знаяддя, зброя Б.

алеэт див. алем I.

алилуя алилуя Б.

алим учений О.

Алим ч.

алимдар здібний до науки [К]; пор. илимдар.

алимет стихійне лихо, кінець світу [Г].

алимкали вихор, смерч К; пор. алемкали.

Алимов *прізви.*

Алип Алеппо СК.

алла бог; алла баба бог-отець, господь бог М; алла сахласын боронь боже СБА; алла йырах этсин боронь боже, хай бог тримає подалі (від усіякого лиха) СБ; алла разы осун спасибі — хай бог буде задоволений СЛ; алла холай т'етирсин боже поможи СЛ; аллаға шүкүр спасибі, слава богу О; алланы йалвар-благати, молити бога Г; азиз алла йолуна на праведному божому шляху СК; пор. аллах.

алла-розуміти СМ; див. аңда.

аллалем мабуць ВН; пор. алеим, алем II, аллеим, аллейим, аллем.

аллан-наливатися червоним, червоніти СК.

аллар (=алдылар) вони взяли ВН, У-СЛ; див. ал.

алларазо(л)сун (<алла разы о(л)-сун) спасибі — хай бог буде задоволений СМ, Г, СЛ, СК; алларазосун жыйыныныза спасибі вам за вашу вечерку Г.

аллат- пояснювати СМ.

аллах бог; аллах баба бог-отець М; нед'е мени алмай аллах? чому бог мене не забирає? Б; аллах берсин дай боже СБ; аллах берд'ен күн усьому свіч час — богом даного дня, в той день, коли дасть бог О; аллах коп этсин хай бог примножить — подяка СБ; аллах көрсетмесин не приведи боже О; аллах сана пүсүр көрсетмесин не дай боже тобі нічого поганого К; аллах хуват берсин дай боже сил, боже поможи, помагайбі НБЕ, СМ; лафың аллаан хулағына осун твої слова та богові в уха СЛ; вай, аллағым о боже мій СМ; әй, аллағым о боже мій Б, СК; аллағын ғариби бідняк господній СЛ; аллахтан шүкүр спасибі від бога, слава богові К; йаратан аллах бог-творець СГ; йаратан аллағым мій боже-створителю ВН; жүмлесинин ғалибиндәғини билижи аллах бог, що знає глибоку сутність усього на світі [Г].

аллахлы боговірний, совісливий; инсан аллахлыдыр людина має в собі бога [Г].

аллахсыз безбожний, не віруючий у бога, безсовісний.

аллахсызлых безбожність, атеїзм О, К; безсовісність О.

аллахтаалле бог-творець, всевишній бог [Г].

аллахтуале бог-творець, всевишній бог [М].

аллаһ бог [Кб].

аллачых ласк. бог, божечко; ий аллачығым о божечку мій Б.

аллеим, аллейим Г, Зп., аллем НБЕ, СГС мабуць, напевно; ондан урба да чыхмаз, аллем з цього й сукня, мабуць, не вийде СГС; пор. алеим, алем II, аллалем.

аллы I сильний, могутній, при здоров'ї, здоровий *О, К*.

аллы II з червоним, червонястий, червонуватий *К*.

аллы-гүльлү з яскраво-червоними візерунками, квітчастий *СК*; аллы-гүльлү дыбалар коштовні квітчасті тканини *СК*.

аллы-пуллу червоний, лускатий [*К*]: аллы-пуллу, кәтү хылы червонувате, з лушпинкою, з волохатою жопкою — загадка про цибулину [*К*].

аллы-тахатлы здоровий, при здоров'ї *К*.

алма яблуко; алма тәрек *СБ, СМ, У*, алма дреги *СГС*, алма д(и)реи *Г, СЛ*, алма д(и)рек *К*, алмат(э)-рек *СБ, НМ* яблуня; алма түсү в яблуках — масть коня *У, К*; алма түст'е байтал кобила в яблуках *У*; алма директән (тәректән *СБЧ*, тәрегиндән *О*) авлах/йырах түшмей *СЛ* (түшмез *СГ*, учмай *СБЧ*) яблуко від яблуні далеко не падає; *пор. элма*.

алмазлых нежонатий *О*.

алмалы I яблучний, з яблуками.

алмалы I який любить, уміє, мусить брати *НМ*.

алмалых I яблуневий сад.

алмалых II дитяча гра із м'ячем: учасник, якого викликають, мусить з розгону розірвати лаву супротивних гравців і забрати з собою одного з двох, руки яких йому вдасться розірвати; при грі із м'ячем він просто перебігає на бік супротивника, а услід по ньому кидають м'яча, і якщо влучать, то він повертається назад, а ні — то переходить у лаву супротивників *НМ, О, К*; алмалых — ал хылыч; биздән сизд'е т'им т'ерек? — гүзель Вания т'ерек кому слід брати — бери шаблю; хто потрібен вам від нас? — гарний Вания потрібен

НМ; ал алма, ал хылыч, алған сон атлап т'еч; биздән сизе т'им т'ерек? — гүзель Лиза т'ерек бери чи не бери, бери шаблю, узявши, сїдай верхи на коня й утїкай; хто потрібен вам від нас? — гарна Лізи потрібна *К*. алмасүйек кругла кістка тазостегнового суглоба *СБ*.

алмахтыра затвердіння на тілі тварини від укусу гедзя *О*.

алнат- пояснювати *СМ*.

алсыз немічний, безсилий, нездоровий, недужий, кволий; невдалий *СБФ*.

алсызлан- нездужати, занедужати, заслабнути, виснажуватися, знесилюватися.

алсызландыр- послаблювати, знесилювати, виснажувати.

алсызлых неміч, недуга, слабкість, виснаженість.

алт I (алды) перед *СБ*;

алт көпчек передне колесо *П*;

пор. алд.

алт II притьмом, притьма, миттю, швидко, прожогом *ВН*;

алт чабай алдымызға швидко вибігає нам назустріч *ВН*;

пор. чалт.

алтай півроку, шість місяців;

алтай д'ечсе — йаз олур мене півроку — настане літо *СГ*;

алтай бир йыл *СБ*, алтай бир күз

/ гүз *Г, СЛ/СГ* півроку-рік, дуже довго, тривалий час.

алтайлых тривалістю з півроку *СК*;

алтайлых йол шлях тривалістю з півроку *СК*.

алтмыш шістдесят; алтмыш йылых років шістдесят *СБ*;

алтмыш күмүш ахча шістдесят карбованців, гривень грошей *У*;

алтмыш — азав тишиң чыхмыш тобі шістдесят — випали твої кутні зуби *СМ*;

алтмыш-йетмиш — чыхмыш т'етмиш шістдесят-сімдесят — вийшов і пішов (по гостях) *СБА*.

алтмышынҗы шістдесятий.

алтунжу шостий *НБС*; пор. алтынжи, алтынжы II, алтынчы. алты шість; алты ай шість місяців, півроку; алты-йеди шістьсім *СМ*.

алтыарых шестиденна хуртовина на початку березня *НМ*.

алтылы *карт*. шістка *СМ*, *Г*.

алтылых *карт*. шістка *О*.

алтын (алтыллар *СБ*) 1. золото; бүйүк алтын велика золота монета *СБ*; сары алтын червоне золото *Б*; фах алтын дрібне золото, дрібні золоті вироби *Б*, *Г*; йыг ао алтыннарын позбирай оте свое золото *СК*; алтын-күмүш таш эт'ен, арпа-күрпе аш эт'ен золото й срібло — це все-таки каміння, а ячміння і крупа — їжа *СБ*; холу алтын т'есеї його руки крають золото — він є вправним, здобутливим *СБА*. 2. золотий; алтын ахча золоті гроші, золота валюта *П*; алтын ханат золотокрилий *[Г]*. 3. золотий, дирхем, дукат, таляр *У*, *СЛ*; сана заамет ахы йүз бин алтын сайарым я відлічу тобі як платню сто тисяч золотих *СЛ*.

алтынжи шостий *П*, *СМ*; пор.

алтунжу, алтынжы II, алтынчы.

алтынжы I золотар, ювелір.

алтынжы II шостий; пор. алтунжу, алтынжи, алтынчы.

алтынла- золотити *О*.

алтынлан- золотитися, бути позолоченим *О*.

алтынлат- золотити *О*.

алтынлаттыр- спон. *О*.

алтынлаттырт- спон. *О*.

алтынлы золотий, золочений, оздоблений золотом *СБ*, *[Г]*; алтынлы куршун золочений свинець *[Г]*.

алтынна- золотити *К*, *М*.

алтыннан- золотитися, бути позолоченим *БТ*, *К*.

алтыннат- золотити *Г*, *К*.

алтыннаттыр- спон. *К*.

алтыннаттырт- спон. *К*.

алтынны золочений, із золотом, оздоблений золотом *К*.

Алтынпара *прізв*.

алтынчы шостий *[М]*; пор. алтунжу, алтынжи, алтынжы II.

алт'ель- приносити, привозити *ВН-К*.

алт'ельдир- спон. *О*.

алт'ет- відносити, відвозити *ВН-У*; алт'етийлер падышаға відводять до царя *Б*; алт'етип сатайлар відвозять і продають *П*; пор. алт'ит-, альт'ет-, апт'ет-, апт'ит-, ат'ет-.

алт'етгир- спон. *О*.

алт'ит- відносити, відвозити *Г-СК*; пор. алт'ет-, альт'ет-, апт'ет-, апт'ит-.

алув взяття, захоплення; пограбування *СБФ*.

алушка галушки *ВН*, *Б*, *СЛ*, *НКД*, *СТ*; суп, юшка з галушками *НКД*; пор. авлушка, ғалушка.

алх (алхы; алғы *[СК]*) люди, народ *СМ*, *Б*, *Г-СК*; алғы Тиблизин населення Тифліса *[СК]*; алх чох людей багато *К*; бир т'есек алх група людей *К*; бизим алх людина нашої національності *Г-СК*; харысы да бизим алх, хожасы да і жінка нашої національності, і її чоловік *М*; худа алх *Б*, дүгүн алхы *СТ* весільний народ, гості; алха — бир адам бин адама йарамай серед людей — одна людина на тисячу є негідником *СК*; алхтан т'елене тойум олмаз, о да вахтына булунмаз одержаним від людей не вдовольнитися, і вчасно йому не з'явитися *СЛ*; пор. халх.

алха коло, кільце, браслет, каблучка, петля, бабка (гаплика). ал-хатир стан, самопочуття *П*, *СМ*, *Б*; ал-хатир сор-розпитува-

ти про самопочуття, здоров'я *П, СМ, Б*; *пор.* ал-атир, ал-хатыр. ал-хатыр стан, самопочуття *СБ*; ал-хатыр сорамаған суфраға йанашма не розпитавши про самопочуття, про здоров'я, до столу не наблюдайжай *СБЧ*; *пор.* ал-атир, ал-хатир.

ал-хырмызы ясно-червоний, пурпуровий, рум'яний; ал-хырмызы йанаш рум'яні щоки *ВН*.

алчажых низенький *К*; *див.* алчах.

алчак низький [*М*]; *пор.* алчах.

алчаклых (-ғы) ницість, низький вчинок [*М*].

алчалых покірливість, стриманість, лагідність, приниженість *СБФ*; алчалых тут өзүңи будь покірливішим *СБФ*.

алчарах більш низький, низькуватий *О, БТ*; *див.* алчах.

алчах низький, ниций, низько; йүксеклердә эгленирсин, алчаларда динленирсин, достумдам гечилирсин, душманым вар эр себеттә севленирсин ти проводиш життя у високих колах, про тебе чути серед низької верстви народу, ти уникаеш моїх друзів, радо береш участь в усіх бесідах, де є мої вороги [*У*]; алчах бойлу/бойлү *СБФ, Б, К/НМ* низького зросту; алчах көнүллүк убогість духу [*Г*]; алчах сыра низька верства *СМ*; алчах хон- низько сідати, опускати ся, зазнавати краху кар'єри *СМ*; *пор.* алчак.

алчахла- принижувати, зневажати.

алчахлайыжы принижувач [*Г*].

алчахлан- нижчати, меншати, ставати нижчим на зріст, почуватися приниженням, принижуватися, бути приниженням.

алчахлат- зменшувати, робити нижчим, принижувати.

алчахлаттыр- *спон.* *О, К.*

алчахлых (-ғы) 1. низовина, долина, балка, западина *О, БТ*. 2. низький вчинок, підлість, підлота, низькість, ницість *О, [Г], К.*

алчачых низенький *О, Б, К*; *див.* алчах.

Алчиев *прізв.*; *див.* алычы.

алыжы покупец *СБ, БТ, У-СГС*, клієнт *О*; *пор.* алычы.

алым 1. взяття, купівля; сатым-алым купівля-продаж, торгівля *О*. 2. покупка, базаринка. 3. карт. взятка. 4. побір, хабар *Г-К*.

алымсыз з допомогою якого не можна купити; алымсыз-салымсыз хантарлары не чүн тартарсыз? навіщо ви тягаєте безміни, з допомогою яких ні зважити, ні купити? [*Г, СЛ*].

алын- 1. братися, бути взятим. 2. купуватися; салдат алыңды його забрали в солдати *ВН*; алынмай бу басма цього ситцю не купують *СБФ*. 3. луцитися, облущуватися, облуплюватися *О*.

алыс далеко *СБ*.

алыча алича *СБФ*.

алычы покупец [*СЛ*]; *пор.* алыжы.

алыш узяття *О*.

алыш- 1. брати(ся) разом, брати один одного; побратися *У*; эль алыш- тиснути руки один одному *СЛ*. 2. звикати, привчатися, приручатися; алыштым койге отурмаға я звик жити в селі *СБФ*; о ат йанна да бири дә барамай, бахшасын бирне дә алышмай до того коня ніхто не може приступитися, він нікого до себе не підпускає *Б*. 3. відстоюватися; амур алышый тісто відлежується *К*.

алыш-бериш *НБЕ, О*, алыш-вериш *БТ, Г, СГС, [М]* купівля-продаж, торгівля; алыш-бериш

/ алыш-вериш эт- *ВН-У* / *Г-СК* торгувати, спекулювати.
 алышма звичка, звиклий.
 алыштыр- привчати, приручати, даватися привчити.
 алыштырт- *слон. О, К.*
 алышхан привчений, приручений.
 алышых звичний, звиклий, привчений, приручений.
 алышыхлых привченість, звичка, прирученість *О.*
 альве халва [*СЛ*]; *див. алва.*
 альд'и той самий, згаданий *Г-СК*; альд'и падшах той, згаданий цар *СГ*; бидаа раст'ельди буна бу альд'и йеди дәне сазжы невовзі зустрічаються йому ті самі семеро музикантів *Г.*
 альт'ет- вести, нести, забирати звідси, відвозити, відносити *ВН-У*; *пор. алт'ет-, алт'ит-, апт'ет-, апт'ит-, ат'ет-.*
 альт'им селам здрастуйте, добрий день *СЛ, СГ.*
 альчи увігнута бокова сторона бабки *О*; *див. ашых.*
 альчик бабка *К.*
 ал-эвал становище [*ВН, СК*]; алым-эвалым лишенько мое, горенько моє [*ВН*].
 ам I (аму) *vulva П*; *пор. аму.*
 ам II *дит. гам, кусь* — їсти; *ам-ам гам-гам О.*
 ама I 1. допустова *спол. енкл.* хоч, хоча, нехай *Г-К*; грек өзүмүз ама, грек тиль дүгүль бизим тилимиз хоча самі ми греки, але грецька мова не є нашою мовою *СБ*; тили бар ама, лафетмей коп хоча язик у нього є, але він багато не балакає *П*; сен ольдүрдүң ама, сен ольдүрдүң йарамаз кишини хоч ти й убив, але вбив негідника *СМ*; күльсүн күльмесиннер ама, мен тойунжасы ойнадым нехай собі сміються чи ні, але я натанцю-

вався досхочу *Б*; айахташ ама, доғмуш дүгүль хоч і товариш, але не родич *У*; олар бир бирне беңзийлер ама, бир дүгүль хоча вони й подібні один до одного, але це не те саме *У*; чоҳ билир эдим мен ама, энди йох хоча я знав був багато, але тепер ні *У*; доғру ама, т'им айтты буну саа? це таки правда, але хто тобі це сказав? *СГ*; олар мени аннай ама, лафетмеэ оламайляр хоча мене вони розуміють, але говорити не вміють *М. 2. посил. енкл.* все-таки, однак; Илюшака масал билий ама? а все-таки дядько Ілля знає казки? *СБ*; халған ама атсыз энди він лишився все-таки без коня *Б*; не хадар да бой түркү билий эдим ама а все ж таки скільки ліричних пісень я знала *СК*; салыхнен вар, оғлум, ама, — дэди консул, — мейдана чых, сөле бир хач жоғап түркү бувай здоров і йди собі, синку, однак, — сказав консул, — вийди на майдан, заспівай кілька пісень *СК. 3. прот. спол.* але, однак, проте; о гүзель киши, ама ону йаманлай він хороша людина, але йоло ганьблять *СМ*; Т'өр оғлуға сорайляр, ама олар бильмейлер онун дэрменжи олғаны вони запитують у самого Тьороглу, але не знають, що мельник — він *Б*; мен сенин доғру анан, ама чаре йох маа да шанма я твоя рідна матір, але й мені не можна довіряти *Г*; сиз раатлан, ама йухламаң ви спочивайте, однак не спіть *Г*; ахыл д'елий, ама д'еч д'елий розум приходить, але запізно *СГ*; кичкене эт'ен оса да, ама хуватлы эт'ен хоча він був і малий віком, але дуже сильним *СГ. 4. присл., вставне слово* втім, однак, од-

наче, проте, тим не менше; ама, колхоз чыхты башна а втім, з'явилися на їхню голову колгоспи *СК*; да ама биль але, тим не менше, знай *СМ*; йа ама т'им олажах мында оса — хартын оғлу Йыбран а втім, якщо хтось і може тут опинитися, то лиш Їбран, син старого *Г*.

ама *II* ритмічне слово [*СЛ*]; ах, ама-ама, шет'ерим, ама ах, ой-йой, мая солодка, ой *СЛ*; пор. аман.

амайыл: олайды беним амайылым (<ама алым?), тутардым/тутайдым сени але якби на той момент я був на силі, я спіймав би тебе [*СК/СГ*]; див. ал, эвал. амал вантажник *К*.

амам лазня [*М*].

аман *I* милість, пощада, помилування *О*.

аман *II* 1. зараз же, зразу, відразу, швидко, тут же, тієї ж миті *ВН, БТ, СГ, СК*; аман-аман, тохта зараз-зараз, постривай *П*; аман башланды колхоз якраз почали виникати колгоспи *П*; аман тўшмий ахылна епси усі зразу на думку не спадають *У*; мендэн чыхханнен аман она йетишт'ен як тільки пішов від мене, відразу ж забіг до нього *Г*; хызым хайль олса, аман верим якщо моя дочка згодна, відразу віддам *СК*. 2. саме, якраз, точнісінько *П, СМ, Г-СГ*; аман бал точнісінько, як мед *ВН*; мен тўштўм аман о саат чухурчез я спустився відразу ж до окопа *К*; аман о т'ереттэ зразу, тієї ж миті *СЛ*.

аман *III* прот. спол. однак, проте, все-таки, втім *СБ, Б, СЛ*; мен хычырдым аман у ишитмеди я кричав, але він не почув *НБЕ, СБФ*; ахыл т'ели, аман т'еч т'ели розум приходить, але

приходить запізно *СБЧ*; аман о боғулмаан, ону балых йутхан але він не потонув, його проковтнула риба *Б*; пор. ама.

аман *IV* ритмічне слово [*СБ, П, У, СЛ, М, СК*]; ах, йўлўм, аман, аман ах, трояндо моя, ой-йой [*У*]; ий, аман, ей гей, ой-йой, гей *СБ*; аман-аман ой-йой [*ВН-СК*].

аманат застава *О*; пор. эманет.

амансыз нещадний, лютий *О*.

аманчине швиденько *СМ*.

амбар амбар, склад, сховище, комора; Йылбаш хутлу босын, амбарлар толу босун Новий рік хай буде щасливим, комори хай будуть повними *СБЧ*; амбар көз(ў) закром, засік *ВН, СМ, К*; пор. анбар.

амбаржы *К*, амбарчи *СК* комірник.

амда отут, ось тут *ВН, СМ, У*; абуну этт'енд'ерек — амда энди йыртылыи поки він зробив оце — а вже вреться отут *СМ*; пор. амында.

амдан звідси, ось звідси *У*.

амелетлик діяння [*Г*].

амель вчинок, дія, справа, заняття [*Г*]; амелине көре за його вчинком [*Г*]; эйи амельлер эйле-робити добрі вчинки [*Г*].

амельдар діяч [*Г*].

амин [*Кб.*], аминь аминь [*Г*].

амма але [*Г*]; а *О*; пор. ама *I*.

аму vulva *О*; див. ам *I*.

амур тісто *Г-СК*; амур бас-місити тісто *Г-СК*; амур без тканина накривати тісто *НКД*; майалы / минд'ен амур дріжджове тісто *К*; суван амур прісне тісто *СЛ, К*.

амураш різного виду локшина, затірка, засипки з тіста до юшки, суців *К*; див. амур, аш.

амурдолма пельмені *Г, К, СГ*; див. амур, долма.

амында ось тут *ВН, Б*; пор. амда.

амыша: амыша бах, мыша бах, күшкүнүн үстүндөн йахшы бах ..? дивися, дивися зі свого балкона *СК*.

ан I момент, мить *О*.

ан II той, ген [*СЛ*, *СК*]; ан оба-нын ардына йалныз орах орай-ляр ген за тою горою самі во-ни жнуть [*СК*]; див. ана III.

ан III *род. відм. займ. о*, у його *ВН*, *П-У*; ан сон *ВН*, *СМ*, *Б*, ан соң *ВН*, *П*, ан сора *СМ*, ан сора-тын *Б*, *У* відтак, потому, пі-сля того; т'есин асрет анем, кө-рейим — ан сон ал жанымы хай прийде моя матір, побачу її — потім забирай мою душу *У*; ан соратын ао халх шашхан-шаш-малаған після того ті люди зо-всім розгубилися *У*.

ан IV ану, ну, а *Г-М*; Шахсене, ан-эле, йол түркүсүнү сен сөлей-жек аллагын ах диванына ва-ранжас ану, Шахсене, заспівай від їзну пісно, перше ніж іти до святаго божого храму *СЛ*; ан чыхты аралатханда — учай ха-чай папий ну вже качка як вилізла, коли він прочинив, то відразу втекла й полетіла *СГ*.

ан- (анай) згадувати, поминати *Б*, *Г-СК*; гөктә булут т'енарсыз, гөрен достлар анарсыз / инар-сыз... завал, дэйн дэ, йанарсыз хмари в небі — ні кінця, ні краю, друзі, котрі бачили, згадаєте... і пожалієте нечасного [*СК*]; *пор. аң, ин- II*.

ана I 1. мати; анаңның т'өрү ах ти сліпець своєї матері *СБ*; өгий ана мачуха *СМ*, *У*; ханы ана те-ща, свекруха *О* (див. хайнана, хайын ана); хыстан ана хреще-на мати *СК*; анасы минсе тәрек-т'е, хызы минер путахка якшо мати залізе на дерево, то доч-ка залізе на гілку *О*; т'енарын көр дэ безин ал, анасын көр дэ

хызын ал *СБА*, анасыны гөр/бах — хызын ал *СГ* купуючи тка-нину, подивися на її край, бе-ручи дівчину, подивися на її матір; э-э, анасыны *лайл. е-ех*, його матір *Г*; ананын чухурче сычайым *лайл. я* випорожняю-ся в яму твоєї матері *К. 2*. по-важна жінка *НКД. 3*. самиця, самка; ана баш племінна мат-ка худоби, вівцематка *О*; ана т'ирпи їжачиха *СМ*; ана хаз гус-ка *К. 4*. материнський, рідний; ана тили/ана тиль рідна мова.

ана II *дав. в. займ. о*, у йому [*СЛ*]; мейильдир ана/она закоханий у неї [*СЛ/Г*]; див. она.

ана III той, отой; ген, он, от, ось, наприклад *ВН, П, СЛ*; ана аб-рада ось тут *СЛ*; ана шаат той свідок *П*; ана шай такий-от *ВН*; айтый маңа бир ший бир ший, ана, йа барып сув т'етирмеэ, йа бир ший каже мені що-не-будь, наприклад, води прине-сти чи щось інше *П*; *пор. ан II*. ана IV де [*Г, СЛ*]; йа ана сенин Ашых Ғарибин? а де твій Аших Ғаріб? [*СЛ*]; *пор. кана, кане, ха-на II, хане, ханы*.

ана V ану *К*; ана т'ит ану йди звід-си геть *К*; *пор. хана II*.

анаа он там, отам, ген там; анаа д'елийлер ось-таки вони ідуть сюди *СГ*; *пор. ана II*.

ана-баба батьки; див. ана, баба. анадоллу мешканець Великого Анадолу *СБ*.

анадолу схід [*М*]; *пор. анатолу*. аналых (-ғы) 1. матінка, на ста-новищі матері; *зверт. матінко. 2. материнство*.

анаскорда *бот. дика цибуля К*. анастас воскресіння [*Кб.*].

Анастас ч.

анастасы воскресіння [*М*].

анасыз без матері, сирота *О*.

анасыз-бабасыз без батька-матері, круглий сирота *О*.

анатолу схід [*Г*]; *пор.* анадолу.

анахтар 1. ключ (до замка). 2. замок *СГС*.

анбар амбар, склад, сховище, комора *Б*; анбар кбз засік, застром *НМ*; *пор.* амбар.

ангарак павутиння *ВН*.

Ангелин *прізви*.

ангелос ангел [*Г*, *Кб*]; *пор.* айлос, айос *П*, анд'елос.

Ангельев *прізви*.

анги котрий, який *СБ*, [*Г*, *М*, *Кб*]; *пор.* анд'и.

ангич драбина *ВН*, *У*.

ангурйа *ВН*, *СБ*, *СМ-У*, *НКД*; ангурйа суву сік з огірків *НМ*.

ангуч драбина *СБ*.

ангыч драбина *ВН*, *СМ-У*; драбина — надставна боковина гарби *НМ*, *У*, *Г*, *К*.

ангычлы з драбинами, надставними бортами *О*, *К*.

анда I 1. там, туди *ВН-У*; анда бардым я їздив туди *ВН*, *У*; анда бир пейитчи бар эт'ен там був один поет *П*; сен анда йабан исансы ти там стороння людина *П*; биз дэ анда эдик, бардых, ойнадых, ичтик і ми там були, поїхали, погуляли, випили *П*; козетийлер, насын анда о чыхкан, нас, сых мы, сирйек ми роздивляються, як воно там зішло, як, чи густо, чи рідко *П*; т'еттик анда, отруймуз ми пішли туди, сидимо *НМ*; бед'енмей анда там йому не подобається *Б*; т'етийим, мен хайда, балам да анда пішла я, де я, там і моя дитина *Б*; насай о анда? що він там робить? *Б*; анда чине там, у ньому, туди *СБ*, *СМ*, *Б*; ао бек т'ерек анда чине? а воно в тім ділі дуже треба? *Б*; сен чых мында чиндэн, мен халайым анда чине ти вилізь звід-

си, а я там усередині залишуся *Б*; т'ир-чи анда чине залазь-но туди досередини *СМ*; чыхай анда чиндэн вилазить звідти *У*. 2. там, приміром *СБ*; йа т'и анда бир тувар баш абу приміром голову худоби *СБ*;

анда II де, куди *Г-СК*; анда доғай, онда хонай де вродиться, там і сяде *Г*; алт'ет оларыны анда стис, онда віднеси їх куди хочеш *К*; анда вардын, онда архан д'ерек, дост лазым де б ти не пішов, там скрізь тобі потрібна підтримка, потрібен товариш *СГ*; т'им анда ишлий, онда да ашай хто де працює, той там і їсть *СГ*.

анда-мында там і тут, там-сям, туди-сюди *СМ*.

андад'и який перебуває в ньому, у них, їхній, тамтешній *Б*.

андай подібним чином *Б*; дўнясына севинмесин андай, наз мені севиндирме стəмей нехай і він не знаєє утіхи в житті так само, як він не схотів допомогти мені порадіти *Б*.

андан I від нього, після цього, потім, потому, згодом, звідти *ВН-У*; стəй хутулмаға андан хоче виплутатися з цієї ситуації *Б*; андан басхан наступив там, на те місце *П*; андан сон після цього *СБ*.

андан II звідки *Г-СК*; андан алды, о йана бахай звідки дістав, у той бік і дивиться *СЛ*.

андат'и тамтешній *ВН*, *О*.

андаче там, туди, у тому місці *ВН*, *Б*; чўрўп халсын андаче нехай він там і згине *Б*.

Андон Антон *СБ*, *Г*.

Андренко *прізви*.

андыр-нагадувати, поминати, замовляти поминальну службу *Б*, *К*, *СГС*.

Анд'елина ж.

анд'елос ангел, янгол [Г]; *пор.*

айлос, айос II, ангелос.

анд'ерезма вергун ВН.

анд'и I той СМ.

анд'и II котрий, який Б, Г-СК;

т'ирди зала, башлады чалмаа —

анд'и дэ ойнамаа бильмей, ска-

ме сүтне ойнай, отуруп халхай

зайшов до зали, почав грати —

то навіть котрі танцювати не

вміють, на лавах танцюють,

підскакують Г; эт'и эльне он

пармах, анд'ин/анд'ини т'ес-

тин, о агрый на двоих руках де-

сять пальців, котрого вріжеш,

той і болить СГ/СЛ; анд'инен

йазай? яким чином, з допомо-

гою чого пише? К; анд'иси?

котрий з них? СГ; бир буйук,

анд'и т'и иш верий бизе один

начальник, який дає нам робо-

ту М; *пор.* анги.

Анд'илахай *прізви.*

ане I мама, мамо, мати [ВН-СК];

анем моя мамо, моя матінко

[ВН-СК].

ане II ану; ане, отур ашамаға ну,

сідай їсти СМ; ане тохтал, эй

оғлум ану, синку, зупинись Г.

анежигез матінка К.

анежик матінка СЛ; анежиим

матінко моя СЛ.

анеме пристрій для змотування

ниток у клубок О.

анестез *див.* анести.

анести воскрес Г, М; Хртоз ане-

сти — анестез анести Христос

воскрес — воістину воскрес Г.

анежик матінка СБ; анечигим

моя матінко СБ.

анча тільки, лише СМ, СЛ-СГ,

СК; але, однак НКД.

анжыр-тунжур *насл. руху пилку*

СБ; айенимиз ачылды, анжыр-

тунжур сачылды розцівили наші

безсмертки, посипався на всі

боки пилки СБ.

ани де [Г]; *див.* аны.

анла-розуміти П.

анна-1. розуміти, тямити Б-СК;

наз буну аннама? як це розумі-

ти? СГ; биший дэ аннамай він

нічого не розуміє, не тямить Г;

аннаан адам эди він був тямю-

щою людиною СЛ; 2. мати в ре-

зультаті, в підсумку; сант'им

Шахсенейи дүнйадан жойсах,

не аннарых? а якщо Шахсене

зживемо зі світу, то що мати-

мемо в результаті? СЛ; не ан-

надым? що я з цього маю? Г.

аннат-давати зрозуміти, поясню-

вати Г-СК.

аннаш-розуміти один одного, по-

розумітися К.

ансыз I мимоволі, несподівано

ВН; ансыздан несподівано [Г].

ансыз II без нього НБЄ; этальмем

ансыз без нього я робити не мо-

жу НБЄ.

ансызын несподівано Г, СЛ.

ант присяга, клятва; ант үстүне

ант олсун скільки б не довело-

ся присягати [СК]; ант буз-

порушувати присягу О; ант вер-

К; приводити до присяги, прийма-

ти присягу О; ант ич/эт-

присягати Г-СГ.

антидоро прокура [Г].

Антимоз *прізви.*

антихристоз антихрист [Г].

антлаш-присягати, клястися од-

не одному О.

антлы який дав присягу, зв'яза-

ний присягою О, Г; йеди йыл-

лых антлы саз заклятий на сім

років саз Г.

Антонов *прізви.*; *пор.* Андон.

ант-эмин присяга, обітниця [Г];

ант-эмин хур/эт-присягати, да-

вати обітницю [Г].

анча I тільки, в такій мірі СЛ.

анча II по-його СБ.

анча III тільки Г, М; анча аста

дөгүль тільки/однак вона не

хвора Г.

анчак тільки [М].

Анчерик Красна Поляна К.

аншай отак ВН.

аны I *знах. відм. займ. у його ВН, СБ, СМ.*

аны II (*на письмі: ани*) де Г, СГ, М; ани хойун боғазлайалым? де вівця, щоб нам зарізати? [Г]; ани булунан? де той, кого знайшли? де знайдений? [Г].

аны III ану, гей Г, СЛ, СГ, СК; аны варың, т'есин, т'етитир ону да ану, підіть, нехай прийде, приведіть і його також Г; аны халх ану вставай СГС.

аны-буну *зн. відм. займ. о-бу, у-бу те-се СБ.*

аның *род. відм. займ. о, у його СБ; аның ыры* його пісня СБ; аның сойлары іхні, його, її родичі СБ.

аныл- бути згадуванім [Г]

анылма тямущий, зрозумілий Г; анылма адам тямуща, з розумінням людина Г.

аң свідомість, розум О.

аң- (аңай) згадувати, пригадувати, нагадувати собі, пам'ятати ВН-Б; *пор. ан-, ин- II.*

аңа *дав. відм. займ. о, у йому, до нього, за нього СБ; т'им эртэ турий, аңа аллах берий хто рано встає, тому бог дає НББ; мендэн т'еткенчек, аңа жеткенчек* стук-грюк, аби з рук — поки від мене піде та поки до нього дійде СБА; ниге алдым, аңа да сатайым за що купив, за те і продаю СБЧ.

аңгыч драбина ВН.

аңдыр- нагадувати кому, поминати ВН-Б.

аңдырт- *спон. О.*

аңдыртыр- *спон. О.*

аңла- I. розуміти, згадуватися, усвідомлювати ВН-СМ; аңламайым не розумію ВН; бештэн-ондан аңламай, ахыллы

сөзни тыңламай не тямить від п'яти до десяти, а розумного слова не слухає СБЧ. 2. згадувати О, [Г, М].

аңлав розуміння, здогад СБ.

аңлавлу болсун щоб було зрозуміло СБФ.

аңлавлы тямущий, кмітливий О.

аңлавуз незрозумілий СБ.

аңлавуз незрозумілий, нерозсудливий, некмітливий, нетямущий, безглуздий, безтямний О.

аңлавузлых безглуздість, нетямущість О.

аңлавух тямущий О.

аңламаз нетямущий, дурний, неслухняний О.

аңламасыз без сенсу, нерозумний, абсурдний О.

аңлан- бути зрозумілим О.

аңлат- пояснювати, тлумачити, розтлумачувати, з'ясовувати ВН-П; повідомляти СБФ, викладати, розказувати О; називати СБФ.

аңлатмах пояснення, повідомлення СБ.

аңлаттыр- *спон. О.*

аңлаттырт- *спон. О.*

аңлатывчы тлумач, пояснювач, роз'яснювач, коментатор О.

аңлаш- порозумітися, розуміти один одного, домовлятися П, СМ; зводить порохунки О; з'ясовуватися, ставати зрозумілим О.

аңлашма угода, договір, згода, погодження, змова О.

аңлаштыр- *спон. О.*

аңлаштырт- *спон. О.*

аңмалы кмітливий СБ.

аңна- розуміти Б, У, [М].

аңнадыр- давати зрозуміти, пояснювати [М].

аңнат- викладати, з'ясовувати, розтлумачувати, пояснювати Б, У, [М]; айтыш аңнатый розказує, розтлумачує Б.

аңнатыл- бути поясненем *У*.
 аңсыз несподівано, раптово *О*.
 аңсызлых несподіваність, раптовість, несподіванка *О*.
 аңулук күн поминальний день *НБЕ, СБФ*.
 аңыл- згадуватися, пригадуватися, нагадуватися, поминатися *О, У*; пам'ятатися *СМ*; бути згаданим, нагаданим, пом'янутим *ВН*.
 ао ось цей, оцей, ось той, отой, згаданий *ВН, СБ, СМ, Б, К, СГ*; аон *род. в.* оце його *СМ, К*; аон чин ось чому *СБ*; аон чү саме тому *СМ*; аон үчү оце тому *К*; аона *дав. в.* ось йому, отому *Б, СК*; аондан *вих. в.* оце від нього, ось від неї *ВН, СК*; аону *зн. в.* оце його, ось його, отого *ВН, Б, У, К, СГ, М*; аоларға *дав. в. мн.* оце їм *Б, У*; аоларны *зн. в. мн.* оце їх *Б*; ао тәшик болған көпчеге патлады оте колесо, де була дїрка, лопнуло *СМ*; бу да туруй ао йердә то він там і стоїть *Б*; ао балаға аоларын ишлетий өгий ана оцій дитині мацуха доручае оті всі речі *Б*; ао йеже тіеі ночі *У*; буну йырлады о маңа ао мен хализ анда депутат олғанда оце він мені співав тоді, як я саме була депутатом *У*; аон чин биший дә бильмем ось чому я нічого не знаю *СБ*; *пор. абу, аву*.
 аолай оце отак *СМ, У*.
 аоле оце отак *Б*; хужахлашылар аоле обіймаються ось так *Б, К*.
 аонда отам *СМ, Б, К, СГ*; ичем аонда чиндән су поп'ю-но я води ото звідти *Б*; *див. ао*.
 аондан он звідти *ВН, СК*; *див. ао*.
 аондайы подібний до цього *СМ*; *див. ао*.
 аөле оце так, ось так, отак *К*.
 апа старша сестра, старша за віком жінка, тітка *ВН, СБ, Б, У,*

К; бүйүк апалары *Б*; Аньта апатітка Ганна, тітко Ганно, пані Ганно *СМ*; *пор. -па*.
 ап-авур важелезний *О*.
 ап-ағу гіркий-прегіркий *О*.
 ап-ажы зовсім гіркий *К*.
 ап-азир *О*, ап-азыр *К* цілком, зовсім, цілковито готовий.
 ап-ал зовсім червоний *К*.
 апансыз несподівано, раптово *О, К*; апансыздан несподівано *СЛ*.
 апансызлых несподіваність, раптовість *О, СЛ, К*.
 ап-арых худий-прехудий, худюций *О*.
 ап-ах білий-пребілий *О*.
 апа-хардаш сестри — старша і молодша, старші й молодші *Б*.
 ап-ачи, ап-ачы дуже кислий, кислий-прекислий *О*.
 ап-ачых зовсім відкритий, відчинений навстяж *О, К*.
 аперим/аперин браво, молодець *Г, СЛ*; *пор. аферим, аферин*.
 апис 1. в'язниця *У, Г, СЛ*; аписе /апсе йат- сидіти у в'язниці *У/Г*.
 2. в'язень *СГ*; *пор. апус*.
 Апокалипси Апокаліпсис [*Г*].
 Апостол *прізви*.
 апостолос апостол [*Г, М, Кб*].
 ап-пак зовсім чистий *К*.
 ап-пах білісінький *У, НКД*.
 ап-пачых білесенький *СМ, У*.
 апрач неохайний, недбалий *К*.
 апраш неохайний *О*.
 априлиос (-зу) квітень [*М*].
 априлиу квітень [*М*].
 апсе до в'язниці *Г*; *див. апис*.
 апт'ет- *СМ*, апт'ит- *СК* відвозити, відносити, повезти, понести; *пор. алт'ет-, алт'ит-, альт'ит-, ат'ет-*.
 апус (апусу) 1. в'язниця, тюрма *Г-К*; апусха йат- сидіти у в'язниці [*К*]; апуслара хапа- посадити до в'язниці *Г*. 2. в'язень, ув'язнений *Г, СЛ*; эт'имизи бир зильдана апустур, дэйн, хойар-

лар нас двоох посадять до тюрми як в'язнів [Г]; *пор.* апис.

апуш внутрішня сторона стегон, кут між розсунутими ногами *СМ*.

апушайах клишоногий, клишавий *СМ*.

апушайахлан- стати клишоногим, клишавим *СМ*.

апушайахлы клишоногий, клишавий *СМ*.

апушайахлых клишоногість, клишавість *СМ*.

апхадар ось стільки, от стільки *СЛ, К, СГ*; досі, дотепер *К*; отакенний *СГ*; *див.* абу, хадар.

апхадарже ось до цих пір *К*.

апхадаржых отакенський *К*; **апхадаржых зарежик** отакенська пшеничка *К*.

апхач- (<алыш хач-) забрати й утекти *Б*.

ара 1. проміжок, протока, прогалина, просвіт, щілина; **йўрўим** танклар араға іду в проміжку між танками *ВН*; **кõк аралар бахайым** булутлара дивлюся на проміжки неба й на хмари *Г*; (**а**)о ара в цей час, в цей проміжок часу, в цей момент, у ту мить, тим часом *СМ, Б, Г, СЛ, СГ*; ао араға за цей час *СМ*; бу арада в цьому місці, у цей час, у цю мить, у цей момент *СБФ, НКД*; о арада в цей час *СМ, Б, СГ*; о арада чыхариймиз сени тартып тіеі ж миті ми витягнемо тебе *СМ*; аман о арада зразу в ту саму мить *СГ*; арасы його проміжок, те, що знаходиться в проміжку між ними, серед них; тарачых арасы вузький проміжок, як між зубцями гребінця *Г*; оғадар т'ечий арасы стільки часу мене за цей період *П*; чох арасы т'ечмий не минуло багато часу, невдовзі *Г*; бир саат арасы проміжок часу в од-

ну годину *СГС*; хапу арасындан бах- подивитися в щілину між дверима *Г*; бу лафын арасыны кестилер ухвалили згідно з цим словом *П*; 2. стосунки між ким; аралары бузулуй вони між собою посваряться *СМ*; арамзы боз- сварити нас *К*; арасыны боз- сварити кого між собою *СК*; 3. *сл. ім.* між, поміж, серед; ўч көпеин арасы бири эн жамбаз серед трьох псів цей був найкращим *СЛ*; арас(ы)на а) між ними; алх арасна жойулмасын серед людей не загубишся *К*; беш бала арасна мен бир улан серед п'яти дітей один я хлопець *СБФ*; исанлар арасна серед людей *П*; урум арасна серед урумів *У*; халх арасына на людях *СБ*; чох чобан арасна хойун арам т'итий коли чабанів багато, вівці дохнуть *К, СГ*; б) під час; ойун арасна під час гри *СБ*; аждары о йана чевирильмеэн арасна поки дракон повернувся був у протилежний бік *СГ*; аралар(ы)на дав. в. мн. серед них *СМ*; арасында між ними; еклизейлен софранын арасында між церквою й трапезною *П*; кенди араларында між собою, між ними [*Кб.*]; арасындан з-поміж них; бир дәрменжи мени тапты дәрмен көпчеклеринин арасындан один мельник знайшов мене між лопатями колеса водяного млина *СЛ*; *пор.* ира, эра.

ара- шукати [*СМ, У*], *Г-М*, [*Кб.*]; **арар** едим я знайшов би [*СМ*]; *пор.* хьдыр-.

араба віз, гарба; **араба йек-** запрягати воза; араба йол проїжджий шлях *ВН*; Араба йол *астр.* Чумацький шлях *ВН*; атсыз араба чортопхайка *П*; хол араба візок, тачка *О*; араба сынған сон

йол чох табулуй *СМ* як віз замається, багато шляхів знайдеться; *див.* арабахалу.

арабажат гужовий кінь *СГ*.

арабажы 1. візник, кучер, фурман, фірман, машталір. 2. возороб, стельмах *НБЕ, СБФ, СГС*.

Арабажы *прізв.*

арабат арабський кінь *СЛ, СК*.

арабахалу *ВН-СК, арабахалу СБ* ворота.

арабачы візник *М*.

арабозар розпалювач ворожнечі *К*; *див.* ара, боз.

аражы посередник *К*.

арала- 1. прочиняти, розсувати; *эт* и кўн аралаған протягом двох днів *Б*. 2. підривати сили *У*; асталых аралада ону хвороба його підкосила *У*.

аралан- прочинятися, розсуватися, розмикатися, віддалятися один від одного; *халу араланса* — *көрүй* коли двері прочиняться, то він бачить *Г*.

аралат- прочиняти, розсувати *СБ, СГ*.

аралаш змішаний, упереміж *О*.

аралаш- розходитися, віддалятися один від одного *О, К*.

аралаштыр- *спон. О*.

аралаштырт- *спон. О*.

аралых проміжок, проріз, отвір, щілина, тріщина, просвіт, простір між чим, відстань, провулок, перерва; *халу аралых эт'ен* двері було прочинено *СЛ, СК*.

аралыхсыз безперервний, безупинний *СГС*.

арам нечистий, поганий, бридкий, паскудний, гидкий, мерзенний, мерзотний, непридатний до їжі, зіпсований, заборонений релігійо, погана, скверна, гидота, брідота, мерзота; *дуйналар арам бана* світ мені остогид, життя мені набридло *ВН*; *бана дўньяа өле дэ арам, беле*

дэ арам життя мені уприкрилось і так, і так *Г*; *бир дэнежик бен севдим дэ* — дўнялар арам бана/мана я покохав одну-єдину — і життя стало мені попере горла *К*; *меэм саа арам да сучум йохтур* я перед тобою нічим не завинив *К*; арам аша-говорити щось погане *СМ, Б*; арам ашама не шахруй *СБЧ*, не роби дурного *СБ*; арам д'ебер/т'ет- дохнути від зарази, мору, пропадати пропадом *СГ/СБ, Б*; *чох чобан арасна хой арам д'еберий СГ, чох чобан олан йере хойун арам т'итий* — соймаа йетиштирамайяр *СЛ* коли чабанів багато, вівці пропавають, дохнуть від мору — їх не встигають різати; арам йағ неїстивний жир *Г*; *дўньяа она арам олду* життя йому обридло *Г*; арам осун ашаан шийин щоб тобі не пішло на користь те, що ти їси *Г*; арам оль- помирати ганебною смертю *СМ, СГ, СК*; арам пара нечисті гроші *СМ*; арама чыхажах олар тахым да усі вони займатимуться негідними справами *К*; *сендэн айаан малым арама чыхсын* добро, яке я шкодую для тебе, нехай краще пропаде пропадом *К*; арам *эт-* псувати — воду, продукти, настрій, апетит *СМ*.

арамла- опоганювати, паскудити, паскуджувати *О*.

арамлат- опоганювати, паскудити, паскуджувати, завдавати зла *О*.

арамлаттыр- *спон. О*.

арамлых зловмисність, мерзотність, паскудство *О*.

арамна- опоганювати, шахраювати *К*.

аран сарай, хлів, стійло, стайня, конюшня, корівник, свинарник, саж; *ат арам* конюшня, стайня

СБ, Б, У, К; аран чине сыйыры да, доңузу да у нього у хліві й корови, і свині *СБФ*; аран йаса-будувати хлів, сарай *У*; тувар аран хлів, корівник *СБ*; хой аран кошара *СБ*.

аранавуз ненажера, ненаситний, ненажерливий, жажерливий *СБ*, балакун *СМ*.

аранағыз ненажера *К*.

аранғылх темрява [*СБ*]; аранғылх инчесине (<харанғылх йежесине) темної ночі [*СБ*].

арап (-бы) I араб, арап, негр *Г, СЛ, СГ*; Йуван арап араб Іван *СГ*.

арап II руїна *СБ*; ичтим шарап — болдым арап, ичтим рахы — болдым быралхы пив я вино — перетворився на руїну, пив я горілку — став нетямою *СБЧ*; пор. харап.

араштыр-ретельно шукати, розшукувати [*Г*], *СЛ, М, [Кб.]*.

арғын-каракубалы мешканець Аргин-Каракуби [*М*].

арғынлы, арғынны мешканець Аргина [*М*].

ард *див.* арт.

арды-сыра слідом, один за другим *У, [Г]*; арды-сыра йашлар т'етий один за другим ідуть хлопці *У*; арды-сыра йек-запрягти цугом *Г*; пор. арт-сыра.

ардындат'и задній *СК*.

Ареопатис [*Г*]; *див.* Дамаскинос.

арж витрати, видатки *Г, СЛ, М, СК*; арж брах-призводити до видатків [*Г*]; арж вер-платити данину [*Г*]; арж эт-тратити, витратити *СЛ, М, СК*.

аржа-тратити, витратити *Г, СГ, СК*; аржама нафле лафларын не трать марно своїх слів *СГС*.

аржан-бути витраченим [*Г*]. аржла-тратити *СЛ, СГ*; аржламаа д'ерекмей чох тратити багато не слід *СГ*.

аржы-гуржу *бот.* сверіпа *П*; пор. ажы-гужу, гажу-гужу, гажы-гужу, хыжы, хычы.

арз бажання, жадання, прагнення, пристрасть [*ВН, Г*]; астанын алындан, арзындан не билир сағлер? що знають здорові про стан і прагнення хворих? [*Г*]; арз эт-прагнути, жадати [*Г*]; бир минасип йарем йохтур, арз этэлим алымы немає в мене гідної подруги, щоб прагнути щастя [*Г*]. арзы клопотання, заява [*ВН*]; арзылар йазайым-чызайым беклер бед'ине напишу я листи з клопотанням беглербеєві — губернаторові [*ВН*].

арзыла-бажати, жадати [*М*].

ариф кмітливий, спритний, спритний *Г, СГ*; шинт'и йашлар пек ариф — ойнайляр да алмайляр нинішні парубки дуже кмітливі — гуляють, але не женяться *К*.

арйалы лиховісний, горевісний, який загрожує напастями *Б*; арйалы кўн ризикований день — про день Благовіщення *Б*; арйалы — хаста олмаа алы бар; чаре бар да, зарар да осун, ишлесең, арйалы олуй "арйалы" — значить можна захворіти; може статися, якщо працюєш, то піде на шкоду, занапаститься *Б*.

арйан I айран, ряжанка.

арйан II протилежний бік; чечий сув арйанна перепливає на той бік *СМ*.

арйах протилежний бік, берег *У*. арк водогінний канал, акведук [*Г*].

арктос північ [*Г*].

армалых ярмарок *СБЧ*; бир чингенедэн армалых бузулмай без одного цигана ярмарок не зіпсується *СБЧ*; *див.* йармалых.

арман тік, гарман, гумно; атларны арманче йиберип айдайляр коней запускають на тік і пога-

няють *П*; арман бас- молотити на току *П, СМ, К*; арман кӧтэр- обмолочувати зерно на току, прибирати обмолочену соломку з току, щоб зібрати зерно *СМ*; арман таш(ы) молотильний коток; арман таш(ы) бле / ташнен бас(тыр)- молотити котком *П / СМ, СГ*; арман хайа скеля на току *Г*; арман хыр- стругати, чистити тік *Г*; арман эт- молотити на току *П*.

армансипирт'еси *бот.* повій, дерева *СЛ*; віничя *СЛ*.

арманжы молотильник, гарманник, гуменник *О, К*.

арманла- складати збіжжя, немолочений хліб на току, працювати на гармані, гумні *О*.

арманлат- *спон. О*.

арманлаттыр- *спон. О*.

армут груша; армут дӛрӛк/тирек дерево груша *Б/НБЕ*.

армутлу із грушами, грушовий *НБЕ*.

арнаут арнаутка — сорт ярової пшениці *СБ, О*.

арпа ячмінь.

арпажых 1. цибуля-сіянка *К. 2.* ячмінь на повіці, ячмінець *К*.

арпалы з ячемнем, ячний, яшний; арпалы аш юшка з яшною крупною, куліш *СБ, К*.

арпачых 1. цибуля-сіянка *СБ, О. 2.* ячмінь на повіці, ячмінець *СБ, О*; арпачых чыхты сувухлыхтан від застуди вискочив ячмінець *СБФ*.

арсана причал *[Г]*; олар арсанада йаттылар вони лягли спати на причалі *[Г]*.

арсыз безчесний, безсовісний, безсоромний, нахабний, несумлінний, непристойний, невихований *СБ, СМ, Б, Г-К*; балуваний, неслухняний, розбещений *СБФ, НКД*; блудливий *СБЧ*; арсыз бала неслух, неслухняна

дитина *СБФ*; арсыз кӱчӱк йуртха йатмай блудливий пес удома не ночує *СБЧ*.

арсызлан- розбещуватися *О, К*.

арсызландыр- *спон. О, К*.

арсыздандырт- *спон. О, К*.

арсызлых безсоромність, розбещеність, розпусність *О, К*; нахабність *К*.

арт (арды/арты) 1. зад, тил, задня частина, задниця; спина; башның арты тильна частина голови; потилиця (*див. еңсе*) *СБ*; хырсызын арты хулуш у злодія в заду дӛрка — він усього боїться *СМ*; артлен айлян- повертатися задом *СМ*; артымдан з-поза моєї спини *СБФ*; хылдан урба кийинди артына вона одягла на себе — на спину волосяницю *[Г]*. 2. задній *СБ, Б, Г*; ард айах задня нога, задні ноги *СК*; арт айахлары ўстне отур- стояти (*букв.* сидіти) на задніх лапах *СБ*; арт кӧпчек/кӱпчек *П, Б, СЛ, СГ/СБ* задне колесо; арт сыра задній ряд *О*. 3. *сл. ім.* задня частина; оғлан, йезме ардыма — бекдэн саңа файда йох хлопче, не ходи за мною, від мене тобі користі не буде *СМ*; бизим артымызға услід за нами *СБ*; ардна /арт(ы)на за ним, позад нього, ззаду, позаду *Г-СК/ВН-У*; эм ардына, эм ӛгдӛ і позаду, і спереду *К*; бир бири артна один за одним *СБ*; бир бир ардындан один за другим *ВН*; онун артна за ним *ВН*; Ростов-Дондан артна Нахичевань бар за Ростовом-на-Дону є Нахичевань *П*; руль артна за кермом *У*; эв артына за хатою *У*; эв ардына эт'и дал за хатою дві верби *[ВН]*; айдан, ағалар, шини мем ардымдан ходімте, панове, тепер за мною *Г*; ардына айлян-

обертатися назад *Б*; артыңа атханың алдыңа чығай *СБЧ*, арна ташлағаны өгне чыхай *СМ*, артна ташлаған өгне чыхай *Б* що посієш, те й пожнеш — кинуте позаду зустріне тебе поперед; малынызы битирсениз онун ардына якщо потратите свій товар на нього *Г*; брахый чалачын ардна кидәе за куринь *СК*; ардымдан д'елий иде за мною *СБ*; жеттилер артына воно их наздогнали *ВН*; шоп сенин ардындан йетишмез щоб устигнути за тобою *СГС*; у бек йүрий балларның артына вона дуже дбае про своїх дітей *НББ*; йүрүй бу мал артна доглядае за цєю художбою *СБ У*; артындан йүр- ходити за кимось *О*; артларыннан бир адам көзетий один чоловік стежить за ними *П*; стол артына/артна отур- сидати до столу, сидіти за столом *Б/СМ*; т'елинне т'ийев отруй стол артна наречена з женихом сидять за столом *Б*; энди оон ардындан салхын су ич тепер про нього забудь — попей за ним холодної води *СГ*; тутай ардындан хапае ззаду *СЛ*; артымыздан т'елир эди він ішов услід за нами *ВН*; бир бир артынан т'ель- іти одне за одним *Б*; т'елий таванын ардындан иде в наш бік по горищі *Г*; артына т'ет- іти слідом за ким *СБЧ*; йип йинениң артына т'етий нитка снуе за голкою *СБЧ*; олан ардындан атнен т'етий хлопец иде за ним на коні *Б*; т'итий оларын ардындан иде за ними *СГ*; оон ардына хайттых ми повернулися слідом за ним *СЛ*; артна хал- відставати *П*; сендэн коп артна халмам від тебе далеко не відстану *СБ*; артына халған тоз-топрах хто відстае,

тому дістається пилюка й багно *СБЧ*; мен өле дә арттан халдым я й так відстав *СГС*; стол артына хой-посадити за стіл *У*; артындан хувай он алты атлы за ним женуться шістнадцять вершників *СБ*; ардына хувуп т'ет- наздоганяти *Б*; чыхай артындан виходить за ним *СМ*; ◇ ардына т'ит- розкаюватися *К*.
арт- (артай, артар) більшати, збільшуватися, підвищуватися, додаватися, зростати, наростати, множитися, розмножуватися; **артсын** — ексимесин, ташсын — т'өгүльмесин нехай примножується — не меншає, хай переливається через край — не розливається *СБЧ*; **иштэн артай** — тиштэн артай зростає не від праці, а від зубів — коли мало витрачається *СБА, СБФ, СБЧ*.
артика неф, приділ [*Г*]; **ич артика** внутрішня частина, центральний неф [*Г*]; **чыхардаки артика** зовнішній приділ [*Г*].
артла- чистити, обчищати *У, К*; **картоп артла-** чистити картоплю *ВН, Б, К*; **артлап-артлап ашай** їсть дуже дуже швидко, як за себе кидәе *К*.
артлан- зчищатися *СМ*.
Артоба обалар пагорби Артоба — Задні гори — місце складання здохлятини, пахла *Б, К*.
артос хліб [*КБ*].
артсы понад, надміру *П*; **бир-бир артсына бер-** давати по одному більше належного *П*.
арт-сыра підряд, один за одним, цугом *О*; *пор.* арды-сыра.
артгат-и задній *М*.
арттыр- додавати, примножувати, накопичувати; **доғруға бир ший даан арттырый** щось додає до правди, доводить, підказує, прибіхує *СМ*.
арттырт- спон. *О*.

арттых *див.* артых.

арту ритуальний пиріг, каравай — із яйцем зверху, печеться на Проводи *СБ, СМ, Б, СЛ, К.*

Арту Проводи *ВН, СБ, СМ, Б, СЛ, К, М; Арту күнү* день Проводи — в *СМ; Арту йымырта* ритуальна крашанка, що готується на Проводи *СМ.*

артулух назначений на Проводи *ВН, Б.*

артүкүр: артүкүр болсун не зурочити б *О.*

артынжы задній, останній.

артых більше, додатково, крім цього, ще, зайвий, надлишок; уже; мен артых шлемезеґем я більше не працюватиму *Б; артых бир йердэ* дә більше ніде, більше нікуди *Б; артых пита т'етирен йох* більше немає нікого, хто приніс би коржа *СЛ; артых бильмейим* я більше не знаю *СГ; артых биший дә сөлем* більше нічого не кажи *Г; бир мых артых ишледилер* зробили на один цвях більше *[Г]; артых йохтур бири* дә більше нікоґісінько немає *СК; йохтур олар артых* більше їх немає *ВН; артых лаф йох* більше ні слова *К; артых чечмей оон ахылы* його розум більше ні на що не здатен *СМ; сычан болмажах артых дўняға* більше не буде на світі цієї миші *СМ.*

артыхлых надлишковість, надмірність, надлишок, переважність, перевага.

арха 1. спина, хребет, спинка леґа; *архасын йердэ тыйдыр* — притиснути спиною до землі, побороти *О; чалгының архасы* спинка коси *П.* 2. пагорб, бугор, гора, гірський хребет *О.* 3. допомога, захист, заступник, захисник, покровитель, спонсор, протекціоніст, опора, підтримка,

блат; *архаң боса / архан о(л)са,* тапарсын якцо в тебе є підтримка, захист, знайдеш *П/СЛ, СГ; архаң болмаса, бек* замет тяжко, коли в тебе немає захисту, опори *СБФ; ичиндэн, ичиндэн урғаннар, — "вай, архам-архам! вай, архам!"* — дэґен били його все в живіт та в живіт, а він кричав: "о спино моя! о моя спино!" *СБА, СМ; башына урған, — "вай архам!"* — дэґен його били по голові, а він кричав: "о моя спино!" *СГ; сөзң архаң йохтур* анда у тебе там підтримки немає *Б; архам* вар у мене є захисник *СЛ; архасы буйүк* у нього високі покровителі *Б; див.* архасүйек.

архадат'и який є на хребті *СЛ.* архадаш товариш *СБ; пор.* архардаш.

архала- надавати підтримку, допомогу *О, К.*

архалан- дістати підтримку, допомогу *О, К.*

архалат- спон. *О, К.*

архалаттыр- спон. *О, К.*

архалы 1. кремезний. 2. пагорбкуватий, пагористий *О, К.* 3. який має захист, підтримку, протекцію.

архалых центральна несуча балка даху, до якої приєднуються крокви *СБ; пор.* омурға.

архан товста віршовка, канат, аркан; *архан йап-* плести віршовку *СГ; архан хушах* очкур, пасок із віршовки *К.*

архангелос, арханд'елос архангел *[Г].*

арханла- заарканити, прив'язати, налігати *НБЕ, СБФ, К.*

арханлат- спон. *О, К.*

арханлаттыр- спон. *О, К.*

архардаш товариш, приятель, друг *ВН, П, Г, СЛ; архардашың* болса, табас якцо в тебе є то-

вариш, знайдеш, зумієш *СМ*;
пор. архадаш.

архасўйек *анат.* хребет *О*.

архачых горбок, пагорбок, горбо-
чок, пагорок *О*.

архереос [*КБ.*], архиераас [*Г*]; ар-
хиереа [*М*], архиерей *СМ*, архие-
реос [*М*], архийереос [*Г*] архие-
рей, первосвященник.

архистратигос Михаил архистра-
тиг Михаїл [*Г*].

архиєпископос архиепископ [*Г*].
архонда, архондас архонт, вель-
можа, старійшина [*Г*].

архумд'ийа сверіпа *Б*.

аршын *СМ, У, К, М*.

арым заплава, лиман, болотиста
місцевість *ВН*.

Арым — назва болотистої місце-
вості посеред села Велика Но-
восілка *ВН*.

арын- очищатися, чиститися, від-
миватися; сўт арынный молоко
очищається від молозива *К*.

арынмах очищення; йунахтан
арынмах очищення від гріхів
СБФ.

арыт- (арытым чищу, арытыс
чистиш, арытый чистить) чист-
ити, очищати *СБ, Б, К*; картоп
арыт- чистити картоплю *СБФ, К*.

арыттыр- *спон. О, К*.

арыттырт- *спон. О, К*.

арых I худий, худорлявий, висна-
жений; арых йисан худа люди-
на *СБФ*; арых топрах пісна гли-
на *О*, виснажена земля *К*; *див.*
ап-арых.

арых II: *див.* алтыарых.

арыхжаң хирлявий, кволій, не-
долугий, миршавий, хирявий.

арыхлан- худнути, виснажувати-
ся *СБ*.

арыхлат- виснажувати *О*.

арыхлаттыр- *спон. О*.

арыхлых худорба, недолугість.

арыхча худуватий *БТ*.

арыш голобля; дишло для волів
О, К; йабан йердэн хыз алсан,
арышлары о йана бахай/дур-
сун *СЛ/СГ* якщо візьмеш дівчи-
ну з чужини, її голоблі весь час
стримітимуть у той бік — скі-
льки вовка не годуй, а він усе
в ліс дивиться.

арышлы із голоблями; із дишлом
для волів *О, К*.

ас- (асай) вішати, повісити, важи-
ти, зважувати; асып ольдўр- по-
вісити, стратити *О, К*; асып чек-
зважувати безміном — підвішу-
ючи *К*; астых башларымызны
ми звісили голови *Б*; не дудах-
ларын астын? *НКД*, ни астың
мусраларыңы? *СБЧ* чому губи
повісив? чому розпустив ню-
ні?; пиринч ас- поставити вари-
тися рис *У*; казан ас- почати
варити обід, повісити казана *Г, У*;
хулах ас- уважно слухати *К*;
розвісити вуха *О*.

асирет жаданий, коханий *СМ, У*;
асирет анем моя люба мамо *У*;
асирет йарем моя жадана лада,
мій жаданий, мій милий *СМ*;
пор. асрет.

аскер військо [*У, Г, М*]; військо-
вий *О*; жўй, падышах, аскерни,
йолла дўгўшке збирай, царю,
військо, посилай на війну [*У*];
див. аст'ер.

аскитислик аскетизм [*Г*].

асла справді, в дійсності [*Г*]; бе-
ним д'имин хызы олдўғуму сор-
сан, оглан, бен асла фухаре ха-
рынын хызыйым, ғайыштат'и
Ғарибин хардашыыйым якщо
вже питаєш, парубче, чия я
дочка, то я дійсно дочка бідної
жінки [*Г*]; асла хары малыны
йейен дамыен [=адамын] алы
будур справді, становище чо-
ловіка, котрий живе за раху-
нок жінки, є саме таким [*Г*];
пор. аслы, *див.* асыл.

аслан лев, сильний, могутній, хоробрий *О*; аслан хуватлы сильний, як лев *К*; аслан йигит молодий богатир *СБ*; аслан — аслан сӧлений дэ, пек зендин, оларын ады мы, лагабы мы "аслан" вимовляється також "аслан" — дуже багатий, це, може, їхнє ім'я або, може, прізвисько *СК*; *пор.* аслан.

Асланов *прізв.*

аслан-хаплан тигр, леопард.

аслы I висячий, повішений *СГС*; *див.* асылы, асувлу, асулу.

аслы II дійсно, насправді, справді, справжній *Г*, *СК*; аслы йахшы справді добрий *СМ*; аслы ший дійсний випадок *У*; *пор.* асла, *див.* асыл.

аслыдат *и* який знаходиться під ним *СБ*.

асма 1. висячий *О*. 2. гілля, галуззя, гілячча, висячі, сланкі галузки рослин *СЛ*; йӱзӱм асма-сы висячі стебла, гілки, парості винограду *СК*. 3. сказаний *К*; асма кӧпек сказаний пес *К*.

асман барило, бочонок, барильце *БТ*; *пор.* йасман, йазман.

асра- діставати, заробляти, набувати, придбавати, заводити; виросчувати *СБ-Б*, *К*; мен йӱнӱ сатын алдым, асрадым ӱзме йӱ я купив хату, придбав собі власну хату *П*; а сон энди асраанлар арман таш а згодом завели собі молотильний камінь *П*; мен асрадым урба я придбав собі сорочку *Б*; асрайамай не може собі придбати *Б*; сат сандух-жийезни, асра беш йӱз кӱмӱш ахча продай скриню й придане, збери п'ятсот гривень грошей *Б*.

асравлу здобутливий *Г*.

асравсуз нездобутливий, недбалий *Г*; розбещений дармовими подачками *Б*.

асран-мати на прожиток *Г*.

асрат- *спон.* *Г*, *О*.

асрет 1. пристрасне бажання, жадання, вболівання, туга. 2. жаданий, коханий, любий, милий; асрет ане(м) моя любя мамо [*ВН*, *СБ*, *СМ*, *У*, *К*, *СК*]; асрет балам моя довгоочікувана дитино *У*; асрет балачыхларым мої жадані діточки *СБ*; асретим мій жаданий *К*; асретлер хавушмаз мы? хіба не з'єднаються ті, що прагнуть одне одного? *СК*; асрет ол- тужити, скучати по кому *К*; асрет хал- пристрасно бажати *Б*; *пор.* асирет. асретлен- тужити, нудьгувати по кому, скучати, прагнути, журитися за ким *О*, *К*.

асретлендир- змушувати тужити, журитися *О*, *К*.

асретлендирт- *спон.* *О*, *К*.

асретли тужливий, журливий, жаданий *БТ*, *Г*, *СЛ*, *СК*.

асретлик (-ги) страждання від розлуки, туга, пристрасне бажання, жадання, жаданий, довго очікуваний *Г-СК*; асретлигин бул- знайти свого коханого, жаданого *СГ*; асретлик чек- терпіти розлуку *СК*; эм асретлик, эм ғурбетлик чекерим я страждаю й від розлуки з коханою, й від ностальгії *СК*; асретлик чектир- змушувати страждати в розлуці [*Г*].

ассалы давній, древній, одвічний, предковичний *О*.

аст 1. низ *У-СЛ*. 2. *сл. ім.* низ, спід *О*, *У-СЛ*; астында під ним *СЛ*; йердан/ердан астында *СЛ* / *Г* у неї під шийкою, під підборіддям; ◊ аст бол тихіше, спокійніше, заспокоїся *О*.

аста хворий *СМ*, *Г-СК*; аста йатлежати хворим, тяжко хворіти *СК*; аста буйӱк тӱшеклере тӱштӱ він є тяжко хворим, зліг у

ліжко *Г*; бек аста дуже хворий *СГ*; забун-аста тяжко хворий *Г*; пор. хаста.

астала- хворіти *Б*.

асталан- захворіти, розхворітися *Г-СК*.

асталых (-ғы) хвороба *У-СК*; астальым моя хвороба *Г*; астальға түш- захворіти *У, Г, К*.

астар підкладка; \diamond не рыз, не астар ні сорому, ні совісті *К*.

астарла- підшивати підкладку, підбивати (ватую, хутром).

астарлат- спон. *О, К*.

астарлы з підкладкою *О, К*.

астарлых тканина для підкладки *СБ, БТ, К, СГС*.

астарсыз без підкладки *О, К*.

астла- уповільнювати *О*.

астлан лев *СК*; пор. аслан.

астлан- уповільнюватися *О*.

астлат- уповільнювати, заспокоювати *О*.

астсыз безґрунтовний, непевний *Б*.

аст(ы)лан- наживатися *О*.

астыр- дати повісити; казан астыр- доручати готувати їжу; ача казан астырма не доручай голодному готувати обід.

аст'ер 1. військо, військовий; аст'ер урбасы військова форма *Г*; аст'ер хур- шикувати військо *СГ*; аст'ере ал- брати до війська *СЛ*. 2. воїн, солдат *Г, К*.

асувлу висячий, який висить, повішений, накинутий на плечі *СБ-Б*; асувлу тур- висіти *У, К*; асувлу туруй сурухка висить на жердці *СБ*; пор. аслы, асулу, асылы.

асулу висячий, повішений, розвішаний *НБЕ, СБФ*.

Асхачых прізв.

асхыр- чхати *НБЕ, СБФ, БТ, СМ, К*; пор. ахсур-, ахсыр-.

асхы помочі, підтяжки.

асхыч шибениця *О, К*.

асыл (аслы) 1. основа, сутність, підстава, сенс, правда; асыл вар ым? чи це правда? *Г*; асылы вар в цьому є правда *К*; аслы бар/вар ым, аслы йох ум? чи правда це, чи неправда? *Б/ СЛ*; оон асылы вардыр мы? це дійсно правда? *СК*; аслы/асыл олса якщо це правда *Г, СЛ, СГ*; ишин аслы суть, ество справи *Г*; эгер бунун аслы варса якщо це правда *[М]*; лафын асылы йохтур у його словах правди, сенсу немає *СМ*; о вахты аннай т'ечинишин асылны тоді узнає ціну життя *К*; түшлери асыл чыхай їхній сон справдився *Г*. 2. походження; аслы да бунун эрмени, заты да эрмени з походження він вірменин, і в сутності вірменин *[Г]*; аслым дегер дағлығым я походжу з горян *У*; асылымы сорайдын ти питав про мое походження *Б*; пор. асла, аслы.

асыл- вішатися; асылыш тур- висіти, звисати, звішуватися.

асыллы висячий *О, НКД*; див. асылы.

асыл-пасыл близьке до правди *СБЧ*; у иштильген лахырдының аслы-паслы чыхмады та чутка не справдилася *СБЧ*.

асылсыз аморальний, розбещений, безпутний, безчесний, неблагородний, безпідставний, необґрунтований, недоладний, невдалий; асылсыз адам безчесна людина *Б*; асылсыз атха минсе, атасын танымаз хто стане на безчесний шлях, забуде й батька *О*.

асылсыз-насылсыз ні ладу, ні складу *Б*.

асылы висячий, звисаючий, який висить, повішений, приторочений *СМ, Г-СГ, СК*; асылы казан ташмаз мы? хіба не скипає ка-

зан, повішений над вогнищем? *СМ, СК*; асылы тур- висіти *Г*; асылы хал- лишитися висіти *К, СК*; асылы халсын хай лишається висіти *Г*; меэм атыма харшы асылы торба вар — варын т'етирин у мене на коні приторочена торба — сходіть прине- сить *СЛ*; *пор.* аслы, асулу, асу- лы, асыллы.

асылын- (-льний) бути підвішуваним, навішуватися, вішатися, повіситися, звисати; *нед'є сен асылындын?* чому ти повісився? *Б*; асылынсаң — өксек пухтака асылын якщо вже вішається, то вішайся на високій гілляці *СБ*; башы асылынған він похнюпився, повісив голову *СМ*; хапу асылынған двері навішено *Б*.

асын- надівати, навішувати на себе (намисто, шаблю, браслет) *О*; хылыч билен асын- надіти на себе шаблю, підперезатися шаблею *О*.

асыр 1. рядно, дерюга, верета *[Г]*. 2. куль, лантух, центнер *К*; *пор.* хасер, хасыр.

ат І кінь; коник — вид печива для дітей, печеться разом із псатирями *ММ*; **ат** аран стайна, конюшня *СБ*; **ат** атлан- сісти на коня *П*; **ат** атлат- посадити на коня, змусити сісти на коня *СБ, П*; **ат**(ын) башы повід *СМ-У, К, СК*; **ат** биле конем, кінми *СБ*; **ат** брычкасы кінний віз *Б*; **ат** патлат- загнати коня до смерті *П*; **ат** үстүне на коні *СБ*; **ат** хошу *К*, **ат** чабув *О*, **ат** чабуш *СБ* кінні перегони; йүк **ат** гужовий, ломовий, вантажний кінь, ваговоз *К*; чапан **ат** скаковий кінь *К*; **ат** йуварланған йердә түкү халый *СГ*, **ат** хаталанған йердә түкү хали *СБА* де кінь качається, лишається йо-

го шерсть; чапхан атны даан урма коня, який біжить, не підганяй *СБФ*; **ат** чапан оба пагорб (біля Карані — Гранітного), звідки починалися кінні перегони *Г*; *див.* атыабу.

ат II (аты) ім'я *[СЛ]*; энди чох та атымыздан худа зараз готових піти сватами від нашого імені багато *[СЛ]*; *пор.* ад.

Ат мейдан Кінський майдан (у Стамбулі) *[Г]*.

ат- (атай) 1. кидати; мен атсам, у табай якщо я кину, він знайде *СБФ*; хапартна атханлар викинули за двері *СМ*; аттых сачтых туз ми порозкидали, посіяли сіль *Б*; көтәр ат підними й викинь *Б*; өзүн ат- кидатися *У*; атайым өзүм дәрьяға кинуся я в річку *Б*; таш ат- кидати камінь *О*; т'есий атай холларны відрубє йй руки *Б*. 2. стріляти. 3. крокувати. 4. скакати, стрибати через перепону, перескакувати; атты т'исленің азбарын він перескочив церковний паркан *СБ*; аман йапулардан атай миний миттю перескакує через мур *СГ*; стәмей Эст'и койге атыш т'етмеге не хоче йти до Старобешєвого *СБ*; ◇ салынжах атрозгойдувати гойдалку *СМ*; тамур ат- пускати коріння *О*; хо- зу ат- ягнитися *СЛ*.

ата 1. батько, пращур; атасын баласы дитя свого батька *О*; ата йурт рідний дім, батьківщина *О*; Адам ата пращур Адам *[Г]*; аталар сөзи/сөзү *[М]* / *СБ, Г-СК* прислів'я, приказка; аталар сөзлери приказки, прислів'я *П, СЛ*; өгей ата вітчим *О*. 2. самець домашніх птахів *СГ*. 3. дорідний, великий *НМ*; ата алма дорідне яблуко *НМ*.

ата-ана батьки *О*.

ата-бабалар предки, пращури *О*.

аталы 1. який має батька *О*. 2. великий за розміром, велетенський *НМ*; аталы киши людина велетенського зросту *НМ*. аталых становище батька, батьківство, хто заступає батька: вітчим, вихователь, опікун, покровитель *О*. Атаманов *прізви.*; *див.* одаман, атаман. ат-арабалар рухоме майно *О*. атик меткий, спритний, швидкий, зграбний *Г-СГ*. атиклен- ставати метким, спритним *О, К*. атиклет- *спон.* *О, К*. атиклик спритність, зграбність *О, К*. атри І (атри) 1. пам'ять [*Г, К*]; атрице дэйиль ми? чи не пам'ятаєш? [*Г*]; атрине кель- приходити на згадку [*К*]. 2. повага, пошана, шаноба, увага *Г-СК*; атир үчүн з поваги *СК*; атир йапшановувати, шанувати, виявляти повагу, виказувати увагу *СК*; ағанын атри чүн ал мени бөгеже хонах з поваги до свого старшого брата прийми мене сьогодні на нічліг *Г*; аллағын атри ичүн бога ради *СЛ*; меним атриме ичүн хурбан этэсин принесеш мені у жертву [*Г*]; беним атирим үчүн бу еклиземи йапасын на честь мене збудуєш оцю мою церкву [*Г*]; верин, Ашых Ғарибин атрине мен чалайым дозвольте, я зіграю з пошани до Ашиха Гаріба *К*. 4. образа *К*; атир айт- поділитися образою *К*; атир йизле- приховувати образу *К*; атир хайтар- висловлювати образу *К*; *див.* ал-атир, *пор.* атыр, хадыр ІІ, хатир І, хатыр ІІІ. атир ІІ самопочуття, стан, становище *У*; атир сор- розпитувати про здоров'я, про становище

У; *пор.* хадыр ІІ, хадыр І, хатир ІІ, хатыр ІV. атирлен- ображатися, бути ображеним *К*. атирлендирт- *спон.* *К*. атирлет- ображати, кривдити *К*. атирлеттир- *спон.* *К*. атирлеш- *вз.* *К*; мен сетгиз йыл хайнананен отурдум — "сеним-меним" йох эди, бизе атирлешмек йох эди я вісім років прожила зі свекрухою — не було в нас "мого-твого", не було взаємних образ *К*. атирлештир- *спон.* *К*. атирли образливий *К*. атирлик образа *К*. атирсиз необразливий *К*. атирсизлик необразливість *К*. атыабу *СБ*, атыапу *К* попона. атла- І 1. крокувати *СБ*, переступати *О*; атлап кроком, переступцем *О*; бир адым атла- ступити один крок *К*. 2. скакати, стрибати, перескакувати, перестрибувати, кидатися *ВН, Г-СК*; мен атлам т'ечем ону я перескочу через нього *У*; өзөндэн атла- перестрибнути через річку *СГС*. атла- ІІ сідати на коня; атлаған йан сторона, з якої сідають на коня *К*; ат атла- сідати на коня *СГ*; атлап т'ет- поскакати *БТ*. атла- ІІІ додавати, розбавляти, розводити *ВН*; хатыхны атлап ашайлер чырлама бе хатих, розбавивши, їдять із чебуреками *ВН*; сүзүльген хатыхны атлайлер сув блен зціджений хатих розводять водою *ВН*. атла- ІV чистити, обчищати (овочі) *Г, НКД*; *див.* аргла-. атла- V бити, колотити *БТ*. атлав крок, хода *СБ*; бир атлав один крок *СБФ*. атлавуч маслоробка, збивачка масла *НКД*. атлам крок *О*.

атламах хода, крокування *СБ*.
 атлан- I 1. переступати *БТ*. 2. скочити, підскакувати, зіскакувати *О*.
 атлан- II 1. сідати на коня; бути осідланим *К*; атлан атха сідай на коня *Б*; Тунадан (=Тунадан) атландым *СК*. 2. придбавати собі коня *О*.
 атландыр- спон. *О, К*.
 атландырт- спон. *О, К*.
 атлас атлас *ВН, СГС*.
 атлат- примустити скакати *ВН*; ат атлат- змусити коня скакати *Г, СЛ*; атымы атлаттым я змустив коня перескочити *ВН, СК*.
 атлаттыр- спон. *О*.
 атлаш- стрибати разом *СК*.
 атлы вершник; чал атлы вершник на чалому коні *П*.
 атлый див. атыл-.
 атсимек бот. вовча ягода *СБ*.
 атсыз без коня; атсыз араба автотомобіль *П*; атсыз-арабасыз йўрежек машина машини, що їздитимуть без коней, возів *СМ*.
 аттуйах бот. копитняк, підлистень *Б, БК*.
 аттыр- спонукати кидати *О, К*; змушувати стрибати *СБ*; хораны аттырый перескакує (конем) паркан *СБ*.
 аттырт- спон. *О, К*.
 атхулах бот. щавель, щавель кінський *СМ, Б, Г, СЛ, СГ*; пор: хозухулах, хулахот.
 атхыз- скидати *К*.
 атхыздыр- скидати, змушувати скидати, спускати (сперму), виділяти (слиз) *К*.
 атхыздырмах сперма, слиз *К*.
 атхызмах сперма, слиз *К*.
 атхыч ткацький човник *Г, К*.
 атчибин ент. сліпень, сліпак *НМ*; гедзь *Г*.
 атчы конюх, коняр *СБ, О, СЛ-СГ*; атчы жыйай аран чине конюх прибирає у стайні *НБС*.

атыл- (атлый, атылый) 1. кидатися, бути кинутим, відскакувати, відлітати *ВН, У, СЛ, СК*; атылып чых- вискакувати; ат(ы)лый чыхай Бучух көпүр дүбүндэн Бучух вискакує з-під мосту *СГ*. 2. стрибати, скакати *СЛ*; Т'өр оғлунун аты тавшан д'ибик атылый кінь Тьороглу скаче, як заєць *СК*. 3. бути битим, валяним *Б, К*; шапувала йўн бердим, базар йеже атылсын я дала шаповалу вовну, щоб у неділю вночі її було звалано *[Б]*.
 атылат- дати кидатися *СК*.
 атым кидок, відстань кидка *О*.
 атыр 1. пам'ять; атырына кель-приходить на згадку *[Г]*. 2. пошана, шаноба, увага *СК*; не гөнүль бахарым, не атыр ні на почуття його не подивлюся, ні на повагу *СК*; пор. атир I, хадыр II, хатир I, хатыр III.
 атырлан- ображатися *К*; мен саа атырланыым я на тебе ображаюся *К*.
 атырлы ввічливий *СГС*.
 атыш кидання *СБ, О, К*; змагання на стрілах *СГ*; атышын-тутушун көтне осун, д'ель, тутушах немає чого стрілятися, їди сюди, давай боротися *СГ*.
 атыш- кидатися, кидати одне одному, кидати один в одного, кидати разом *СБ, Б, СЛ, К*.
 атыштыр- розкидати, розбризкувати *О, К*.
 атыштырт- спон. *О, К*.
 атэш 1. вогонь; іскра *О*; атэш вер- запалювати *[Г]*; сөндүрдү атеш загасив вогонь *СЛ*; атэш хала- розпалювати вогонь *У*. 2. стрільба, стрілянина *О*; атэш эт- стріляти, вести вогонь *О*. 3. горе; атэш түшкен йерне йанай лихо завдає страждань там, куди приходить, букв. вогонь горить там, куди потрапить *СГ*.

атэшле- підпалювати, запалювати *О, Г, К*.

атэшлен- запалюватися, спалахувати; гарячкувати *О, К*.

атэшлендир- розпалювати; гнівати *О, К*.

атэшлендирт- *спон. О, К*.

атэшлет- підпалювати *О, К*.

атэшлеттир- *спон. О, К*.

атэшли полум'яний, вогнений, палаючий, з вогнем, охопленний горем, печальний, швидкий, гарячий, завзятий, спритний, моторний; **нас атэшли бу хыз** яка моторна ця дівчина *СБФ*.

атэшлик топка — частина печі, де горить вогонь; жаровня *О, К*.

ат'ет- відносити, нести звідси *П, О, Б*; ат'етип ташла- викидати *П*; *пор. алт'ет-, алт'ит-, альт'ет-, апт'ет-, апт'ит-*.

ау той *СБ*; аулар вони *СБ*; ау йарым чеберка сувнан энди чыгайым виходжу з тією половиною цеберки води *СБ*; *пор. абу, аву*.

аф пробачення, прощення *П, Г, Кб.;* аф ол- бути відпущеним, прощеним [*Г*]; аф олун- бути прощеним [*Кб.*]; аф сора- пере-прошувати, просити вибачити *П*; аф эйле-/эт- пробачати, прощати [*Г/Кб.*]; *пор. афу*.

афан-дуфан: афан-дуфан эт- нищити, знищувати до пня *К*.

Афендигов *прізви.*

Афендулов *прізви.*

Афенка *прізви.*

Афенченко *прізви.*

аферим/аферин *браво СЛ*; *пор. аперим, аперин*.

афет здоров'я; афет олсун на здоров'я *К*; иченнер афетлер олсун доброго здоров'я пивши *У, СЛ, СГ*; *пор. эфет*.

афлых (-ғы) пробачення [*Г*].

афруш- гавкати разом *К*.

афруштур- *спон. К*.

афта тиждень; афтасына вармаз протягом тижня не піде *ВН*; афта арасы середина тижня, будній день, будень, будні дні *О, Б, У, К (пор. афтарасы)*; афта башы початок тижня *О, К*; афта сайын щотижня *Г*; бель афта пісний тиждень *Г, К*; Бүйүк афта Страсний тиждень *К, СГ*; түз афта пісний тиждень *Г, К*; Чубух афта Вербний тиждень *К, СГ*.

афталан- залежати, затриматися на кілька тижнів *Г*.

афталых тижневий, з тиждень, на тиждень.

афтарасы середина тижня, будній день, будень *СМ, Б, У, К*; афтарасы баш йувдум я помила голову в будень *У*; афтарасна серед тижня, в будень *СМ*; *див. ара, афта*.

афу пробачення *Б, Г, СЛ*; афу, ға-рип, д'ит хапумдан пробач, чужинцю, іди геть від моїх дверей *Г*; афу вер- прощати *Г*; афу йохтур пробачення, прощення немає *Б*; афу сор- просити пробачення *Г*; афу эт- пробачати *СЛ*; *пор. аф*.

афур- (афруй *СГ*) гарчати *Г*; гавкати *Г, К, СГС*; афруп огурма сиди й не гавкай *К*.

афурт- *спон. К*.

афурттур- *спон. К*.

афурух гавкіт *К*; афурух кӧтӧр-здійняти гавкіт *К*.

ах I (ахы) винагорода, платня, ціна, вартість; ишке көре ах истэ вимагай винагороду відповідно до роботи *СБЧ*; ах версплачувати винагороду, платню *Б*; аның ахы беш капик ціна йому п'ять копійок *СБФ*; хурозумун ни ахы вар? яка ціна моему півневі? *СБ*; жыйын ахы платня за послуги під час гулян-

ня Г; ах йемез малым ціни моему коневі не скласти [СК]; ахынен за гроші Г; не верейим ахыны? що я дам тобі як винагороду, як платню? СК.

ах II (ахы, ағы) 1. білий; сивий О; ах бетли білолиций СБФ; ах өкмек білий хліб СБФ; ах сахаллы харт білобородий дід О; ах топрах біла глина, крейда СМ; ах т'ағыт білий папір СБ; ах шалвар білі штани К. 2. білок; гөзүн ахы СГ, көзүн ағы НМ, көзүн ахы Г білок ока; йымыртаан ағы (ахы К) білок яйця О; ах т'ибик бийаз білий, як білок П. 3. більмо Г; онун көзне ах түшкен О, ах көзне т'еген Г у нього на оці виникло більмо; див. ағ-сарғылт, ахбалых, ахдиван.

ах III вигук переживання, розчарування, відчаю ой, ох, ах СМ, У-СК; ах аллағым о боже СЛ; ах, йүлүм ой, моя трояндо У; ах сени а щоб тебе СК; ах сени, хары! а щоб тебе, жінко! Г; ах чек-зітхати, тужити Г; ах чекип ағла-тужно ридати Г; ах эт-стогнати Б; жандан ах эт-шкодувати всім серцем [Г]; ахынен зар зітхання і стогін Г, СЛ; ахынен зар чек-зітхати і стогнати, тужити Г, СЛ.

ах- (ахар, ахай; // ағар, ағай ВН, СБ, СМ) тексти, проткати, струмувати, струменіти; ахмаса да, тамай хоч не тече, та капае СБ; сачахтан су ағай зі стріхи тече вода СБФ; ахкан сув/су ВН/СБФ потік, стрімка вода; ондан ағар әди, тamar әди май звідти стікав, капав жир ВН; бал ағай авузундан він говорить приємно — з його з уст тече мед СМ; көк йүзүне ахты вознісся на небо [Кб.]; див. сувахар.

ахағач клен СБ; ясен НМ.

ахбалых іхт. головань Г-К.

ахбардах бот. проліска Г, К.

ахбет 1. доля, талан СМ, Г, СЛ; ахбет(ин) хайыр осун Г, СЛ; ахбетиңиз хайыр осун і вам усього найкращого — відповідь на привітання СМ; 2. результат, кінець, насамкінець, урешті, на-решті СЛ; тәз сөлениз, жаным, ахбет, нефес аз халды швидко кажіть, мої дорогі, бо, врешті, баритися ніколи СЛ; пор. абет, айбет.

ах-вах вигук ох-ах, ой-йой [Г]; ах-вах илен чальшыыр иди він тяжко працював [Г]; ахынен-вахынен гүнмү д'ечердим (=д'ечирир әдим) я провела свої дні в тузі й журбі Г.

ахдиван шеәри столиця, ставка [СК]; Хуршутбегин ахдиван шеәрине даван сүрүльсүн хай твій виклик — твоя слава дійде до ставки Хуршутбека [СК].

ахдрек бот. ясен К; пор. ағтәрек, ахтәрек, хавахдәрек.

ахжигер СБ, Б, ахжид'ер ВН, К, СК, ахжижер СБ, Б, У легені; ахжигер/ахжижери харалды він дуже хвилювався, переживав СБФ.

ахз-у-хапз беззастережно [Г]; ахз-у-хапз етип хабул әйле меним бу кудретсиз хетайеми приими без будь-яких застережень цю мою скромну пожертву [Г].

ахиһат правда, істина [Кб.]; ахиһат Христос әфенди сағ-селим тирильдиги правдиве й благополучне воскресіння господа Христа [Кб.].

ахкөген бот. чортополох НБЕ.

Ахкөз прізв.

ахла- платити, сплачувати НМ.

ахлан- бути сплаченим, розплачуватися СЛ.

ахлапармут бот. дуля, груша-дичка, дика груша Г.

ахлат *бот.* дуля, груша-дичка, дика груша *Г, М.*
 ахлаш- розплачуватися, розраховуватися, квітатися.
 ахлаштыр- *спон. О.*
 ахлаштырт- *спон. О.*
 ахлы *див. ахыл.*
 ахлых (-ғы) білізна, білість *К, СК; сивина СБФ.*
 ахмантар білий гриб *К.*
 ахмах дурень, дурний; нас ахмах киши до чого дурна людина *СБФ; ахыллыдан ахмах алмаз дурень у розумного ніколи ума не набереється Б.*
 ахмахлан- ставати дурним, дурнішати, дуріти, ставити себе в безглузде становище *О, К.*
 ахмахлат- одурити, ошукати, зробити з когось дурня *О.*
 ахмахлых (-ғы) дурість, безглуздість, глупство.
 ахмахча дурнуватий *Г, К.*
 Ахменжик су(й)у річка Ахменчик *[Г].*
 Ахпаш *прізв.*
 ахпет доля, талан *СМ; ахпетиңиз хайыр олсун усього вам доброго — відповідь на привітання СМ; див. абет, айбет, ахбет.*
 ахраба рідня, родичі *СЛ; хысым ахраба уся рідня [Г].*
 ахран вік, літа *К; біз бір ахранда эт'имиз ми одного віку К.*
 ахрандаш ровесник *К.*
 ахреби родичі *СГ; див. ахраба, сой-ахреби.*
 ахрет кінець світу *Б; ахретине тоймасын хай не зазнає задоволення й на тому світі Б; пор. ахырет.*
 ахрын тихий, тихо, повільний, повільно, поступово *СБ; ахрын йырла- тихо співати СБ; пор. ахырын.*
 ахса- кульгати *О.*
 ахсалан- покалічитися, скульпавіти, стати кульгавим *О.*

ахсалаңдыр- *спон. О.*
 ахсаналдырт- *спон. О.*
 ахсалат- зробити кульгавим, покалічити *О.*
 ахсат- довести до кульгання, покалічити *О.*
 ахсаттыр- *спон. О.*
 ахсах кульгавий *О.*
 ахсахал білобородий, дід.
 ахсахаллы білобородий; ахсахаллы папу *Г.*
 ахсахлан- стати кульгавим *О.*
 ахсахландыр- *спон. О.*
 ахсахландырт- *спон. О.*
 ахсахлат- зробити кульгавим *О.*
 ахсур- кашляти *БТ; пор. асхыр, ахсыр.*
 ахсыз безкоштовний, безоплатний *О.*
 ахсыр- чхати *О, Г, К, СГ; пор. асхыр, ахсур.*
 ахсырт- *спон. О, К.*
 ахсырых чхання *О, К.*
 ахсырыш- розічхатися, чхати разом *О, К.*
 ахсырыштыр- *спон. О, К.*
 ахтар- 1. перекидати, перевертати, перегортати, перебирати, сортувати, нишпорити. 2. руйнувати *СБ, К, СК.*
 ахтарла- перекидати *СБ, СМ; чуфут битленсе, эст'и тэфтэрлерни ахтарлай еврей, завшивівши, гортає старі зошити СБЧ, СМ.*
 ахтар-тэмтэр ол- *К, ахтар-тэнтэр бол- СБ перекидатися догори дриком, догори ногами.*
 ахтарыл- перекидатися, перевертатися *СБ, К.*
 ахты обітниця *[Г, СЛ]; йа Шахсенем, беним диним-иманым, йеди йыла халды ахтым-иманым о моя Шахсене, моя віро й надіє, лишається моя обітниця й віра (бути знову разом) через сім років [Г]; йа Шахсенем, беним диним-иманым, йеди йы-*

- ла айырды ахтым-иманым о моя Шахсене, моя віро й надіе, нас розлучила на сім років моя обітниця й моя упевненість (що ми знову будемо разом) [СЛ]; *пор.* ахтэ.
- ахтэ обцянка, обітниця, зобов'язання, угода; сизин миннетэ / сойа вармайа ахтэм халды мєні нічого не лишилося, крім обов'язку конче піти в ваш рід, у вашу родину [СК]; *пор.* ахты.
- ахтэрек *бот.* тополя *НМ*; *пор.* афгэрек, ахдрек, хавахдэрек.
- аххайын *бот.* береза *СБ*; *пор.* хайын.
- ах-хара дотла *У, К*; а бу жанымы/жанымы йахты ах-хара це мені допекло, спалило дотла мою душу *У, К/К*.
- ахча гроші; монета *ВН-П, Б, Г-К*; он беш капик ахча п'ятнадцять копійок грошей *У*; ахча чальш- заробляти гроші *СБ*; алтын, бахыр, т'афгыт ахча золоті, мідні, паперові гроші *П*; фах ахча дрібні гроші *СМ*; ах ахча хара кўнге білі гроші на чорний день *СБФ*; *пор.* акче, ахче, ахчи, ахчы.
- ахчажых локшина *К*; *пор.* ахча-чых.
- ахчалан- багатіти, ставати грошовитим *О*.
- ахчалат- забезпечити грішми *О*.
- ахчалы 1. в білих плямах *К*; ахчалы торат сірий у яблуках кінь *К*. 2. який має гроші, грошовитий *СБ, О*.
- ахчасыз без грошей, безкоштовно; ахчасыз ашат- годувати безкоштовно, без грошей *СБ*.
- ахчасызлых безгрошів'я, відсутність, брак грошей *О*.
- ахчачөрек прісної рогалик *Б*.
- ахчачых 1. грошки. 2. локшина квадратиками *ВН, СБ, Б, О, Г, СГ*; ахчачых т'ес- кришити тісто на локшину *СБФ*; *пор.* ахчажых.
- ахче гроші *Г, К*; ахче пита корж із монетою на щастя *К*; *пор.* акче, ахча, ахчи, ахчы.
- ахчелєн- завести гроші, розжитися на гроші, розбагатіти *К*.
- ахчелєт- *спон.* *К*.
- ахчєли грошовитий *К*.
- ахчесиз без грошей *К*.
- ахчесизлик безгрошів'я *К*.
- ахчи гроші *ВН, Г-СК*; он капик ахчи десять копійок грошей *Г*.
- ахчисиз без грошей *СЛ*.
- ахчы гроші *СГС*; *пор.* акче, ахче, ахча, ахчи.
- ахшам вечір; ахшам болуй настає вечір, вечоріє *СМ*; ахшам олду настав вечір *СГ*; ахшам сайы шовечора *ВН, БТ, О, К*; ахшам стў надвечір *СМ, У, К*; ахшама надвечір *НКД*; сабадан ахшамаже з ранку до вечора *К*; ахшамажаз көтэклеме лазым слід лупцювати до самого вечора *СК*; ахшамаже до вечора *Г*; ахшамда увечері *СЛ*; ахшамд'єрек *СМ*, ахшамєрек *СБ*, ахшамйєрек *П* до самого вечора; ахшам хайыр *П, Б*, ахшам хайыр болсун *СБ, О*, ахшам хайырлар олсун *СЛ*, ахшам(лар)ыңыз хайыр олсун *Б, Г, ахшам(ы)ныз хайыр олсун Б, Г, СЛ, СГ* добрий вам вечір.
- ахшамғы вечірній *НБЄ*.
- ахшамдат'и вечірній *НМ*.
- ахшамлан- вечоріти *О, К*.
- ахшамлат- затримувати до вечора, на весь вечір *О, К*.
- ахшамлы вечірній *О, К*.
- ахшамлых 1. вечірній час *СМ*. 2. вечєря *НБЄ*; ахшамлых аша-вечєряти *НБЄ*.
- ахшамных на вечір, надвечір, увечері *БТ-СК*.
- ахшам-саба увечері і вранці, з вечора до ранку.

ахшамстү надвечір'я, надвечір
СМ, Б, У, К.

ахшамт'и вечірній О, Г, К.

ахшамчых вечірок СМ, К.

ахыз *зверт. до дівчини, жінки, так само й до чоловіка-однолітка агов, гей ВН, П-Б, Г-СК; эй ахыз гей ти ВН; ахыз, Калиф паша, өзүне т'ель гей, Калифе пашо, отямся СЛ.*

ахыл (ахлы, ахылы) 1. розум, глузд, мудрість, розуміння; ахыл дүгүль, баш беласы не розум, а голова є причиною нещастя — лихо тому, хто живе не розумом, а почуттями СБА; ахыл да стүндэн ахыл, ахыл-лайлер один розумніший за другого — вихваляються розумом ВН; ахыл т'ели, аман т'еч т'ели СБЧ, ахыл д'елий, ама д'еч д'елий СГ розум приходить, але приходить запізно; ахыл(ын) ал- забрати розум, підкорити СК; ахыл алдыр- дати себе ошукати, дозволити забрати розум СК; ахылын бар мы? розум у тебе є? Б; ахыл жой- втрачати розум ВН; ахылы йохтур розуму в нього немає СЛ; бала доғанда ахылы олмаса, сора хойсан да, турмай коли в дитини від народження розуму немає, то пізніше, скільки не вкладай, не затримається СЛ; ахылға талав тимеген: бицниң йарысы — беш йүз на розум він не страждає, бо знає: півтисячі — це п'ятсот СБЧ; баланың ахылына болма не впадай у дитинство СБЧ; коп ахыл т'ерекмей багато розуму не треба СБФ; ахылдан тай- з'їхати з глузду; ахылындан тайды він з'їхав з глузду СЛ; ахылындан таймаа чаре вар можна з'їхати з глузду СГ; ахыл(ын)дан түш- з'їхати з глузду НБЕ, П, К, СК; ахылым

т'есмей я не розумію О, К; ахылы т'ечмей йому не доходить Б; ахылыны чек- піддурювати СЛ; ахыл(ын) пашыр- розгублюватися, втрачати глузд, непритомніти ВН, Б, У, Г, СГ; ахылым пашырды я втратив розум, розгубився Г, К, СГ; ғарип тойға варғанда ахылын пашырыр бідний, ідучи на весілля, втрачає розум — не знає, що понести на подарунок СЛ, СГС; ахылың биле чувалға т'ир СБЧ, ахылынан чувала д'ир СГ зі своєю мудрістю залазь у чувал — натяк на розв'язку байки, коли хитруна врешті самого заманяють залізи в чувал. 2. пам'ять, свідомість, думки; ахлым тәрен энди пам'ять моя тепер глибока СБ; өле празниклери ахылма такі свята тепер у мене в пам'яті М; сеөң ахылна бар ым? ти не пам'ятаєш? СМ; ахылма йох не пам'ятаю СМ; ахылна тут- пам'ятати НКД; ахылна түшйен прийшло на пам'ять П; ахылна түший доходить, згадає П; түшмий ахылма мені не пригадується СК; түшт'ен ахылна т'ийик эти він пригадав м'ясо дикої кози Г; ахылма т'ельди я пригадав Б; ахылма т'ельмей я не можу пригадати СБ; ахыл т'ес- розбирати, розуміти; чыхармам ахлымдан, йар, фит'иримдэн сени не викину з пам'яті, з думок тебе, моя мила СК; ахыллара эр- укладатися в розумі, доходить до свідомості [Кб.]. 3. думка, задум, намір, позиція СБ; ахлым-фит'ирим ичмеге йарын буғаны у мене на думці лише одне — завтра пропити бугая СБ; ахыл сор- питати думку СЛ; ахыл сынап сора- випитувати думку, ставлення, вивіряти ро-

зуму *СБЧ*; түшүндүк бир ахыл ми задумали одну мудру річ *Г*; бир ахыл бле т'ет- бути однодумцями, мати спільну думку *П*; эт'и ахылға т'ет- не мати спільної думки *П*. 4. порада; ахыл ал- просити поради *СБ*; ахыл бер-/вер- радити, давати пораду *ВН-У/Г-СК*; ахылына бахма ти не слухай його порад *СБЧ*.

ахылдаш однодумець *О*.

Ахылдаш *прізви*.

ахылжа децо розумніший; сен-дэн ахылжа децо розумніший за тебе *СМ*.

ахылла- показувати свій розум, мудрувати *ВН*.

ахыллан- розумнішати, ставати розумним, розважливим, приходити до т'ями *СБ, О, К*.

ахылландыр- *спон. О, К*.

ахылландырт- *спон. О, К*.

ахыллат- навчати розуму, напучувати *СБ, О, К*.

ахыллаттыр- *спон. О*.

ахыллы розумний, мудрий, мудрець; ахыллы адам мудра людина *Г*; ахыллы тутай өзүнү мудрий себе стримуе *Г*; ахыллы баш дэлиге түшкен розумна голова дісталася дурневі *СБЧ*; бири ахыллы, бири пахыллы один мудрий, другий заздрий *СБЧ*; ахыллыдан ахмах ахыл алмаз дурень ніколи не послухае поради розумного *Б*; чагырды ахыл(лы)лары він скликав мудреців *Г*.

ахыллыжа розумніший, більш розумний *СМ*.

ахыллылых розумність *О*.

ахыллы-фит'ирли мудрий, свідомий *К*; ахыллы-фит'ирли хысайахлы мудра, свідомо жінка.

ахыллыых розумність, мудрість *О, У, К*.

ахылны розумний *СМ*.

ахылсыз дурний, нерозумний, безглуздий.

ахылсызжа дурнуватий *К*.

ахылсызлых нерозумність, безглуздість.

ахынды потік [*Г*]; ахынды сулар кибик як потоки води [*Г*].

ахыр судний день *СБ*; ахыр земан кінець світу *ВН, Г, СГ*; ахыр ше-раат останній суд, страшний суд [*Г*]; дүнйанын ахырынадах до кінця світу [*Кб.*]; ахыр ахыра дэк навіки-віків [*Г*].

ахырет кінець світу *Г*; *пор. ахрет*. ахыр-зар тяжке становище *СК*; ахыр-зар — жаны ағрый лихо-нещастя — душа його тяжко страждае *СК*; хойдун бени ахыр-зара ти завдав мені пеке-льных мук *СК*.

ахыр-сону врешті, насамкінець, у решті решт *Г*.

ахырче на вагу *П*; ахырче бер-продавати на вагу *П*.

ахырын повільний обережний, обачний, повільно, поступово *СБ, У*; ахырын т'ет- повільно йти *СБФ*; ахырын бол не поспішай, будь обачним *СБФ*; ахырын-ахырын поступово *У*; *пор. ахрын*.

ахысыз безоплатний, безкоштовний *О*; *див. ахсыз*.

ахыт- проливати, лити, змушувати текти *Г, СК*; ахыттым гөзүм-дэн ханны йашлер я проливав криваві сльози з моїх очей [*СК*]; д'ельсе йарем бырайа, халдырсын бу дашы, эм охутсун, эм ахытсын ханейлен гөзүнүн йашыны як прийде милий сюди, хай підійме цей камінь, прочитае (мого листа), заплаче кривавими сльозами [*СК*].

аһ вигук ах *СБ*.

ач 1. голодний; ачлары тойуруп эди він годував голодних [*Г*]; ач-ха хазан астырма не доручай го-

лодному варити їсти; ач бол-/ол-*П, СМ/Б* зголодніти, проголодатися; ач заман голодний час *Б*; ач оруч голодний піст — день посту, коли їжі не приймають зовсім *О, К*; ач хал- лишатися голодним *У*; ач — тапханда, зенгин — сағынғанда голодний (бідний) їсть, коли знайде, багатий — коли заманеться *СБА*; т'еме-неге тох чалай, ачның ичи ғырылдай ситий грае на скрипці, а в голодного деренчты у череві *СБЧ*; сениң пиширген ашыңы ач кўчўк дэ ашамай страву, яку ти приготував, не їстиме й голодний пес *СБЧ*. 2. голод; ачтан оль- помирати з голоду *СМ*; ачтан йебер-дохнути з голоду *Г*.

ач- 1. відкривати, відчиняти; амур/хамур йапрахларын ач-*Г, К, СГС / П, Б*, йайым ач-*У*, йапрах ач-*ВН, Б* розкачувати тісто на коржі, варяниці; дэрт ач- ділитися горем *О, К*; дэрт тэне ачып — бири йох дорахувала до п'яти — одного немає *У*; йол ач- відкривати дорогу *О, К*; кўреш ач- відкривати боротьбу *СБ*; тэшик ач- робити отвір *СМ*; шишеэн башын ач- відкорковувати пляшку *О, К*. 2. розпочинати; женк ач- розпочинати війну *К*.

ачавуз роззява, солопій, гава *БТ*; див. ачыхавуз.

ачан коли [*Г, М, Кб.*]; бир даа ачан гўдўрдэй — олған тэпе эшилиий таван сўтне згодом як загрыюкотить — весь дах валиться на стелю *Г*; пор. хачан.

ачгөз жадібний, пожадлиий, зажерливий *Г, СГС*; пор. ачкөз.

ачи і кислий; ачи сўт кисляк, кисле молоко *ВН*; ачи хамур кисле, дріжджове тісто *СМ*; пор. ачы, див. ап-ачи.

ачи II образений *СБФ*.

ачи- киснути, скисати *СМ*; ачид'ен сўт скисле молоко *ВН, СМ*. ачилик кислота (властивість) *О*. ачит- давати скиснути *О*.

ачкөз жадібний, зажерливий, ненаситний, заздрісний *СБ, У, Г, К*; пор. ачгөз.

ачкөзлўк жадібність, заздрість *СБ, К*.

ачлажах відкриваються *ВН, СМ*; див. ачыл-

ачлых (-ғы; ачлыы *СБ*) голод; ачлых көр- зазнавати голоду *У*; ачлых чек- терпіти голод *Г, СК*; ачлыына тиленчи дэ сыхтай у голод і жебраки пруть *СБА*.

ачмах відкриття, відчинення.

ачол- проголодатися *БТ, СГС*; див. ач, ол-

ачолан- ображатися *СБ*; гніватися, сердитися *Б*; переживати, тужити *СБФ*; ачоланған ач хали, йухлағанға пай хали ображений лишається голодним, а тому, хто спав, лишається пайка *СБФ, СБЧ*; зенд'ин ачоланса — дағы дэвирир, ғарип ачоланса — кўркнў тэрс чевирир як розгнівається багатий — перевертає гори, як розсердиться бідний — вивертає кожуха *СК*.

ачтыр- спон.

ачтырт- спон.

ачув гнів, злість, злоба, зло *О*.

ачувлан- ображатися *СБ*, злитися, сердитися, гніватися *О*.

ачувландыр- злити, гнівати, сердити *О*.

ачувлат- ображати *СБ*.

ачувлу злий, гнівний, лютий *О*. ачулу образений, скривджений *СБФ*.

ачхавуз роззява *О*; див. ачыхавуз. ачхамур дріжджове тісто *СБФ, У*; див. ачы, хамур.

ачхарын натщесерце, на голодний шлунок *СБ, О, К*; ачхарын-

фа лаж ичийлер ліки п'ють на-тшесерце *СБФ*.

ачхыс *див. ачых-.*

ачыхч ключ, відкривачка *О*.

ачы кислий *СБ, СМ, У, К*; **ачы хамур** дріжджове тісто *СБ, У*; **ачы хамур** болмаған йердэн меркертэ алий збирає закваску там, де й дріжджового тіста не буває *СБЧ*; **ачысы** йохтур кислоти в ньому немає *ВН*; *пор. ачы-хамур.*

ачы-1. скисати, прокисати *СБ, П*.
2. переживати, горювати *СБФ, П, СЛ*.

ачыжы який відкриває, відчиняє *О, К*.

ачыл- (ачлый, ачылий *Б*) бути відкритим, відчиненим, відкриватися, відчинятися, розквітати, розпускатися; розпочинатися *СМ*; **ачлый хапағы** ляда відчиняється *Б*; **ачылий көзлери** очі його розплющуються *Б*; **верин шарабы — ичейик — ачылмайан** фыгчыдан подай вина — вип'ємо — з непчатого барила *СЛ*; **ава ачылый** погода стає ясною, розгодиноюється *Г, К*; **баарь т'есе, пек чох иш ачылый** коли настане весна, з'явиться багато роботи *К*; **айенимиз ачылды** у нас розквітли безсмертки *СБ*; **гүль ачылый** троянди розквітають *К*.

ачын- розкриватися, відчинятися *О, К*.

ачых 1. відкритий, відчинений; **ачых йара** відкрита рана *СБФ, О, К*. 2. явний, очевидний. 3. ясний, світлий, яскравий; **ачых гүльгү** яскраво-квітчастий *НБЕ*; **ачых йешиль** світло-зелений *Б, К, СГ*; **нас ачых платохнуң түсү** який ясний колір хустини *СБФ*; **мен алдым ачых түске урба** я купила світлу сукню *НБЕ*. 4. гучний, гучно; **ачых йырла-** го-

лосно співати *СБ*. 5. відкритий, щирий, відвертий; **ачых йүзлү йисан** добродушна, з відкритим лицем, шира людина *СБЧ*; **◇ алла(х) йолуну ачых этсин** щасливої вам дороги *СЛ, К*.

ачых- бути голодним, зголодніти *СБ, СМ, К*; **тиленчини тойдургант'ерек өзүң да ачхыс** поки нагодуєш жебрака, сам зголоднієш *НМ*; **мен бек ачыхтым** я дуже зголоднів *СМ*.

ачыхавуз роззява, солопій, гава *СБ, О, Б*; *пор. ачхавуз.*

ачыхағыз роззява *К*.

ачыхамур дріжджі (саморобні) *НБЕ*.

ачыхкөз кмітливий, спритний.

ачыхлых відкрите місце, ясність, чіткість *О, К*.

ачыш відкриття, відкривання *Г*; **оғулнун хапу ачышыңдан танажах** вона впізнає сина по тому, як він відчиняє двері *Г*.

аш 1. їжа, рідка страва, юшка, суп; компоненти юшки з тіста *СМ*; пельмені *П*; серцевина, стрижень, зернятко горіха, насінини; **аш бах-** дбати про їжу, готувати їсти *ВН*; **мен энди ашадым, сав болун — аш босун** я вже поїв, спасибі — на здоров'я *НБЕ*; **аш пишир-** варити юшку, готувати їжу *ВН, Б, У, К, СГ*; **т'етэр аш** десерт, остання страва *СБЧ*; **хамур аш** суп із локшиною й курятиною *СБ*; **сүтлү аш** молочний суп із локшиною *СБ*; **аш (таты) бо(л)сун** *СБ, СМ*, **аш о(л)сун** *У, К* смачного, на здоров'я; **урлух ашы** зернятко в насиніні *Г, К*; **чигит ашы** зернятко соняшникового насіння *СГ*; **капыста ашлары лимон хохуй** насіння капусти пахне лимоном *У*; **карандаш ашы** серцевина олівця *К*. 2. щеплення, щепи, прищепи.

аш- минати, проминати, перетинати *У, СЛ, СК*; отруй чалашчеэ, эв ашып мешкае в курені, побираючись по хатах *СЛ*; даглер ашмьшым я подолав численні гори *СК*.

аша низ, нижня частина *СБ, СМ, Г-М*; ашаа *П, СМ, Г-К*, ашаға *СБ, СМ, У* униз, унизу; аша(ғ)а түштү він упав униз *СМ*; эни-низ ашаа спустіться вниз *Г*; ашағасна/ашаасна ал-брати пониже (про спів) *У*; ашада внизу *СГ*; ашада отруй мешкае внизу *М*; суйун ашасы нижня течія річки *СЛ, К*; ашасын йандырий підпалое його знизу *СГ*; ашадан знизу *СБФ, О*; пор. ашах.

аша- їсти; ашағаньна көре иши дә як їсть, так і працюе *СБФ*; ашадым тойдум, хачымы хойдум я поїв, наївся, поївши, перехрестився *СМ*; ашап тоймағаллар вони не наїлися *СБ*; ашамасаң — йашамас, ишлемесең — тишлемес не поїси — не житимеш, не попрацюеш — не кусятимеш *О*; ашап битир- зїсти все до рісочки *СМ*; арам аша-шахрувати *СБЧ*; бох ашама не кажи дурниць *СБА*; пачама ашады він прогриз мені душу, набрид *СБ*; башың аша їж свою власну голову — коли хтось відмовляється їсти *СМ*; көтэк ашабути побитим *У*; хушах ашадїстати ременяки *У*; шамар аша-дїстати ляпаса *СГ*.

ашав 1. їжа; страва *ВН-НМ, Б, К, СК*; анда ашав эди там було стїльки їжі *СБФ*; ашав сор-пита-ти поїсти *СБЧ*; йырламах-ойнамах — ашавға тоймамах пити-танцювати — не наїдатися *СБЧ*; ашаву його їжа *Б, НКД*. 2. до-брово *К*.

ашаға-принижувати *СБФ*.

ашағадад'и який знаходиться внизу, нижній *У*; эң ашағадад'и путах найнижча гілка *У*.

ашадат'и нижній *СМ, К*.

ашажа простїше *К*.

ашал- 1. бути зїденим, їстися, зїдатися *СБ, О, К*. 2. зношува-тися, обтріпуватися *СБ*; көле-гим ашалды моя сорочка зно-силася *СБФ*; тырнахларым да ашалды (я так старався) аж ніг-ті постиралися *НБЕ*.

ашала-принижувати *К*.

ашан-їстися; ашанан їстівний *К*.

ашарығайы т'ет-пїти долом, ни-зами, додолу *П*.

ашат- 1. годувати, давати їсти; йа не ашатажаҳ эдин? ашатма да тапмаз эдим не а що ти їм даси їсти? я навіть не знаходи-ла чим погодувати *Б*; ашатып тойдур — йолға оздур нагодуй досхочу й випроваджуй у доро-гу *СБЧ*. 2. натирати (мозолі, водянки) *К*; айаымы ашаттым я натер ногу *К*.

ашаттыр-примушувати годува-ти *СБ, О, К, СГ*.

ашаттырт-спон. *СБ, О, К*.

ашах низ, спїд, нижня частина *СМ*; таваче хойайсы — ашах кладеш на сквороду, це — спїд *СМ, Б*; ашаға түш-падати вниз, спускатися додолу *СК*; пор. аша.

ашин ось зараз *Г*.

ашинди ось тепер *У*.

ашкере явно, гласно [*Г*]; алем ашкере явно для всього світу [*Г*].

ашла-заправляти дрїжджами, прищеплювати, щепити, робити щеплення, зокрема, й медичне, калїрувати *У-СЛ, М*; лікувати *О, Г*.

ашлавух бот. кропива *СМ*.

ашлама щеплення *СЛ*.

ашлан-бути прищепленим *О*.

ашлат- робити опару, заправляти опару *К*; прищеплювати, дати прищепити *О, СЛ, К*.

ашлаттыр- спон. *О, СЛ*.

ашлы 1. хрещений батько, хрещена мати *СЛ-СК*; кум, кума *СЛ, К, СК*; **ашлы бек** старший на весіллі *СЛ, М*; **ашлы калата** хрещений батько, розпорядник на весіллі *СГ*; **ашлы хулу** помічник розпорядника на весіллі *СГ*. 2. дружина [*К*]; пор. *эхли, эш*.

ашна кохана, коханий [*У, Г*]; **аман, ашнам, йанды жаным** о мій коханий, я зовсім змучилася [*Г*].

ашне кохана, коханий [*Г, СЛ*]; **ашнем** моя кохана, мій коханий [*Г*].

ашсыз без їжі; без смаку *СБФ*; **ашсыз лафет-** правити теревені, базікати, говорити недобре, балакати не до речі *СБ, К*. **аштэ** оце, ось *У, К*.

аштэк оце *У*; **аштэк алай** оце отак *У*.

ашу худий, худорлявий, бідний, убогий, нужденний *О*.

ашух кісточка з задньої ноги вівці, альчик, бабка, паця *СБ*; **фах ашулар** дрібні кістки руки, стопи *СБ*; **ашух ойун** гра в альчики, бабки, паці *СБФ*; **ашух ойна-** грати в паці *ВН, СБ*; пор. *ашых*.

ашхый поспішає *СК*; див. *ашых*. **ашхана** кухня, їдальня *СБ, О, Б, СЛ-СК*; літня кухня *НБЕ*.

ашхане літня кухня *БТ*.

ашхый *Б, Г* див. *ашых*.

ашхын який виливається через береги, через край, надлишковий *О*; поспішливий, стрімкий *О*.

ашхыт- змушувати поспішати, підганяти *О, К*.

ашхыттыр- спон. *О, К*.

ашхыттырт- спон. *О, К*.

ашчы кухар *СК*; **ашчы ана(сы)** *СЛ, СГ, СК*, **ашчы хары** *СБ*, **ашчы хатын** *СБФ* куховарка.

ашығыш поспіх, поспішання, поспішливість *СБФ*.

ашын зараз, цієї ж миті *СГС*.

ашыр- минати, долати, переходити, перетинати, перескакувати, переганяти, ганяти з місця на місце; **дағлер ашырыр**, **ахылы пашырыр** захоплюється до нестями — гори перескакує, розум втрачає *Г, СЛ*; **ашырып т'етмем** не обжену *У*; **хорозуму ашырдылар**, **далдан дала пашырдылар/түшүрдүлер** ганяли мого півня з гілки на гілку *Б, СЛ, СГ/М*; **зөнд'ин тойға варғанда бинлер ашырыр** багатій, ідучи на весілля, витрачає тисячі *СГ*.

ашырыл- перескакувати, переноситися, перестрибувати [*СК*]; **о т'ерети атын эт'и хулағын сүтүндән уруп хамчинен ашырлы** бу йапуун сүтүндән тієї ж миті б'е нагайкою коня поміж вухами й перелітає через паркан *СК*.

ашых I кісточка, бабка, паця; **ашых ойна-** грати в бабки, паці *О, СЛ, К*; **ашых хой-** виставляти бабки, грати в паці *СБ, Г, К*.

ашых II закоханий *ВН*; пор. *ошх, ышх, эшк, эшх*.

ашых- (*ашхый, ашығый, ашыхый*) поспішати; **ашығым айтмаға** поспішаю сказати *СБ*; **ашхыйым** поспішаю *Г, К*.

ашыхлых зап'ясток *Б*.

ашыхмах поспішання *СБ, О*.

ашыхтыр- змушувати поспішати, підганяти *У*.

ашыхтырт- спон. *О*.

ашыхыш поспіх, поспішність, поспішливість *О*.

Б

баа ціна, вартість; шу Тиблизин тўт'аннары бир баага чыхмыш численні крамници Тифліса відчинилися для продажу СК; баага чыхар- виставляти на продаж СК; пор. баға, паа, паға.

баалы дорогой, цінний СГ, СК. баар I весна ВН, СБ, У, К, СГ; баар ачыл- наставати весні СБ; пор. баари, баарь, баир, байир, байыр, байыр, бар II, бары I, барь, бейер, бейир.

баар II запашна олія [Кб.].

баари весна О, К, пор. баар...

бааридэт'и весняний О, К.

баариле- проводитьи весну, жити весною в певному місці О, К.

баарилик на весну О.

баарь весна ВН, Б, К; баарь ачыл-наставати весні Б; баарьлер ачыл-настануть весняні дні К; баарьдэ весною, навесні ВН, СМ, У; баарьд'ерек до весни У; пор. баар I, баир, байирь, байир, байыр, бар II, бары I, барь, бейер, бейир.

Баатыр село Богатир Б, У.

баатырлы мешканець Богатиря Б, У; пор. бағатырлы.

баба батько, дід, стара, поважна людина Б, О; бизим бабаларымыз наші батьки П, НМ; баба-лен нене батько з матір'ю Б; буйўк баба дід Г; падшах баба /баба падшах Г; падышах баба СБ цар-батенько; Хуртос баба отець Христос СБ; хыстан баба хрещений батько СК; бабан артна лайл. твоєму батькові в задницю НБС.

баба-ана батьки СМ, Г, М.

баба-nene батько-мати, батьки СБ, СМ, Б, СГС; а бизим баба-nene йох эди, етимизин да а в нас батьків не було, в обох У.

бабалы який має батька О, К.

бабалых становище батька, замість батька, батьківство, шанобливе звертання до старшої людини; селам, бабалых-аналых здрастуйте, батьку-мати Г. бабасыз без батька, безбатченко.

бабе батько [ВН-СК]; див. баба.

баби батько [ВН, СБ]; бабим мій тату СБ; див. баба.

бабу бабуся, бабця, бабка, повитуха, ворожка СМ, Б, У, К.

бабулук заняття повитухи О, К.

бабуч черевики СК; сары бабуч жовті черевики СК; пор. папуч.

бав (баву) зав'язка, перевесло, мотузка, поворозка, ремінець, шнурок, в'язка, в'язанка, пук, вінок, вузол, коса ВН-У; чарых баву поворозка до постолів СМ; соған баву вінок цибулі СБ; сач бавлары өр-заплітати коси ВН; хундах бав повивач СБФ; пор. бағ.

бавла- в'язати, зав'язувати, обв'язувати, перев'язувати, прив'язувати СБ; пор. бағла-, байла-, байле-, байля-, бейле-, бийле-.

бавлан- бути зав'язаним, зв'язаним, перев'язаним СБФ.

бавлат- зв'язувати, перев'язувати, прив'язувати СБФ.

бавур печінка, серце, нутро [У, К]; йанды баврум я змучився [У, К]; бавуруна дашлер бағленсин хай він витримає [К]; пор. бағыр I. бағ I зав'язка, перевесло, поворозка, стрічка, шнурок Г-СГ; пор. бав.

бағ II виноградник, сад Г-СК.

бағ- дивитися, доглядати, дбати, виховувати О; див. бах-.

баґа ціна, вартість *ВН, СБ*; он кўмўш баґасы його ціна десять карбованців, гривень *СБФ*; *пор. баа, паа, паґа.*

баґалан- дорожчати *СБ.*

баґалы дорогий, коштовний, з високою ціною *ВН, СБ*; меним көпегим сендэн баґалыдыр мій пес є дорожчим за тебе *ВН*; баґалы йўзўк дорога обручка, дорогий перстень *СБФ.*

баґалых дорожнеча *СБ.*

баґалы безцінний *СБ.*

баґатыр богатир, велетень *СГ*; баґатыр йухусу богатирський сон *СГ.*

Баґатыр село Богатир *У.*

баґатырлы мешканець Богатиря *У*; *пор. баатырлы.*

баґдыр- дати доглядати, показувати лікареві *О, К*; *див. бах.*

баґдырт- *спон. О, К.*

баґла- в'язати, зв'язувати, прив'язувати, затримувати, не прощати [*СБ, Б*], *Г-СК*, [*Кб.*]; хара платох баґлайсыңыз ви пов'язуете чорну хустку *СЛ*; *пор. бавла-, байла-, байле-, байля-, бейле-, бийле.*

баґлама зв'язаний, в'язка, зв'язка; пийитин баґламасы слова для зв'язування в пісні *Кам.*

баґлан- бути зв'язаним, пов'язаним, прив'язаним, прив'язатися, зав'язуватися [*ВН-П*], *Г-СК.*

баґлат- *спон. [Б]*, *Г-СК.*

баґле- прив'язувати [*СБ, Г, СЛ, СК*]; ґарип бабам баґырына дашлер баґлесин нехай підтримають мого нещасного батька — нехай прив'яжуть каміння йому до печінки, до серця [*Г*].

Баґлер *прізв.*

баґлен- бути прив'язаним [*П, К*].

баґлер баґатїї [*Б*]; *див. бай.*

баґлет- дати зв'язати [*СК*].

баґлы зав'язаний, прив'язаний [*У*], *Г-СК*, [*Кб.*]; залежний *НКД*,

СГС; элим баґлы руки в мене зв'язані *Г*; баґлы хал- лишати- ся зв'язаним, бути затриманим, непростеним [*Кб.*].

баґлых (-ғы) зв'язаність, зав'язаність [*У*]; башым йаре баґлығым моя голова зав'язана (обов'язком) перед коханою [*У*].

Баґмет *прізв.*

баґры *див. бағыр.*

баґрыр кричить [*СМ*]; *див. бағыр- бағырш-* кричати разом *Г-СК.*

баґыв догляд, турбота, піклування, дбання *О.*

баґывсызлых бездоглядність *О*; безнадійність, ненадійність *О.* баґыҗы доглядач, опікун *Г-СК*; ворожбит, ворожка *О.*

баґыл- виглядати, задивлятися, могли дивитися, бути доглядуваним *СМ, СЛ.*

баґылмыш зав'язаний [*ВН*]; җирен тайның тизгини көпчек башха сарылмыш/баґылмыш віжки гнідого намоталися на маточину колеса [*ВН*]; *див. бағылы, эмиш.*

баґылы прив'язаний, на прив'язі [*СБ*].

баґым догляд *О.*

баґымлы який має добрий догляд, доглянутий, угодований, випестуваний *О.*

баґымсызлых бездоглядність *О.* баґын- бути догляданим, пестуваним, поміченим *ВН, СБ, О.*

баґындыр- дати доглядати *О.*

баґындырт- *спон. О.*

баґынылы доглянутий *О.*

баґыныл- бути догляданим *О.*

баґыр (баґры) І печінка, груди, серце, черевко [*СБ, У-СЛ, СГ, СК*]; йанды баґрымын көпеси җа глибоко страждаю [*У*]; йанды да баґрымыз отлар д'ибик наші душі спопеліли [*СК*]; йахты баґрымы вона спалила мою душу [*Г*]; баґрымы мызрахлар про-

бивають списом мої груди [Г]; бағырына ташлер/дашлер бағлесин хай прив'яжуть каміння йому на серце — допоможуть йому витримати [СБ, СК/СГ]; йылан бағырынен, хуш ханатынен д'емейен йерлере сен д'ельгенсин ти прийшов туди, куди змії не доповзають на череві, куди птахи не залітають на крилах [СГ]; пор. бавур.

бағыр II мідь ВН; пор. бахыр.

бағыр- (бағрый, бағрыр) кричати, гукати СМ-У, СЛ, СГ-СК; турна бағырый журавлі кричать СМ.

Бағырбаш *прізв.*

бағыш 1. жертва СБ; бағыш т'е-тир- приносили жертву БК, СЛ. 2. дар, подарунок, підношення О; бағыш эт- дарувати, прощати, пробачати О.

бағышла- дарувати, заповідати, розпоряджатися, прощати, пробачати О, Г, СЛ, М; суч бағышла- прощати провину СЛ.

бағышлав посвята, призначення, прощення, вибачення О.

бағышлан- бути подарованим, вибаченим О.

бағышландыр- присвячувати, призначати О.

бағышландырт- спон. О.

бағышлат- дарувати, жертвувати О.

бағышлатыр- спон. О.

бағышлы дарований О.

бағышлых річ на подарунок О.

бадышах цар [М]; див. падышах. бадэ вино [У, СГ]; бадэ шишеси пляшка вина [СГ].

бадэм мигдаль.

бадэху після, потім, згодом; бадэху/батэху сора відтак, після того [Г].

Баенко *прізв.*; див. бай.

бажа димар СМ, Г, СК; тўтўнў чыхсын бажадан нехай дим від нього вийде через димар СК.

бажанах свояк СБ-Б, К.

бажанахлых свояцтво О.

бажах стегно, окіст, окорок ВН, СБ, СМ-Г; гомілка О; арт бажах задне стегно СМ.

бажахлы довгоногий, з довгими стегнами О.

бажу молодша сестра [Г, СЛ]; бажум моя молодша сестра.

бажы молодша сестра [Г, СК].

базар I базар, ринок; чарше базары критий ринок У; т'өр базарға бармаз, т'өрсүз да базар болмаз СБА, дэли базарға бармай, базар дэлисиз болмай сліпий/дурень на базар не ходит, але й базар без сліпого / без дурня не буває СБФ.

базар II неділя; базар күнў/гүнў неділя ВН-К, [СГ-СК, Кб.] / СГ-СК; див. базарэртэ(си).

базаржы хто ходит на базар, базарянин; урядник на базарі О.

базарйан купець [М].

базаркўн неділя ВН-У; базаркўннин баласы базартэ дэ аны истэй дитина, що (скуштувала утіх) у неділю, хоче того самого й у понеділок СБЧ.

базаркўнлў недільний ВН.

базарла- йти на базар, базарувати.

базарлаш- торгуватися О, СЛ, К.

базарлаштыр- дати торгуватися, посилати на базар О, К.

базарлы який має базар, із базаром О, К.

базарлых I торгування, базарування, базарні стосунки, призначений для базару, на продаж; базарлых эт- торгуватися К.

базарлых II у неділю, на неділю. базарлыхсыз без торгування, не торгуючись СЛ.

базартэ СБ, Б, К, базартэси Г-К, базарэртэ ВН, НМ, БТ, У, К, базарэртэси О, [Г], К понеділок. баздырйан купець СБ, П, У, К.

бази певний [Г]; базилиери деякі з них [Г]; *пор.* бази.

базирг'ан купець У.

базирг'анних купецтво, заняття купця [Г].

базирд'ан купець ВН, Г-СК; базирд'ан башы отаман купців, голова каравану СК.

Базирд'ан *прізви.*

базирян купець СБ.

базлаш- миритися СБФ.

базы дехто, деякі [Г, М]; *базылары* декотрі них [М]; *базысы* декотрі з них [Г]; *пор.* бази.

базыдырян купець Б.

базыл- непритомніти ? [Г]: Түркмен хызы *базылыйор* [<байылыыйор?] дочка Туркмена непритомніє, втрачає свідомість (?) [Г].

базыржан купець ВН.

баир [ВН], Г, СЛ, *баирь* Г весна; *баир ачыл-* наступати весні СЛ; *пор.* баар I, баарь, байир, байыр, бар II, бары I, барь, бейер, бейир.

бай багатий, багатій, багач, поміщик; бай — бек *зенд'ин* адам бай — дуже багата людина П.

байа: т'имиси байада бүйүктүр, т'имиси кичиктир декотрі з них (з ангелів) особливо великі, декотрі малі [Г].

Бай-Аврам *прізви.*

байағы давній [Г].

байар багатій, поміщик У, К.

байат старий, несвіжий, черствий СБ, БТ, К, СГС; байат окмек черствий хліб БТ; байат сала старе сало К.

байатла- втрачати свіжість, старіти, черствіти О, К.

байатлан- робитися несвіжим, старим, черствіти О, К.

байатлат- робити старим, несвіжим, черствим О, К.

байатсыра- старіти — про сало, черствіти СМ.

байгуш 1. сирота, безпритульний, беззахисний У. 2. *орн.* дрімлюга, сплюшка О.

байдаравалы із Байдарави [М].

байил- втрачати свідомість, непритомніти СБФ; *пор.* байыл.

байир весна У; *пор.* баар I, баарь, баир, баирь, байыр, бар II, бары I, барь, бейер, бейир.

байка байка, байковий ВН.

байла- в'язати, зав'язувати, зв'язувати, прив'язувати, перев'язувати П, Б, О; *пор.* бавла-, багла-, байле-, байля-, бейле-, бийле-.

байлав вузол СМ, зв'язка, в'язка О; байлав йериндэн йүзүлдү де було зв'язано, там і порвалося, розпустилося СМ.

байлавлы зав'язаний, зв'язаний, прив'язаний О.

байлам пук, в'язанка, пучок О.

байлан- бути прив'язаним, зв'язаним, перев'язаним О, СЛ, зв'язуватся, прив'язуватися О; *авзу бек байланган* уміє тримати язика за зубами, рот міцно зав'язаний О.

байлат- *спон.* О.

байлаттыр- *спон.* О.

байлаттырт- *спон.* О.

байлаш- зв'язуватися один з одним, зв'язувати один одного О.

байлаштыр- *спон.* О.

байле- зв'язувати, в'язати [СБ]; *пор.* бавла-, багла-, байла-, байля-, бейле-, бийле-.

байли зв'язаний, прив'язаний СМ-У, К.

байлип т'итти він втратив свідомість СГ; *див.* байыл-.

байлих багатство Б, К, СГ; *бахча байлих* дари саду Б; *пор.* байлых II, майлых.

байлы зав'язаний, зв'язаний, перев'язаний П, О.

байлых I багатство СБ; *бахча байлых* — бир айлых дари саду —

на один місяць *СБЧ*; *пор.* байлих, майлих.
байлих II зв'язаний *К*.
байлихлы зав'язаний, зв'язаний, перев'язаний, з зав'язкою *О*.
байлихсыз незв'язаний, без вірьовки, зав'язки *О*.
байля- в'язати, зв'язувати, пов'язувати *П-К*; **байляйляр** бойнундан йиплен його прив'язують за шию вірьовкою *Б*; **бийаз** платох та байлямадын башыма навіть білою хусткою я не запиналася *Б*; *пор.* бавла-, багла-, байла-, байле-, бейле-, бийле-.
байлям пук, зв'язка, пучок *К*.
байлян- бути зав'язаним, прив'язаним *СБ-К, СК*; **пошу** байлян-запинатися хусткою, пов'язувати хустку на себе *К*; **олар меним бар** еди алдына бир чувал бүтүнчүк байлянмаған раніше іх у мене було цілий незав'язаний чувал *ВН*; **көзүм, байлян** зав'яжіться, мої очі *СБЧ*.
байляндыр- пов'язати на когось хустку *К*.
байляндырт- *спон. К*.
байляныл- бути зв'язаним *К*.
байляныш- *вз. К*.
байляныштыр- *спон. К*.
байляныштырт- *спон. К*.
байляш- *сп.-вз. К*.
байрам свято *К*; Пасха *К, М*; *пор.* барйам.
байтал молода кобила, що ще не мала лошаги.
байталбаш дурний — кобилоголовий *К*.
байталлан- мати охоту — про кобилу *К*.
байыл ремінь, пас *О*.
байыл- (**байлыл, байлий**) непри томніти, втрачати свідомість, мліти, умлівати *СБ, О, Г-СК*; ді ставати насолоду, відчувати млюсть, бути в захваті, екстазі

О; бала байылды халды дитина знепритомніла *К*; *пор.* байыл-.
байылт- *спон. О, К*.
байылыш- *сп.-вз. О, К*.
байылыштыр- *спон. О, К*.
байыр весна *ВН, Г-СК*; *пор.* баар I, баарь, баир, баирь, байир, бар II, бары I, барь, бейер, бейир.
бак- дивитися [*М*]; *пор.* бах-.
бакмез патока з кавуна *ВН*; *пор.* бекмез, бекмес, бетмез, бетмес.
бакчи сад [*СБ*]; *пор.* бахча, бахче, бахчи, бахчы.
бал мед; солах балы стільниковий, щільниковий мед *Г*; **ав(у)-зуна** бал босун спасибі тобі на доброму слові, букв. мед тобі на уста *СБЧ, СМ*; **онун ағызын** дан бал ахай він дуже красномовний — з його уст тече мед *К*; **бал тутхан** бармағын йалай *СБЧ, П*, **бал тутан** адам пармағын/пармағын йалай *СЛ/СГ* людина, що має справу з медом, облизує пальці; **бал хырх-** качати мед *Г, К*; **бал питэсиинен** мед із коржами [*КБ*.]; **балаңның** баласы балдан да татлы онуки — діти твоїх дітей — для тебе солодші за мед *СБФ*.
бала дитина; **баллар** діти *ВН*; **ет'и** баллары бар у нього двоє дітей *П*; **бала** бахан хары нянька *НКД, СГС*; **болажах** бала боғундан бельли *СБА*, **олажах** бала бохундан бельли *СГ* дитину, якою вона буде, видно по її гімну; **донуз/донуз** бала *СБ/К* поросля; **йитолунун** баласы сучий син *Г*; **оғлан** бала хлопець *Г*; **сколя** бала школяр *Б*; **хозу** бала ягня *У*; **эр** бала хлопець *Б*; **бала ахылы** тут-поводити себе, як дитина *Б*; **бала ахылына** болма не будь дитиною *СБЧ*.
балабалла- збільшувати *НБС*.

балабаллан- більшати, рости *СБ*;
див. балабан.

балабан великий; б'югүн балабан йорту — хуш уйасына бармай сьогодні велике свято — птахи не летять до своїх гнізд *СБЧ*; балабан өкмек велика хлібина, коровай *Б*; балабан тайфа велика родина *СБФ*; балабан хуш великий птах *СМ*; балабан эв велика хата, будинок *ВН, СК*.

Балабан *прізви.*

балабанлан- більшати, ставати великим, рости, виростати *СБФ*.

балабанлат- робити великим *О*.
балабанлых висота, зріст *О*.

балабаннан- більшати, ставати великим, рости *К, СГ*.

балабаннат- вирощувати *К*.

балабанных висота, зріст *К*.

балабанчых величенький, більшенький *СГС*.

балавуз віск *СБ, НМ, Г, К, М*; балавуз чырах воскова свічка *СБФ*.

балавузла- вощити *О, К*.

балавузлат- дати вощити *О, К*.

балавузлаттыр- спон. *О, К*.

балавузлаш- сп. *О*.

балавузлаштыр- спон. *О*.

балавузлу вощений *О, К*.

балажас *К*, балажасына по-дитячому, наївно *К*.

балажыгаз дитя, дитинка *Г*.

балажых дитя, дитинка *СМ, Б, СЛ, СК*; балажыым дитинкою *К*.

балалы з дитиною, дитям.

балалых 1. дитинство; балалыхтан із дитинства *Г*. 2. наївність.

баламух 1. куліш із протертого прокислого пшона *НБЕ*. 2. бот. блекота *СБ*.

баласыз 1. бездітний; баласыз йисан бездітна людина *СБ*. 2. яловий, без приплоду — про дрібну худобу, свиней *К*.

баласызлых бездітність.

балах 1. холоша *ВН-Б, К*. 2. кроква — одна з пари *СБ*.

балахлы з (широкими) холошами; балахлы шалвар штани з широкими холошами *БК*.

бала-чала дітлахи *ВН-П, БТ, К*;
балам-чалам дітоньки мої *П*.

балачых дитинка *СБФ*.

балғам слиз, мокротиння, харкотиння *О*; пор. балхам.

балғамлы зі слизом *О*.

балдыз сестра жінки, своячка.

балдыр литка *СБ, О, К*, гомілка *СБ, Г-СГ*, стегно *СМ*; балдыр т'емиги гомілкова кістка *К*.

балдыр-булдуур насл. бурчання, мурмотіння, буркотіння *О*.

балдырған бот. борщівник *О*; болиголов, свистуля *СМ*.

балдырлы товстоногий, із товстими литками *О, К*.

бале дитина [*СБ*]; *див.* бала.

балжы бджоляр, бджільник, збирач меду *О, К*.

Балжы *прізви.*

балжылых бджільництво, заняття збирача меду *О, К*.

Бали *прізви.*

балие дав. в. дитині [*СБ*]; *див.* бала.

Балиоз *прізви.* титул європейських купців та консулів *О*.

Балка *прізви.*

балла- приводити потомство, котитися *НБЕ, СБ, О, НКД*; кучук баллады собака привела щенят *НБЕ*; мышых баллады кішка окотилася *НБЕ*.

баллан- I наливатися медом, розтікатися медом *Б, У, К, СК*.

баллан- II дитинитися, впадати в дитинство *Б*; *див.* бала.

балландыр- підсолоджувати медом *О, К*.

балландырт- спон. *О, К*.

баллар діти; *див.* бала.

баллат- I підсолоджувати медом.

баллат- II викликати окіт *О, К*. баллы з медом, на медові, медовий *СМ*; баллы прянык медовик, медовий пряник *СБФ*; баллы рахы мед, медовуха, медова горілка *М*.

баллы який має дітей, кітна, жереба *О*; *див.* балалы.

балма: балма подушка червона пухова подушка з тикку *ВН, Б, У*.

балма-хызыл яскраво-червоний *ВН*.

балсепет вулик *Г, К*.

балта сокира; балта сап(ы/у) сокирище, ручка сокири; тэзек т'есен балта сокира різати кізьяк *К*; балта хах- ударяти сокирою *Б*; балтайы таша ур- нарватися на належний опір — ударити сокирою об камінь *Г*; ишлеген балта хапу артына йаты(й) робоча сокира лежить за дверима — скільки не працюй, ніхто не пошанує *СБФ, СБЧ*.

балтажы майстер, що виготовляє сокири, працює сокирою, дроворуб, лісоруб, тесля.

балтала- рубати, виламувати сокирою.

балталат- *спон. О, К*.

балталаттыр- *спон. О, К*.

балталаш- битися на сокирах.

балталаштыр- *спон. О, К*.

балталы 1. із сокирою *О, К*. 2. *карт.* валет *СМ, Г, К*.

балтамур *бот.* солодка, солодковий корінь *О, Г, К*.

балхам слиз, мокротиння, харкотиння *К*; *пор.* балғам.

Балхударэ *прізви.*

балхурт бджола *ВН, СБ, СМ, Б, НКД*; трутень *СБФ*; балхурт йарын тишлежек — б'юг'ун хорхай бджола укусить завтра, а він боїться сьогодні *НМ*.

балхуртсепет вулик *НБС, У, К*.

балхуртчибин бджола *НБС*.

балчам щітка на нозі коня позаду над копитом *К*.

балчибин бджола *СБФ, Г, СГС*.

балчых глина, рідка глина, багно, болото, мул, глиняний розчин *ВН-У*; сльота *СБФ*; балчых чине баттым я загруз у багні *Б*; балчых ур- обкидати, обмазувати глиною *СБ*; балчыхтан т'ерпич т'ес- робити саман із глини *СБФ*; сары балчых жовта (вогнетривка) глина *СБ*; хара балчых сіра, звичайна глина *П*; хызыл балчых червона глина *ВН*.

балчыхла- забруднити глиною, багном, втоптати, виробити в багно *О, СМ*.

балчыхлан- вимазатися глиною, виробитися в багно *СБ, О*.

балчыхлат- *спон. О*.

балчыхлаттыр- *спон. О*.

балчыхлы у глині, обмазаний глиною, у болоті, багні, заболочений, багnistий, замулений *СБ, П, О*; балчыхлы йол багниста, грузька, заболочена дорога *СБ*; балчыхлы чызмалар заболочені чоботи *НБС*.

балчых-чамур суцільне болото, багно *К*.

бал-шет'ер мед і цукор, солодоші; бал-шет'ер йанахлары в неї щокі солоденькі *ВН*; бал-шет'ер йедиклер(и) осун смачного, хай їжа смакує їм, як мед і цукор *У*; балдан да шет'ердэн татлы солодше за мед і цукор *П*.

балык риба [*М*]; *див.* балых.

балых риба; бир көз бе балых риба з одним оком — про камбалу *НМ*; балых кебабы шашлик із риби [*Кб.*]; балых май риб'ячий жир *О*; балых тут- ловити рибу *О, У*; балыхка т'ет- пити по рибу *СМ*; балых баштан сасый / башындан ч'ур'ур риба гние з голови *НБС/О*.

Балыхлава Балаклава *СМ*.

балыхлы рыбний, із рибою *О, К*.
балыхчы рибалка, рибівник.

Балыхчы *прізь*.

балыхчылых рибальство, рибів-
ництво.

бам-башха зовсім інакший, ціл-
ковито інший *СБФ*.

бана *дав. в. займ. бен мені [ВН-
СК, Кб.]*; бана д'ийдирсе д'ерек
напевно, одягатиме на мене
[СК]; *пор. баңа, маа, маңа, див.
бен.*

бант бантина *СМ*.

баңа *дав. в. займ. бен мені [Б, У,
М]*; *пор. бана, маа, маңа, див.
бен.*

бап розділ, частина, глава, пара-
граф *[П]*.

бапий качка *СГС*; *див. папий*.

баптизма хрещення *О*; баптиз-
ма эт- хрестити *О*; *пор. вабз,
вапгиз, вапгизма, вапгис, лап-
тиз, федиз, фетиз, фитиз, Фо-
та, фотис, фтиз.*

баптизмалы хрещений *О*.

баптизмасыз нехрещений *О*.

бар *І* є *ВН-У*; йа не бар саңа? а
що в тебе нового? *Б*; телефон
бар сең? у тебе є телефон? *СБ*;
бар ны у мында? чи він тут?
СБФ; бар йисан — йисанлығы
бар, бар йисан — йисанлығы
йох є люди, яким властива лю-
дяність, а є люди, у котрих лю-
дяності немає *ВН*; бизим бар ўч
балам у нас трое дітей *П*; бек
хуваты бар атның айахка, арт-
на у коня велика сила в ногах,
ззаду *СБ*; авузу бар, тили йох у
нього рот є, а языка немає *П*;
барын да башыма йазғанда бу-
ну да айахларыма йазған коли
все було записано на мою го-
лову, це було записано на мої
ноги *СБЧ*; бар эди був колись,
було колись *ВН, У*; меэм эт'и
алтын хадэм бар эди у мене бу-

ло два золотих келихи *Б*; бар
эт'ен був собі *СБ, П*; бир заман-
да бар эт'ен бир адам був собі
колись один чоловік *Б*; бар эт-
створювати *О*.

бар *П* весна *У*; *пор. баар I, баарь,
баир, баирь, байир, байыр, ба-
ры I, барь, бейер, бейир.*

бар- (барым піду *Б*; барый *СМ,
Б, У, барий СБ, П* іде; барма-
мыз ми не ходимо *Б*; барыр пі-
де) піти, підходити, іти в пев-
ному напрямку, доходити *ВН-
У*; барый о ашых та, урулуй
Ашых Ғарипнин тўт'ан(ы)нын
көшесне покотилася та бабка
й ударилася в рiг крамниці
Ашиха Ғаріба *Б*; о ат йанна би-
ри дэ барамай до того коня
близько ніхто не може підійти
Б; йахында бардым — бал піді-
йшов я ближче — мед *СБА*; ба-
рыйляр сколяға вони ходять
до школи *П*; суға барып сусуз
хайтый пішовши по воду, при-
ходить без води *СБЧ*; тўт'анға
бар- піти до крамниці *Б*; көпек
уйға барған собака поліз до
кубла *НМ*; хайда бардың, хай-
дан т'ельдиң? де ти ходив, звід-
ки прийшов? *Б*; барып т'ель-
сходити, з'їздити; армияға ба-
рып т'ельлер вони сходили до
війська *Б*; хайда барып т'ель-
диң? куди ти ходив/їздив? *Б*; ба-
рый т'етрий шаннысын іде, при-
возить свою наречену *У*; ◇ она
бармай йому не доходить *СМ*;
айтмаға тилим бармай у мене
язык не повертається сказати *О*;
бардым фархына до мене ді-
йшло, я здогадався *ВН*.

барабар поряд, поруч, разом, спі-
льно *СБ-СК*; на одному рівні *О*;
алый барабар атларың, брычка-
сын бере з собою його коней,
воза *П*; барабар шле- працюва-
ти разом *СМ*; олар бле барабар

бахшалары да чабай разом із ними біжаты і іншы *СМ*; оларнен барабар разом із ними *Г*; оннен барабар з нею разом *М*; халхле барабар разом із людьми *Б*; алайым хызхардашым барабарма я візьму з собою свою молодшу сестру *Б*; алсын мисафирин барабарна нехай візьме з собою свого гостя *Б*; барабарыныза титэрим піду з вами разом [*Г*].

барабарла- робити рівним, однаковим, прирівнювати *О, К*; спаровувати, ставити в пару *К*.

барабарлат- *спон. О, К*.

барабарлаттыр- *спон. О, К*.

барабарлаш- рівнятися один до одного *О, К*.

барабарлаштыр- *спон. О, К*.

барабарлых рівність *О, К*; спільність *К*.

Барабаш *прізви.*; *див. барах, баш.* баразна борозна *СМ, Б, СЛ*.

Баранов/Хочхар *прізви.*

барах (-ғы) кудлатий, волохатий, кошлатий *СБ, О, СЛ, К*.

барахлат- робити волохатим, куйовдити, кошлатити. *О*.

барахлаттыр- *спон. О*.

барахлаш- ставати кудлатим, куйовдитися, кошлатитися *О*.

барахлаштыр- *спон. О*.

Барахол *прізви.*

бараш вівця *О*.

бараш-бараш *вигук для підкликання овець* биры-биры *О*.

Барбар *прізви.*

бардажых горщичок *Г*.

бардах (-ғы) глиняний горщик, глечик, макітра; топрах бардах глиняний горщик *К*.

бардачых горщичок *СГС, М*.

бардыр- дати піти, змусити відвідати, послати *ВН-У*.

бардырт- *спон. О*.

бар(е)м хоча, хоч би, принаймні *ВН, О, Б, К*, навіть [*Г*]; барем о

т'еমেгей эди краще б він не приходив *ВН*; барем бен дә йох олайдым йалан дўнянын йўзўндэн хоч би вже я шез із цього брехливого світу *Б*; барем, сўзнў бир этип сени йендиме алайым хоч би нам домовитися, аби мені взяти тебе (заміж) *Б*. баридўньяа тлінний світ *НМ-У, К, СК*; баридўньяам, не дар олдун башыма тлінний світе, до чого тісним ти став для мене *СК*; *пор. варедўнья, паридўнья, фаньдўнья, фаридўнья*.

барйам свято, Великдень, Пасха, Новий рік *У*; Барйам хырхы — сороковий день Пасхи — Вознесіння Господне *Г*; Бўйўк барйам Великдень *СБ, Г, К, СГ*; Петро-Павло барйамы свято Петра й Павла *Г*; Хртоз барйам Різдва Христове *Г*; барйам этсвяткувати *СБ, О*; йылда ўч барйам олмаз мы? хіба не три свята бувае щороку? *Г*; йа дўгўне варийларды, йа барйам д'езийлерди — Гнат Фёдорович сўлий чи ходили на весілля, чи яке свято святкували — Гнат Федорович співае *СК*; барйам т'ечкен сора / д'ечкен сон хынайы кўтне чал післа того, як свято минуло, намазуй хною собі задницю *К/СГ*.

барйамла- святкувати *О, К*.

барйамлат- дати святкувати *О, К*.

барйамлаш- вітати один одного зі святом *О, К*.

барйамлаштыр- *спон. О, К*.

барйамлых *ВН-СМ*, барйамных *Б-СК* на свято; барйамных азирлен- готуватися до свята *СГ*.

барйах прапор, корога.

барйох мабуть, напевно, звичайно, усе-таки *СМ, Б, У*; о торнум барйох він усе-таки мій онук *НМ*; о энди сексен бешке бар-

йох йому, напевно, вже вісімдесят п'ять *СБ*; *пор.* барох.
 барка барок *СБ, Б, У, Г*; бир холлу/эльли барка одинарний барок *СБ, Б / У, Г*.
 барлы багатий, заможний, маєтний *О*.
 барлых майно, маєтність, багатство, статок *ВН-У*.
 бармах (-ғы) палець, ріжок, зубець *СБ, П, СК*; баш бармах великий палець *СБФ*; бүйүк бармах вказівний палець *П*; кичне бармах мізинець *СБФ*; чельче бармах мізинець *П*; бармахнын чети пучка *СБ*; үч бармах сенек вила-трійчата *ВН*; *пор.* пармах.
 бармачых пальчик *СБ*.
 барох мабуть *ВН*; *пор.* барйох.
 барут порох *СГС*.
 барх маєток, садиба *Г, СЛ, СК*; *див.* эв-барх.
 бары I весна *НКД*; *пор.* баар I, баарь, баир, баирь, байир, байыр, бар II, барь, бейер, бейир.
 бары II усі *ВН, СК*; барымыз ми всі *СК*; барысы вони всі *ВН*.
 барыня бариня, поміщиця *СК*.
 барыш 1. ходіння, хід *О*; прибуток *О*. 2. мир, примирення *СБФ, К*.
 барыш- 1. ходити разом, ходити один до одного, сходитися *СБ, Б*. 2. домовлятися, миритися, прощати один одного *СБ-СК*.
 барыш-көрүш мир і злагода *О*.
 барышлых примирення, прощення *СГС*.
 барыштыр- мирити *О*.
 барыштырт- *слон.* *О*.
 барыш-г'елиш 1. ходіння туди-сюди, взаємовідвідання *СБ*. 2. дохід, прибуток *О*.
 барышыл- миритися, примирюватися *К*.
 барышых примирений, замирений, угамований *О, К*.
 барышыхлых примирення *О, К*.

барь весна *П*; барьдэ повесні, весною, навесні *П*; *пор.* баар I, баарь, баир, баирь, байир, байыр, бар II, бары I, бейер, бейир.

барьйерек до весни *П*.

барьлик на весну *П*.

барьликєе на весну *П*.

бас- (басай) давити, тиснути, придавлювати, гнітити, ступати, наступати, топтати, витоштувати, вибивати (про град), місити, молотити, йти в наступ, нападати, захоплювати, плюндрувати, грабувати, пристрочувати; айахларын доғур бас ступай ногами прямо *У*; басхан йизим сліди, що я ступав *СБ*; алд күпчекниң йизине арт күпчек дэ басай *СБЧ*, өгүндэт и көпчегин йизине арт көпчек басайдыр *СБ* задне колесо котиться по слідові переднього колеса; амур /хамур бас- *Г-К, М/Б, У* місити тісто; арман/зарє бас- молотити збіжжя; йағмур тэмиз дэ басхан йургумузу дощ уцент вибив наш город *Г*; йетмиш йедийє басты йому пішов сімдєсят сьомий рік *СК*; ташлас хармахны — аман басай закинеш вудку — сразу нападає *СМ*; хойанға: "хач", — дий, тазыға: "бас", — дий зайцеві радить тікати, хортові радить нападати *НМ*; басты сойду душманьн напав і зарівав ворога *ВН*; басты да сойду притис і зарівав *СБ*; олар эт'иси дэ бир харер — бир бирин басамайляр вони один одного варті — один другого не переважить *К*; тўт'анға бастлар пограбували крамницю *НБС*.

басамак [*Г*]; *див.* басамах.

басамах поріг, сходинка, підніжок *ВН, НМ, [Г], К*; ганок *НКД*; *пор.* босамах.

басамахлы зі сходами, шаблями, східчастий, ступеневий *К*.

басма вибійка, ситець *ВН, СБ, К, СГ, СК*; полотно *К*.

бастоне шапка картуз з бостону *СК*.

бастыр- придавлювати, причиняти *СБ*; змушувати наступати *Б, СК*; пристрочувати *СГ*; **арман ташнен бастыр-** молотити збіжжя котком *К, СГ*; **йорған билен бастырыш йабун-** щільно укриватися ковдрою *СБФ*; **бастырдым тавуғум/тавуғу кулук ВН/СГ, тавуғу/тавух кулук бастырдым СМ/Б, тавуғу бастырдым кулук Г** посадила я квочку на яйця.

бастырма страва із в'яленого м'яса, витриманого під гнітом *СБ*. **бастырт-** спон. *О*.

бастырыл- бути притиснутим, придавленим, пригніченим *СЛ*; **йорғаннен өртүнүп бастырыл-** щільно укриватися ковдрою *К*. **басхала-** гнітити, давити час від часу, придушувати, розтоптувати *СБ, К*.

басхыжы нападник, грабіжник, гвалтівник.

басхыжылых напади, грабіжництво, пограбування, грабунки.

басхын напористий, наполегливий, завзятий, заповзятий, агресивний, нападник, гвалтівник *СЛ, К*; скнара *О*; **т'ефим басхынмышты** у мене був пригнічений настрій [*СБ*].

басхынла- притискати, притісняти, пригнічувати, гнітити *О*.

басхынлат- робити напористим, наполегливим, агресивним *О*.

басхынна- притискати тощо *К*. **басхынлат-** робити напористим тощо *К*.

басхынных гвалт, напад, навала *К*; **басхынныхнен** гвалтом, силою, нахабно *К*.

басхыч 1. сходи́нка, шабель, приступка; драбина *О*; **узун басхыч** довга драбина *О*. **2.** печатка *Г, К*; **нутурйа басхычы** проскурна печатка *Г, К*.

басыл- бути притиснутим, придушеним, утоптанним, утрамбованим; улягатися, спинятися *У*; молотитися, бути обмолоченим *ВН, П*; бути сплюндрованим [*Г*]; **аштә аблай басылып халды** на тому припинилося *У*; **йухлап басыл-** мучитися нічними кошмарами, сновидіннями *К*.

басымчах ослінчик під ноги *О*.

басын- пас. *О, К*.

басындыр- дати змогу відбирати, вимагати *О, К*.

басындырт- спон. *О, К*.

басынчах ослінчик під ноги *К*.

басых притиснутий, пригнічений, придушений, плесканий *О, К*.

бат- 1. загрузати, вгрузати, залазити, провалюватися, занурюватися, тонути; протикати, втикатися *ВН*; потрапляти в неприємну ситуацію, зазнавати нещастя, лиха, неприємностей *К, СГ*; заходити (про сонце, місяць); **балчых чине/сувче баттым** я загруз у болоті / занурився у воду *Б*; **инелери баш(ы)на батмаз** заковки не застромляться їй у голову *ВН*; **күн батты** сонце зайшло *СБ*; **көпек батай хазана, сайлай ашай этлери** собака залазить до казана, вибирає й жере м'ясо *Г*; **дэртлере баттым** я зажурився, поринув у журбу *Г*; **йухуйа батмышсын** ти поринув у глибокий сон *Г*. **2.** наважуватися, зважуватися, наслідуватися, дерзати; **батмайым айтмайа** я не зважуюся сказати *К*; **т'елиңд'е батмай айтмаға** вона не зважується сказати невістці *У*. **3.** зникати, щезати, пропадати, ховатися *СБ*,

О, К; папийлеримиз баты наші качки зникли, пропали *СБФ*. батах (-ғы) болото, драговина, драговиння, багно, баговина, грязь, грязюка *СБ, О, К, СГС*. батахла- бруднити багном, заболочувати, закаляти *О, К*. батахлан- бруднитися, вимазуватися, закалятися *О, К*. батахлат- вимазувати в багно, закаляти *О, К*. батахлатгыр- спон. *О, К*. батахлаш- вимазувати одне одного багном *О, К*. батахлы брудний, замазаний, закаляний, вимазаний, багнистий, драговинний. батахлых заболочене місце, драговина, болото, баговиння; бек батахлых дуже багнистий *СГС*. батинки черевки *СГС*. батлых підкладне яйце *О, К*. батман 1. батман — 26 пудів; йемек-ичмек — батманнан, алыш-вериш — мысхалнан проїдається й пропивається батманами, продається і купується золотниками *ММ*. 2. велика кількість *М*. 3. посуд для води *О*. батмах трясавина, драговина. батрий див. батыр-. батрый див. батыр-. батыр- занурювати, вмочати *СБ, К*; приховувати *О, К*; змушувати щезати, втрачати *СБФ*. батгырт- спон. *О, К*. баты захід *СБ, Г, К*; кўн баты захід *К*; кўн батыдан із заходу *СБ*. батыл марний, даремний, суєтний [*К*]. батыл- бути зануреним, занурюватися *О*. батым захід (сонця) *О*. батыр богатир, герой, сміливець, хоробра людина; батырлар исан люди-богатирі *У*. батыр- (батыр П-Б, *СЛ, К*; батрий *СБ, СЛ, СГ, СК*) занурюва-

ти, вмочати, умочувати, замочувати, потопляти, оздоблювати з ніг до голови; өкмекни бал чине батыр- умочати хліб у мед *СБ*; хорозуму батырдылар мого півня поклали до казана з головою *СМ*; батырыйым о көпегі алтына да, өле йиберийим оздоблю того пса золотом з ніг до голови й так відпущу *Г*. батырлых мужність, героїзм, хоробрість, сміливість *О*. батых впалий, увігнутий, затонувлий *О, БК*. батыш- сп. занурюватися, тонути. батыштыр- занурювати, топити. батэху див. бадэху. бах- (бағай *СБ*; бахайым/бағайым *ВН*) 1. дивитися, стежити, сторожувати, виглядати, очікувати; хана да бағайых ану подивімося *СМ*; баға-баға болдум баха виглядаючи його, я зовсім втратив глузд — став жабою *СБЧ*; бағай йалчини очікує наймита *СБ*; хайна, хазаным, алты ай, бах, хонағым, тохуз ай кипи, мій казане, шість місяців, дожидайся, мій гостю, дев'ять місяців *СБА*. 2. доглядати, виховувати, дбати; бала бах- доглядати дитину *К, СГ*; бала бахан хары нянька *НКД, СГС*; бир кўн бүтүн йыл бағай день рік годує *НБС*; хоранда бах-дбати про родину *У*; торунларым бахтым я доглядала своїх онуків *ВН*; бахшасы т'етрип сени бахса якщо хтось інший приносить і доглядає тебе *П*; буканаң сени бахканда не көрүндү хадэңе? коли твоя бабуся тебе доглядала, що вона побачила в твоєму кухлі? — так тепер твоє життя і склалося *СМ*; мал бах-доглядати худобу *ВН, Б*; о тайлярны бахтым мен тих лошат доглядав я *Б*; мен энди өзүм

özümү бахамам тепер я вже сам себе не можу обслуговувати *У*; жанаварны не ғадар да бахсаң, тавға кбстий скільки вовка не годуй, він весь час дивиться в ліс *СБФ*. 3. готувати їжу; ахыз, бах бир парча йемек эрт'енже послухай, приготуй що-небудь на сніданок дещо раніше *Г*. 4. роздивлятися, розглядати, шукати, ськати; бах башыма поськай у мене в голові *СМ*. 5. звертати увагу, зважати, рахуватися; сирт'еге бағып кблекни отха урмайлар зважаючи на блоху, сорочку в вогонь не кидають *СБЧ*; сениң ахышыңа бахсаң, өзүң дә дәли-дувана болус яқшо слухати твоїх порад, сам здуріеш і збожеволіеш *СБЧ*; т'им саңа бахажаң? хто на тебе зважатиме? *Б*. 6. куштувати; ағуның дамын бахмаған татлының дамын бильмез хто не куштував смаку гіркого, не розуміє смаку солодкого *СБА*; йейип бах- куштувати [*Г*]; ичсин бахсын хай вип'е, скуштуе [*Г*].

баха жаба, ропуха; черепаха *О* (див. ташбаха); голь баха *О*, сув баха *СМ* водяна жаба; йер баха земляна жаба, ропуха *О*. бахабоху жаб'яча ікра *БК*.

бахайапрағы бот. подорожник *СГ*.

бахатөшеги бот. ряска *СБ, БК*.

бахла квасоля; бийаз, хырмызы, чубар бахла біла, червона, строката квасоля *Г*; авузуна бахла чыйланмай *СБА*, ағызна бахла сланмай *Г* у нього в роті квасолина не розмокне — зразу розкаже кому не слід; авузу — бахла хазан у нього рот — казан із квасолею — весь час балакає *СБЧ*; бахла хайнағанчах поки квасоля звариться — дуже довго *СБФ*; пор. пахла.

Бахлажы *прізви.*

бахлалы аш квасоляна юшка *СБ*. бахма вигляд *К*.

бахт щастя, щаслива доля *СБ*; пор. бахыт, вакит, вах *I*, вахт, вахыт.

бахта бавовна *СМ*.

бахтажи ворожка *НМ*.

бахтлы щасливий, вдатний *СБ*.

бахтсыз нещасний, невезучий *СБ, СК*.

бахтсызлых (-ғы) нещастя, нещасність, недоля *М*.

бахтыр- показувати, доручати, дати доглядати, чекати *Б, СЛ, К*; эт'имнере бахтыр- показувати лікарям *Г*; бир йемек бахтырды наказав приготувати обід *Г*.

бахтырт- спон. *О, К*.

бахча сад *СБ, Б-К*; бахча байлых бир айлых дари саду — на один місяць *СБЧ*; пор. бакчи, бахче, бакчи, бахчы.

бахчажы садівник *СБ, О, [Кб.]*.

бахчажылых садівництво *О*.

бахчалы із садом *О*.

бахчалых сад, місце з садом *СЛ*. бахче сад *Б-Г, К*; бахчечез в саду *Г*; пор. бакчи, бахча, бахчи, бахчы.

бахчи сад *ВН, П, Б, У, СЛ-СГ, СК*; пор. бакчи, бахча, бахче, бахчы.

бахчы сад *ВН, СЛ, СГ, СК*; бахчылара в садах *СГС*; пор. бакчи, бахча, бахче, бахчи.

бахша інший, окремих; бахша биший йох эди іншого нічого не було *СГ*; бахша ббльме інше відділення, кімната *П*; бахша отур-жити окремо *М*; бахша сойу *НМ, К*, бахша тўрлў *СМ, Г, М* інакший, інакше; бахша эд'и інша мелодія *СК*; бахшала-рындан йардым т'елий надходить допомога від інших людей *П*; бахшасы хтось інший із них *СБ, Б*; пор. башха.

бахшы причастя *СЛ*; поздоровлення *О*; *див.* бахшыш.
 бахшыш причастя; благодать, благословення *СМ*; дар, подарунок [*Г*, *М*]; підношення, хабар *О*; бахшыш ал-причащати-ся *Б*; *пор.* бахыш II.
 бахыжы відун, ворожит *Г*; доглядач, наглядач *К*.
 бахыл- дивитися, здивлятися, могли дивитися; айға, күнд'е бахылмаз, она бахылыр тэк ні на місяць, ні на сонце ніхто не дивиться, здивляються тільки на нього *Б*; ат та — айа, күне бахылый, она харшы бахылмай, о хадар гүзель ат але й кинь — на місяць, на сонце можна дивитися, а на нього дивитися незмога, такой гарний кинь *СЛ*.
 бахыл- бути догляданим, доглянутим, готованим, приготованим; йемеклер бахылый готуються страви *Б*, *К*, *СГ*.
 бахылмахсызлык бездоглядність, занедбаність *К*.
 бахымлы доглянутий *К*.
 бахымсыз недогляданий, недоглянутий, занедбаний *К*.
 бахын- бути спогляданим, догляданим, спостерігатися, роздивлятися, здивлятися *У*, *К*, лікуватися *Б*.
 бахыр мідь *СБ-НМ*, *Г-СГ*, *СК*; бахыр ахча мідні гроші *П*; бахыр хапла- покривати міддю *К*; *пор.* бағыр II.
 бахыржы мідник *О*, *К*.
 бахырла- покривати міддю *О*, *К*.
 бахырлат- *спон.* *О*, *К*.
 бахырлы оббитий міддю [*Г*].
 бахырташ малахіт *К*.
 бахыт щастя *СБ*, *М*; *пор.* бахт, вацит, вах I, вахт, вахыт.
 бахытлы щасливий *СБ*.
 бахыш I погляд *К*.
 бахыш II причастя *НБЕ*, *СБФ*, *К*; подарунок *СБФ*; бахыш ал-при-

чащатися *НБЕ*, *СБФ*; *пор.* бахшыш.

бахыш- дивитися один на одного, переглядатися, перезиратися *К*.

баш 1. голова; баш(ын) арты задня частина голови; потилиця *СБ*; баш төбеси/төпеси верхня частина голови, тім'я *СБ/БТ*; башы айляный голова крутиться *ВН*; башым энди авара шлей голова в мене тепер діє погано *СБ*; баш ас-вішати голову, журитися *СГ*; асай башын він повісив голову *Б*; астых башларымызны ми звисили голови *Б*; баш беласы нещастя на голову *СБ*; башыны тизине дэгнизко кланяны *Г*; баш йастыға д'ельмей не спиться й не лежиться *СК*; баш йазы(сы) *О*, *БТ*, *Г*, *К*, *СК*, баш йазых *О* доля, рок, фатум; эпчиі дэ башым йазысы, бу да не мараз? усе, що сталося, — від долі, а це що за хвороба? *Г*; баш йез- морочити голову *СБ*; баш сағлығы співчуття *К*; баш ур- бити чолом, звертатися з клопотанням *К*; баш хойған йер узголів'я *П*; баш хондур- прихилати голову, знаходить притулок *СЛ*; баш хош- з'єднуватися, єднатися; маңа баш хошсун о? чи він зі мною з'єднається? *У*; баш чевир- повертати голову *Г*; башма да д'ирмей түркүлер пісні не йдуть мені в голову *М*; баштан ғарип, көздэн т'өр головою нікчемний, очима сліпий *СБЧ*; баштан айах з голови до ніг; т'ийий баштан айах сийа урбалар одягає з голови до ніг чорний одяг *Б*; баштан айах сийалери /харелери д'иймишсин ти одяглася в чорне з голови до ніг [*Г*, *СЛ*, *СК*]; баштан айах хумаш д'иймиш алхы Тиблизи народ

Тифліса з голови до ніг одягнений у шовки [СК]; баштан аткидати через голову Г; баш-тәпен ат-кидати сторч головою Г. 2. розум, глузд; хайа баш? де розум? Б. 3. волосся на голові; ама өст'ен падышах сахалы, башы — хырхылмаа т'ерек, траш олунмаа т'ерек але в царя відросла борода, волосся на голові, треба підстригатися, голитися Г. 4. вершина; төбөнің башы вершина гори СБФ; баш эниш крутий спуск О. 5. головний, старший, голова, отаман; баш чобан головний чабан СБ; бүйүгү баш эт'ен старший з них був за головного СЛ; базирдан башы отаман купців СЛ, СК; йүз башы сотник К; баш эт-призначати за головного М, брати гору, долати О; баш бармах/пармах СБ / НМ, У, СГ великий палець. 6. початок, край, зачин; көше башы ріг вулиці; башын тапсам якщдо знайду початок СБ; масалын башы зачин казки СК; августун башы бле олар т'ележеклер мында на початку серпня вони придуть СМ; башында спершу СБ; башындан спочатку, починаючи з чого О, СГ; о сана башындан алып чах сонунажаз түркү өгретир він навчить тебе пісень від самого початку до самого кінця СК; баштан перше, спочатку, раніше, спершу П, У, СЛ, СГ-СК, [Кб.]; баштан йалан айтхан спершу він збрехав П; баштан хоншуға чабайым спершу побіжу до сусідів П; баштан бек сайайлярмыш раніше його дуже шанували СК; баштан т'елен ат кінь, що прибіг першим СЛ; баштан баша від краю до краю, поголівно Б, К; жыхты аст'ер баштан баша знищив

військо до пня, розбив на голову ВН. 7. колос, волоть, качалка; башлай заре баш хусмаға пшениця починає випускати колос П; хамуш башлары памухлу волоть в очерету пухнаста СЛ; боғдай башы пшеничний колос У. 8. головна, головоподібна частина зняряддя; балта башы обух СБ; тырнаву-чун башы, сабу власне граблі (без держака) і держак граблів, грабильно П; т'имене башы голівка грифа ВН, НМ; шише-эн башын ач-відкорковувати пляшку О. 9. повід, налігач; атын башы віжка Б; баву бир башха на одному поводі вузол СБ; 10. штука, раз; бир баш мал, хой одна голова худоби, одна вівця П; баша баш так на так, раз на раз, один на один О; адам башна да бир сазжы осун на кожного хай буде по музиканту Г; бин баш хойуну вармыш о ғарибин у того чужинця була тисяча голів овець СК; эт'и бин баш хойун дві тисячі голів овець СЛ; бир тувар баш одна голова худоби СБ. 11. особа, сам; баш баша т'итрозійтиса поодинці, кожен сам по собі СК; йаш башыма мені молодому ВН; йүзлев болуй йаш башыма будуть дорікати мені молодому Б; бағрыяляр башма кричать на мене М; бу дэртлер башма д'ельди оці нещастя звалилися на мене СК; ни аллах башыма йазған, көзлерим дэ аны көрежек що мені записав бог, те побачать мої очі СБЧ; башыма т'етирдим бела я накликав нещастя на свою голову СК; хара күнлер башымыза т'ельди на наші голови звалилися нещастя [СЛ]; алдым башым, чыхтым-т'еттим/т'ит-

тим гурбет элине я зібрався й подався на чужину *Б/Г*; альш башымы чыхып йитэйим/башымы альш д'идэйим зберуся й піду світ за очі *СБ/СК*; башыңдан айлянайым я люблю тебе *У*; сизиң башыңыз йаш ви молоді *Б*; башларына келен ишлери їхні пригоди [*Кб.*]; өз башна сөңдү згасло само собою *СЛ*; өз башна чечиниш эт-жити самостійно *СЛ*; өзү башларна вони самі по собі *СГ*; өзү башна айт-казати про себе *У*; өзү башна сам собою, своєю волею, сам по собі *П, Б*; аллахтан өзү башна т'ельмей від бога само собою нічого не приходить *СМ. 13. сл. ім.* початок, край, до, біля, коло; башына бардых ми сходили до нього (на могилу) *Б*; бардым чохрах башына *СБ*, вардым чохрах башына *СК* я пішов до криниці; зан башына на краю поля *СБ*; софра башна отур-*К*; стол башна отур-*П* сидати до столу; суфра башына за столом, при столі *СБЧ*; суфра башына кѳзиңи ач, коп лафлама — халыс ач за столом відкрий очі, будь уважним, багато не балакай — лишиңса гододним *СБЧ*; *див.* өгүзбашы, сыйырбашы.

башар- успішно виконувати, завершувати *П, СЛ*; у адам бушый башармай та людина не впорається з цією справою *СГС*. башка інший [*М*]; *див.* бахша, башха.

башла- починати, розпочинати; башладлар сормаға почали питати *ВН*.

башлав початок, починання.

башлавужу зачинатель, засновник, заспівувач, провідник *СБ*; башлавужу йылдыз доғду зішла провідна зірка *БК, СЛ*.

башлавуч сколя початкова школа *СЛ*.

башлама початок *О*.

башлан- починатися; абу түркү ондан башланый ця пісня починається звідти *П*.

башланыл- бути початим *О, К*.

башлат- дати почати *О, К*.

башлаттыр- спон. *О, К*.

башлаттырт- спон. *О, К*.

башлы 1. з головою; үч башлы аждэр триголовий дракон *Г*; он эт'и башлы аждар дванадцятиголовий дракон *СЛ*; йешиль башлы гүгүржин голуб із зеленавою головою *К*; тэьлли башлы чал хорозум мій сірий півень із головою, облямованою гарним пір'ям *СК. 2.* в ім'я *СЛ*; **беним башлы** тойум мое власне весілля, весілля для мене *СЛ*.

башлы-кѳтлү перекидом, перевертом, шкереберть, млинком, догори дриком *СБ, СГ*.

башлых башлик, відлога, накидка з відлогою *СБ, О, К*.

башмак (-гы, -кы) черевик *О, Б*; ағач башмак дерев'яний постіл *О*; *пор.* башмах, бэшмэк.

башмакчи швець *СБ, О*.

башмах (-гы) черевик *Б, У*; башмах солдур розтопати черевики *К*; *пор.* башмак, бэшмэк.

башмахчы швець *О, К*.

баш-сач волосся на голові *Б*; сачын да башын йулхарым сенин обскубу тобі всю голову *Б*. **башсыз** без голови, безголовий, бездумний *Б, СМ, Г, НКД*; **башсыз** балых сатылмый продається риба без голови *СБФ*.

башсызлых безголів'я; відсутність керівництва, начальства. **баштан** спочатку, спершу, раніше; **баштандан** від самого початку *ВН, СМ, К*.

баштант'и перший, початковий, первісний *Г, СГ*.

баштах пустун, бешкетник, балуваный, розбещений, розпусний, розпусник *К*.

баштахлан- пустувати, бешкетувати, поводити себе розбещено, розпусно *К*.

баштахлат- заохочувати до пустошів, розбещувати *О*.

баштахлаттыр- спон. *О, К*.

баштахлаш- пустувати разом *О, К*; розбещуватися, розпускатися *К*.

баштөбен головою вгору, горілиць *П*.

баштөбен високочолий *К*.

башха інший, інакше *СБ, О, НКД, Г*; див. *бахша*.

башхажа інакше *О*.

башхала- міняти, змінювати, робити інакшим, переінакшувати, переробляти по-іншому *О, К*.

башхалат- дати змінити *О, К*.

башхалаш- мінятися, змінюватися, ставати інакшим, переінакшуватися *О, К*.

башхалаштыр- спон. *О, К*.

башхалых відмінність, особливість, відокремленість *О*.

башхарт- змінювати *О*.

башхарыш галас, гамір, шум, безлад *О*.

башчы старший, старійшина, начальник, керівник, голова *К*; **башчыларын башы** голова старійшин *[Г]*.

башчыбузух *К*, **башчыбузух** *О* відчайдух, шибеник, зірвіголова, урвіголова, розбишака, розбійник, головоріз.

башымдати який знаходиться у мене на голові *Б*.

башындаги пошу хустка, що в тебе на голові *СЛ*.

башэниш крутий спуск *О*.

бе післяйм. з, з допомогою *ВН, СМ*; **холу бе тутай** хапає руками *СМ*; **бир көз бе балых** риба з одним оком *НМ*; **өке бе ур-**

жорстоко бити *ВН*; телеграммалар **бе** переписуватися етэр едлер вони листувалися телеграммами; **йиберди ону бир киши бе** послав її з одним чоловіком *ВН*; **туварчи йарамазлых бе** тувар харгамай чередник лає худобу без зла *СМ*; *пор.* биле *I*, билен, бле, илан, иле *II*, илен, илең, инен, -нен, пле, плен.

беан виклад, з'ясування *[Г]*; *пор.* бейан *I*, бийан *I*.

беанетлик (-ги) свідчення *[Г]*.

бебе *I* немовля *О*.

бебе *II* зіниця *БТ*.

бебей зіниця *О*; див. *бебек*.

бебек (*бебейи*) зіниця *О, Б, К*; **көзүн бебейи** зіниця ока *СМ, К*; **көзүңүң бебейиндэн айлян**-бути від когось у захопленні *Б*.

бег (*беги, бед'и*) вождь, старійшина, старшина, пан; **беглер-бешлер** панове старійшини *Г*; **беглер бед'и** беглербек, голова ради старійшин *[СК]*; **Йуданын беглери** вожді [земель] *Юди [М]*; **ашлы бег** розпорядник на весіллі *СГ*; **күйев бег** *СЛ*, **т'ийов бег** *СГ* пан жених; *пор.* бек.

беген- уподобати, симпатизувати, любити *СБ*; **бегендим буну** мені це сподобалося *СБФ*; **сирт'е хабьындан чыхканда хабьын бегенмеген** гнида вилізла з яйця й його не вподобала *СБА*; *пор.* беген-, бед'ен-, бейен-.

бегит- укріплювати *НБЕ*; *пор.* бед'ит-.

бегүн сьогодні *[Кб.]*; *пор.* бөгүн, бөн, бөүн, бүгүн, бүүн.

бегүнки нинішній *[Г]*.

беген- уподобати, симпатизувати, полюбити *[М]*; *пор.* беген-, бед'ен-, бейен-.

бедава задарма, безкоштовно, безоплатно.

бедарка двуколка, бідарка *У*.

беддоа прокляття *[К]*.

бедийат-медийат: ласпильерин дэ лахырды — “нестэлейлер”, “бедийат-медийат” — алай лахырды этий, “ўле”, “бўле” мешканці Староласпи говорят так: “нестэлейлер”, “бедийат-медийат”, “ўле”, “бўле” *СБ*.

бедре- 1. розідрати *ВН*. 2. швендяти, шлятися, вештатися *У*.

бедэн тіло *О, Б, БК*; айляндырдым тон т'ийдим, ичи да бедэн я вивернув кожуха вовною все-редину, до тіла *Б*; бири бедэн сўнгўнен саплай один із них простромлюе тіло списом *БК*.

бедэне горлиця *ВН*.

бедэр отець [*Г*]; эвельсиз бедэр передвiчний отець [*Г*].

бед'ен- уподобати, симпатизувати, полюбити *СМ-СК*; бек бед'ендилер йырлаганымы їм дуже сподобався наш спів *ВН*; бед'енийлер бир бирлерин вони полюбили одне одного *СГ*; т'естане хабусундан чыхканда хабусуну бед'енмеген каштан, вилізиши зі своєї шкаралупи, не вподобав її *СГ*; пор. беген-, беген-, бейен-.

бед'ендир- спон. *О*.

бед'ендирт- спон. *О*.

бед'еник який подобається, уподобаний, симпатичний *О*.

бед'ениль- бути схваленим, уподобаним, сприйнятим *О, К*.

бед'енмез вередливий, якому ніхто й нічого не подобається, якому неможливо сподобатися *О, К*; нелюбий *К*.

бед'енмезлик вередливість, невдоволення *О, К*; нелюбов *К*.

бед'ент- спон. *О*.

бед'ет- брати гору, перемагати, пересилувати *СГ*.

бед'и див. бек.

бед'ит- кріпити, закріплювати, зміцнювати *СМ*; міцно тримати, утримувати *У*; пор. бегит-

бед'итиль- закріплюватися *СМ*. бежер здібний, умілий *О, К*.

бежер- вміти, успішно справлятися, виконувати, бути здібним до чого *СБ, СМ, У, К*; гўзель йазмаға бежерий він уміє гарно писати *СБФ*; бежерип ишле-працювати вміло, з успіхом *У*; бежерип т'ечин- жити вміючи *У*; иш бежер- успішно робити діло *Б*; аш — хотарғанның, иш — бежергеннің юшка належить тому, хто розливає, справа — тому, хто її успішно робить *СБА*. бежерик здібний, умілий *О*.

бежерикли здібний, талановитий, умілий, вправний, завзятий, заповзятливий *О, БТ*.

бежерли здібний, талановитий, умілий *О, К*.

бежерлик здібність, обдарованість, умілість *К*.

бежерт- спон. *О, К*.

без полотно, тканина; без керрозпинати полотно [*Г*]; без тарах гребінь ткацького верстата *О, К*; амур без тканина накривати тісто *НКД*; бала безлери пелюшки *К*; пенир бези тканина цідити сир *Г, К*; хатых бези тканина цідити хатих *Г, К*.

без- (безий) нудитися, набридати, відчувати нехiть, відразу; бездим иштэн мені набридла ця робота *СБФ*; сен бездин бу иши тобі набридла ця робота *СЛ*; бездим энди бу иштэн мені набридла ця робота *НКД*; бездин у иштэн тобі набридла та робота *СЛ*; йаландан без- відчути відразу до брехні *СМ*; адам да энди безди олардан уже й людам це обридло *СГС*.

без-бельи цілком ясний, очевидний *НБЕ, СГС*; див. бес-бельи. бездир- викликати відразу, обридати *СБ, СМ, СЛ, К*; у мени бездирий вона мені набридає *НБЕ*.

бездириль- спротивитися, викликати відразу *К*.

бездирт- набридати, викликати відразу *БТ*.

безд'елек *орн.* стрепет, хохітва *СМ*; **безд'елек** — папий хадар, гүзель аблай, узун, отлар чине стрепет — убільшки з качку, гарний такий, високий, живе у траві *СМ*.

безендириль- бути прикрашеним, нарядженим, оздообленим *О*. **безжи** ткач *О*.

безиндир- дати привід відмовитися, зректися, відцуратися *О*.

безистан крамниця, критий ринок *У, К, СГ*; **йыхьлыр безистаным**, сатылыр малым зруйнується моя крамниця, буде продано мій товар [*У-СЛ, СГ*].

безмен терези, безмен *О*.

безменле- важити безменом *О, К*.

безүвлү набридлий *СБФ*; **безүвлү бол-** набридати, обридати, ставати обридлим *СБФ*.

бейаз білий *ВН, У, [Кб.]*; *пор.* бийаз.

бейан I виклад, з'ясування, пояснення, вияв, прояв, відомий [*Г, М*]; **бейан ол-** являтися, виявлятися, з'ясовуватися [*Г*]; **бейан олун-** повідомлятися, доводитися до відома [*М*]; **бейан әйле-** з'ясовувати [*Г*]; **бейан әт-** відкривати, викладати, розказувати, оповідати, переказувати [*Г*], висловлювати, казати [*М*], сповіщати [*Кб.*]; **бейан етип** бильдир-проповідувати [*Кб.*]; *пор.* беан, бийан I.

бейан II: **әйан-бейан, әгян-бейан** туди-сюди *Г*; *див.* бу, йан.

бейанеметлик знамення [*Г*].

бейгамбер [*Г*], **бейгампер** [*М*] пророк; *пор.* пайгамбер, пейгамбер.

бейдах әйле- набувати, придбавати, набирати, добирати, споря-

джати [*Г*]; сечме ид'ит бейдах әйледі, йемийе кирди дә татара китәжек иди він спорядив добірних вояків, сів на корабель із наміром пливати до татар [*Г*]; *див.* пейда.

бейен- уподобати, симпатизувати, полюбити *П, СГ*; **бейенийлер бир бирин** вони вподобали один одного *П*; *пор.* беген-, беген-, бед'ен-.

бейер весна *СБ*; **бейерге** навесні *СБ*; **бейердә** навесні *СБ*; *пор.* баар I, баарь, баир, баирь, байир, байыр, бар II, бары I, барь, бейир.

бейерлик весняний, для весни, на весну *НБЄ*.

бейир весна *СБ*; *пор.* баар I, баарь, баир, баирь, байир, байыр, бар II, бары I, барь, бейер.

бейле- в'язати, зав'язувати, зв'язувати, прив'язувати, підв'язувати *СБ*; **бейлис** прив'язуеш *СБ*; *пор.* бавла-, багла-, байла-, байле-, байля-, бийле-.

Бейлекчи *прізв.*

бейлен- бути пов'язаним, зв'язаним *СБ*.

бейүк великий [*Г, Кб.*]; *пор.* бүйүк.

бек I (беги, бед'и) вождь, старійшина, старшина, пан *Г, СЛ, СГ, СК*; **ағалар беклер** панове старійшини *СЛ*; **бегим** мій пане *СК*; **уста бек** пан майстер *СЛ*; **беклер бед'и** беглербек, голова ради старійшин *ВН*.

бек II 1. міцний, дужий, сильний, великий; **оон папасы бек түркүжү** әди його батько був сильним співаком *У*; **насын сахалын бекти** — траш олунмаа д'ерек яка велика в тебе борода — треба поголитися *СГС*. **2.** міцно, сильно, дуже сильно, дуже багато *СМ, Б*; **бек әт-** зміцнювати, укріплювати *О*; **атлары бек**

чапайлар його коні скачуть сильно *Б*; бек хасевет көрдүм я зазнала дуже багато горя *ВН*. 3. дуже *ВН-У, СГ, М*; бек аз чаре халсын мабуть, залишиться дуже мало *СМ*; бек ахыллы дуже розумний *СГ*; бек бетэр набагато гірше *У*; бек бүйүк дуже великий [*Кб.*]; бек гүзель дүгүл не дуже гарний *СМ*; бек зендин дуже багатий *П, СМ*; бек коп дуже багато *СБ*; бек күч заман дуже тяжкий час *Б*; бек йырлар эдим я дуже (багато й добре) співала *ВН*; бек өкеси чыхай о камаралыга він дуже роззлився на того мешканця Комара *У*; бир бирин бек саймайлар не дуже шанують один одного *Б*; бу бек севда эт'ен він був дуже закоханий *П*; бу шалвар бек ужуз ці штани дуже дешеві *СГС*; бек чох дуже багато *СК*; бек сойу чох боса, бек айахташы чох боса якщо дуже багато родичів, товаришів *СМ*; бек чохтан дуже давно *У*; пор. пек, пет'ит.

бек III замок, засув *О, К*.
бекана бабуся *ВН, Б, К, СК*; пор. букаана, букана, пкана, пукана.
Бекаев *прізв.*
беки фортеця *Г*.
бекиль- бути замкненим *У*.
бежим можливо, мабуть [*Г*].
бекле- I (беклий) замикати *ВН-СГ*; улу йол беклер перекиває велику дорогу *ВН*.
бекле- II (беклий) очікувати, чекати *СБ, П, Г-М*; йашлар, хызлар беклий сазжыйа юнаки, дівчата чекають на музик *Г*.
беклев засув *НМ*.
беклевич *СБФ, О*, беклевүч *СБ* засув, засувка.
беклен- замикатися *СБ, О, К*.
беклет- дати замкнути *СБ*.
беклеттир- спон. *О, К*.

бекли замкнений *ВН, БТ, К, СГ*. беклий очікує; *див.* бекле-.

бекмез, бекмес патока, сироп із кавуна *СБ*; пор. бакмез, бетмез, бетмес.

бектэ- замикати *У*.

бекче доволі міцно *О*.

бекчи охоронець, покровитель, захисник, заступник [*Г*]; пере-можець [*Г, СЛ*]; жан бекчиси заступник душі [*Г*]; Ашых Ғариб олду бекчи бу женке Аших Ғаріб став переможцем у цій битві [*Г, СЛ*].

бела I лихо, біда, горе, нещастя, морока; күч бела тяжке лихо *О*; бела ач- наразитися на нещастя *СМ, Б*; башма бела т'ельди мене спітало лихо *НКД*; башыма т'егирдим бела я наразив себе на нещастя *СК*; түштү башыма бир бела: йат та йыла, тур да йыла мене спітало горе: хоч скачи та плач *СБЧ*; бела чек- називати лиха *СГ, М*; йалан биле / алдатып т'егмеге боли — хайтмасы бела збрехавши, можна піти геть, лихо — повертатися *СБЧ*; бела ташыр біда тягає (людину світом) *СЛ*; бе-лаа оғра- ускочити в халепу *Г*; баш беласы лихо на голову *СБ*.
бела II (=беле) такий [*К*]; *див.* беле.

белалы нещасний *Б, К, СГ*; з морокою, труднощами *Б*; лиховісний *О*; шкідливий, клопітний *К, О*; белалы ший морока *К*; эп тутмасы белалы эди ціле лихо було його спіймати *Г*.

Белалов *прізв.*

беле I 1. такий, так *ВН, Б, Г-СК*; беле талашмаға чаре ми? чи ж можна так мучитися? *Б*; мен беле-беле адам я така й така людина *Б*; беле-беле мектуп алдых — Ашых Ғариб боғулған Эрал суйна ми отримали тако-

го й такого листа — Аших Гаріб потонув у річці Ерал *Г*; беле-беле, мени ййберди падышахнын хызы так і так, мене послала дочка царя *Б*. 2. так, задарма; сенин хойларын беле бахарым я пастиму твоїх овець за так *СК*. беле II (=биле) з, разом, спільно; келин илен беле/биле разом з невісткою [*Г/К*].

беле-төле отак і отак *К*. белеликнен таким чином *СГ*. белесине таким чином *СК*. белесне такий; таким чином *СЛ*; шин белесне т'ечиниш таке за раз життя *СЛ*.

Бели *прізви*. белижик *зменш.-ласк.* тендітний стан *К*; *див.* бель. беллет-дати знати *ВН*. белли *див.* бельли.

бель I (-ли) стан, пояс, талія, попереk, крижі; бельдэн до пояса *Б*; бельдэн пиченник трава по пояс *СГ*; альый балтаны, хыстырый бельне бере сокиру, застромляе за пояс *Б*; белиң инже стан у тебе тонкий *СБ*; нас белим ағрый — сөлемез чарйох як болить у мене попереk — немає сил терпіти *СГС*; фелек панжасы сыхты белими лапи злого духа стисли мій попереk *Г*; белим бүкүльдү *ВН, У, К*, бөкүльдү белим *Г* мене зламало горе, я загинув; белим үзүлдү я підірвався, розтяг попереk *ВН*; бель халдыр-розпрямляти спину *Г*; белим(дэ) хогту у мене в попереці хруснуло *У, К*; белиңе хуват здоров'я тобі й сили *СБЧ*; белиңдэн берсин а) хай (бог) дасть тобі добра по пояс; б) хай (бог) уразить тебе в попереk *СБЧ*.

бель II: бель ол- (<беле ол-) бути так(им) *СБ*; бель олур буде таким *СБ*; оль олур му, бель олур

му? таким буде чи отаким буде? *СЛ*; *див.* беле.

бель III: бель афта пісний тиждень *Г, К*; *пор.* тұз афта.

бельбав пояс, крайка з бавовни, що її чоловіки пов'язують поверх одягу *СБ*.

бельгисиз таємний [*М*].

бельд'исиз невідомий, без вісті *К, СГ*.

бельки може, можливо [*Г, К, М*].

бельлет- давати знати, показувати своїм виглядом, сповіщати, доводить до відома *К*.

бельли I відомий, ясний, певний, відомо, ясно *ВН, СБ, У, Г-М*; тэмиз дә бельли достеменно відомий *К*; эьли — ишиң бельли п'ятдесят — з тобою все ясно *Г*; без-бельли цілком відомий *СГС*; ахыллы болажағың бөгүндэн бельли те, що ти будеш розумним, видно сьогодні *СБФ*.

бельли II зі станом, поясом; инже бельли хыз дівчина з тонким станом *СЛ, К, СК*.

бельни відомий, звісний *СМ*; *пор.* бельли I.

бельсүйек крижі, попереk *СБ*.

бельт'емик крижі, попереk, хребет у попереці *НМ, Б, К, СГ*.

белялы лихий, пов'язаний із нещастям *К*.

бем-бедава зовсім дешево, задарма, даремно *О*.

Бембекли *прізви*.

бен I родимка; пятка, пляма *СБ, Б, Г-СГ, СК*; *пор.* бең.

бен II я [*ВН-СК*]; *див.* мен.

бенамуслух (-ғу) безчесність, непорядність, безсовісність [*Г*]; бенамуслуғумузу аф эйле прости нам нашу безчесність.

бенеk пляма, пятка, родимка *К*.

бензе- (бензий) бути схожим, подібним *СБ-Б, Г-СК*; *пор.* беңзе-

бензен- уподібнюватися, ставати схожим *К*.

бензет- робити схожим *Б, Г-СК*; нагадувати кого, що *Б*; порівнювати *СК*; упізнавати, уподібнювати кому, сприймати за щось інше або за когось іншого, плутати *Г-М*; *көрмейим сени гөзлериннен* я не бачу тебе очима, але упізнаю по твоїх словах *СК*; *пор. бензет-*.

бензеш- уподібнюватися один до одного, ставати схожими *О*.

бензештир- спон. К.

бензий див. бензе-.

бени зн. в. займ. бен мене [*ВН-СК*]; *див. бен, мен, мени*.

беним род. в. займ. бен мене, мій [*ВН-СК*]; *див. бен, мен, меним*.

бенимки мій [*Г*]; *див. бен, мен*.

бенимт'и мій [*К*]; *див. бен, мен*.

бенли I з родимками ВН.

бенли II відомий II, СМ; пор. бельли I.

бенмер: бенмер даш мармур [*Б*]; *пор. мараман, мерман, мермер*.

беннет- нагадувати *Б*.

бенни із цятками *СГ*; **бийаз бенни чал** хороз сірий із білими цятками, рябий півень *Г, СЛ*.

бент 1. пов'язка *Г, СЛ*; **чезди көксүнүн бентини** вона розв'язала шнурівку в себе на грудях *Г, СЛ*; **йеди йердэн бент бағлайып чекти белиме** зав'язавши в семи місцях, затяг на моєму попереці *СК*; **бент үстүне бент олсун** хай буде зв'язано не раз *СК*. **2.** гребля *СЛ, СГ*; **жағыл-жағыл/жағыл-жуғул сулар ахар Хомалайын бентине/бентиндэн** вода біжить стрімким потоком через греблю Хомалая *СГ/СЛ*.

бең родимка, цятка, пляма *СБ, О*; *веснянка НМ*; *знак, позначка СМ*; *пор. бен*.

беңзе- (беңзий) бути подібним, схожим *ВН-Г*; *бир шейде дэ*

беңземеі це ні на що не схоже *Б*; *пор. бензе-*.

беңзев подібність, схожість, уподібнення *О*.

беңзевли схожий, подібний *О*.

беңзен- уподібнюватися, ставати схожим *О*.

беңзет- робити подібним, уподібнювати *Б, У*; точно відтворювати *О*; *пор. бензет-*.

беңзеттир- спон. О.

беңзеш- уподібнюватися одне одному, бути схожими *О*.

беңзештир- спон. О.

беңзештирт- спон. О.

беңзий див. беңзе-.

беңдет- давати знати *СМ*.

беңли I цяткуватий, пістрявий, плямистий, рябий, з родимкою *СБ, О*; **беңли-бийаз, хош йердаллы, тик черили чал хурозум мій** рябий півень, із гарною шийкою, із прямим гребінцем *СБ*; **беңли йара оруну** місце шрама *НМ*.

беңли II відомий *СБ, СМ-У*; **болажах киши, о балалыхтан беңли, бир абуттан беңли дэ; олажах бала бохундан беңли** якою буде людина, видно з дитинства, з першого кроку, видно по її гімну *Б, СГ*; **эльни — ишлериң беңли** п'ятдесят — з тобою все ясно *СМ*; *пор. бельли I*.

беңни цяткуватий, пістрявий, плямистий, рябий *Г*; **беңни-бийаз чал хорозум мій** рябий півень *Г*.

бер- (берий, берир; берей *СМ*, берем, берим *Б*) давати *ВН-У, [М]*; **вай аллачығым, бер алай, эр бир ший дэ гүзель осун** о божечку, зроби так, щоб усе було добре *Б*; **дува бер-** благословляти *Б*; **салам бер-** вітати *У*; **т'елин бер-** віддавати заміж *Б*; *пор. вер-*.

берабер разом [Г].

бербат поганий, мерзотний, мерзенний К.

Бербер *прізви.* перукар О.

бербержи перукар, циркульник, циліорник, циліурик Г, СЛ.

Бербушенко *прізви.*

бергүзар подарунок [К].

бердир- дозволяти давати ВН-У.

бердирт- *слон.* ВН-У.

берек'ат урожай, добробут, статки, багатство; *сизе берек'ат версин дай вам (боже) багатства [Г]; пор. берекет, берет'ет.*

берекет урожай, добробут, статки, багатство [М]; урожай СБ; аллах таале берекетини версин эвинин хай господь бог дасть багатство твоєму домові [Г]; *пор. берек'ат, берет'ет.*

берекетли врожайний, багатий, вдалий, щасливий СБ, О, [Г]; берекетли ол- плодитися, родити [Г]; күнүң берекетли болсун вдалого, успішного вам дня О.

Берет'ели *прізви.*

берет'ет 1. урожай, добробут, добро, статки, статок, достаток, багатство СМ-СГ; сабан берет'ет багатого врожаю — новорічне, різдвяне побажання Б. 2. продукти; сийыр берет'ети продукти від корови ВН; сав бол — берет'ет болсун спасибі — на здоров'я (подяка й відповідь на подяку) СБФ.

берет'етли урожайний, багатий, щедрий О, К; берет'етли аш добірна страва СМ.

берет'етлик достаток, багатство, щастя О.

берет'етсиз малопродуктивний О.

Бержа *назва однієї з околиць Старомлинівки СМ.*

бержемек О, бержимек сочевиця СБ; *пор. бержмек, бөржүмек.*

бержимекли сочевичний О.

бержмек *бот.* сочевиця СБ; сон папу да айтхан: "бержмек босун" після цього дідусь сказав: "нехай буде сочевиця" НБЕ; *пор. бержемек, бержимек, бөржүмек.*

бери 1. назад СЛ, СК; дөн бери обернися назад СЛ; бери айлян- обертатися назад СК. 2. починаючи з, від; бөгүндэн бери від сьогодні СГС; он алтыдан бери з шістнадцяти (років) ВН; йеди йылдан бери йохту його немає вже сім років СБ; эвели замандан бери з минулих часів НМ; он эт'и йылдан бери уже дванадцять років Б; чохтан бери віддавна Б; бир бучух йылдан бери оланымыз анда наш син там уже півтора роки У; сабадан бери зранку Г; о замандан бери відтоді [Г]; о харт чобанних эткен догған бери той дід чабанував від самого народження СЛ; йаштан бери авесим атын эд'ерлисине змолоду я кохаюся в конях, що ходять під сідлом СЛ; йирми йылдан бери уже двадцять років СЛ; о вахтын бери відтоді СЛ; чохтан бери давно, здавна СЛ, К; эт'и йылдан бери варамайым мен онда уже два роки я туди не ходжу К; дөрт йыл бери уже чотири роки СГ; бунжа йылдан бери за стільки років дотепер СГ; не замандан бери відколи М; үч йылдан бери йолу д'ечмедим я уже три роки не переходила дороги М; мен энди он йылдан бери оперировать олундум уже десять років, як мене оперували СК.

берижи давач, щедрий О.

бериль- даватися ВН-У.

бериш давання ВН-У.

бериш- давати один одному О.

берли починаючи з, від; бөгүндэн берли від сьгодні *СГС*.
 бермели який любить давати, щедрий *НМ*.
 берч шрам *К*.
 Берюш *прізв.*; *див.* Бүрүш.
 Берюшчи *прізв.*
 бес-бедава цілком безкоштовно, зовсім задарма *К*.
 бес-бельли цілком ясний, абсолютно очевидний, достеменно відомий *К, СГ*.
 бесле- годувати, вигодовувати, вирощувати, плекати; башлай заре дане беслемейе пшениця починає наливати зерно *П*.
 беслев годування, годівля *О, К*.
 беслевлик придатний для відгодівлі, годівлі *К*.
 беслен- бути годованим, годуватися, харчуватися; бути перегодованим *СБФ*; бесленип йүрпобиратися, жебракувати, харчуватися жебрацтвом *СМ, К*.
 беслениль- бути годованим *О, К*.
 беслет- дати годувати, змусити годувати *СБ, О, К*.
 беслеттир- *спон. О, К*.
 беслеш- *сп.-вз. О, К*.
 бесли відгодований, вгодований, гладкий *О, К, СГ*.
 бет I 1. обличчя, лице, морда *СБ-СГ*; совість, сумління *СБ*; верхній бік тканини *О*; беттэн гүзель гарний з лица *П*; бетлерни йувайляр вони вмиваються *Б*; бет йумаз, йол тапмаз обличчя не вмиває, на дорогу не потрапляє *СБА*; дабла бет товста морда *Г*; йүнлү бет волохате обличчя *Г*; халган саңа да бетырыз і в тебе ще лишилася якась совість *СБЧ*. 2. бік; обūr бетне на другому боці *СБ*; эт'и беттэн з двох боків *СБ*; Зор тав бет край села з боку Великого лісу *СБ*; озенин обūr бети другий бік річки *СГ*; эвин күн бе-

ти східний/сонячний бік хати *К*; *див.* бет-сума.
 бет II воша *СГС*; *див.* бит.
 бетле- докоряти, пострікати, картати *О*.
 бетлеш- *вз. О*.
 бетлештир- *спон. О*.
 бетли з приємним обличчям, гарний з лица *О*; хайыш бетли із ремінним обличчям *СЛ*.
 бетлик маска, вуаль *СМ, Г, СЛ*.
 бетмез патока з кавуна, дині *НБЕ, О, Б-СГ*; *пор.* бакмез, бекмез, бекмес, бетмес.
 бетмезли з патокою *О, К*.
 бетмес (-зи) патока з кавуна *СБФ*; бетмес тава латунний або мідний таз для приготування патоки, варення *К*; *пор.* бакмез, бекмез, бекмес, бетмес.
 бет-сума вираз обличчя *НБЕ*.
 бет-ырыз *див.* бет, ырыз.
 бетэр гірший, гірше, ще гірше, ще більше; бетэр йыллар эди то були щонайгірші роки *Б*; даа бетэр іще гірший, іще гірше *ВН, П, У, СЛ, К*; о милиция да олардан бетэр та міліція є ще гіршою за них *У*; даа бетэр баштахланый іще дужче бешкетує *СМ*; бетэр ағыр йүреиме у мене дуже тяжко на серці *Г*; бетэр болдурдум я вкрай стомився *Г*; энд'ер йолда бетэр олсам якщо я в дорозі тяжко занедужаю *СЛ*; бек бетэр расп(у)ланса, кахпелийлер якщо ще дужче розбестяться, то блудять *НМ*; бетэр чох значно більше *Г*; бетэриндэн проти поганого, щоб не наврочити *У*; беш бетэр іще гірше, значно гірше *О, Г, СЛ, СК*; бир дэрд олур шинжик бетэр, бугүн дүнт'индэн беш да бетэр іще гірше лихо настало, нинішнє є у'ятєро гіршим за вчорашнє *СК*; д'итме, оғул, д'итме — олүмдүр бизе, олүмдэн

бетэри зулумдур бизе не їдь, синку, — смерть нам буде, гїрше смерті буде для нас приниження *Г*.

бетэрле- робити гїрше, псувати, погїршувати *О, К*.

бетэрлен- гїршати, ставати гїршим *СБ, О, К*; даа бетэрленди ахшамға надвечір стало ще гїрше *СБФ*; даа бетэрленди погїршав іще дужче *У*.

бетэрлет- робити гїршим *О, К*.

бетэрлеттир- спон. *О, К*.

бетэрлеш- робитися гїршим *О, К*.

бетэрлештир- спон. *О, К*.

бет'и мабуть, звичайно *ВН, Б*;

бет'и даа да йырлас ти, мабуть, іще заспіваеш *У*.

бет'иль- бути укрїпленим, змїцненим *Г*; бет'ильд'ен йер укрїплення, фортеця *Г*.

бет'им мабуть, може, можливо, напевно, певно, ймовїрно, вірогідно *СБ-СК*; бет'им билий мабуть, знає *СБ*; вахты бет'им раст'елий тоді, мабуть, зустрінься *П*; бет'им, йед'ендир мабуть, він їв *Г*; бет'имни сачхаллар, аман чыхмады "навманья" посїяли, але з того "навманья" нічого не виросло *СБФ*.

беч пїч *ВН*.

бечаре бїдний, безпомїчний, нещасний [*Г*].

беш I п'ять; беш бетэр набагато гїрше, гїрше уп'ятеро *О, Г, СЛ, СК*; о энди сексен бешке йому зараз вісімдесять п'ять *СБ*; беш чых- вийти (дорожче) вп'ятеро *СМ*; бешиси *СБ*, бешси *ВН* усі п'ятеро, всі п'ять; беш-он кўн п'ять-десять днів *СМ*.

беш II: беш д'ельдиниз *СГ*, беш т'ельдин *СГ* — у парному фольклорному привїтанні хош т'ельдин, беш т'ельдин ласкаво прощу, прощу ласкаво — привїтався, як годиться *СГ*.

бешбармах дерев'яні вила на п'ять рїжків, вила-п'ятерчата *СБ*; пор. бешпармах.

бешевалы мешканець Старобешевого *К*.

бешевжез по-бешївському *СГ*.

Бешев Старобешеве *Г-СК*; пор. Бешў(й).

бешевли мешканець Старобешевого *Г-СК*.

Бешевли прїзв.

бешер по п'ять.

бешерлик п'ятїрка *К, СК*; меним альтыным вар, бешерлик, онарлых у мене є золото, п'ятїрки, десятки *СК*.

бешик (-ги) колиска *СБ, СМ, Г, СГ*; бешиг ичне бала йухлай дитина спить у колисці *СБФ*; пор. пешик.

бешинжи п'ятий *ВН-СК*.

бешинчи [*М*].

бешйыллых п'ятїричка *К*.

бешле- збільшити(ся) уп'ятеро.

бешлик п'ятїрка *О*.

бешмек черевик *СБ*; бешмекларма шнур йыртылды на моїх черевиках порвалися шнурки *НБЕ*; пор. башмак, башмах.

бешпармах дерев'яні вила-п'ятерчата *О*; пор. бешбармах.

бешпармахлы сенек дерев'яні вила-п'ятерчата *К*.

бешташ кремухи — гра з п'ятьма кремухами, гальками *О, К*.

Бешташ село Бешташ [*СК*].

Бешў(й) Старобешеве *СБ*; Бешўдэн зі Старобешевого *НБЕ*; пор. Бешев.

бешўнжў п'ятий *НБЕ*.

би павук *СБ*; пор. бий.

бибер перець *ВН, СМ, У-СГ*; агу бибер *У*; йахан бибер *Г-СГ* гїркий перець; сийа бибер чорний перець *Г, СК*; толу бибер фарширований перець *Г, К*; пор. пипер.

биберлик перечниця *СГС*.

бибер-мибер перець і таке інше
СЛ.

биби: тырнахның бибиси піднігтя
СБ.

бигит- закріплювати, зміцнювати
СБФ; *пор. бекит-*.

бидаа трохи згодом, знову, іще
Г; бидаа бахса коли дивиться *Г*;
т'итийлер харыйлен хожа би-
даа дэре йағасна згодом ідуть
чоловік із жінкою берегом річ-
ки *Г*.

бидэне 1. один, єдиний; халды би-
дэне саха лишилася одна-єди-
на паця *СЛ, СК*. 2. якийсь,
якийсь такий, певний, особливий,
унікальний, такий собі *Г, СЛ, СК*;
алды эльне бидэне ал-
тын мешепе узая у руки такий
собі золотий келих *СК*; ава —
бидэне йағмур ум, жель им, су-
вух ум погода — таке щось — чи
дощ, чи вітер, чи холод *Г*; би-
дэне бет — селе т'ибик така
морда — як цідило для сиру *Г*.
3. помітний, значний, сильний,
великий; бидэне жель чыхты
знявся великий вітер *СЛ*. 4.
щось, щось таке; бидэне хо-
хулуй бу зенд'инин бурна, бидэ-
не хохуй, өле дэ гүзель хо-
хуй щось таке пахтить багатієві пе-
ред носом, щось так сильно
йому пахтить, так уже гарно
пахне *СЛ*.

биз I ми; бизим; бизге *ВН, СБ /*
бизйе *П / бизд'е ВНГ, СМ-У /*
бизе *Г-СК*; бизни *СМ-У / бизи*
Г-СК; биздэ; биздэн.

биз II шило; швайка *Г*; биз, биз,
биз эдик, отуз эт'и хыз эдик,
бир тахтаға жыйылдых, саба-
аэрек жойылдых ми були ши-
лами, шилами, шилами, нас бу-
ло тридцять двое дівчат, на од-
ній лаві ми зібралися, а під
ранок зникли — *загадка про зу-
би СБЧ.*

биз-биз *насл. дзижчання СГ*; биз-
биз *эт- гудіти, дзижчати СГ.*

бизге *дав. в. займ. биз нам ВН,*
СБ.

бизд'е *дав. в. займ. биз нам, у нас*
ВНГ, СМ-У.

биздэ *місц. в. займ. биз у нас.*

биздэн *вих. в. займ. биз нас, від*
нас.

бизе *дав. в. займ. биз нам Г-СК.*

бизжасна по-нашому *К*; бизжас-
на дүгүн, баатырлара — той по-
нашому весілля — дүгүн, у Бо-
гатири — той *К*.

бизжелайын *Г, бизжилейин М,*
бизжылайын *СГ* як ми.

бизи *зн. в. займ. биз нас Г-СК.*

бизильдэ- дзєвєніти, дзижчати *К.*

бизим *род. в. займ. биз нас, наш;*
бизим алх наш народ, наші лю-
ди *СК*; бизим баллар наші ді-
ти *ВН*; бизим бахчаа у нашому
саду *СЛ*; бизим кой наше село
Б; бизим тиль наша мова *У*;
бизим халх наш народ, наші
люди *П*; бизим бар үч балам у
нас трое дітей *П*; эт'и-үч йахлы
бизим доғмуш бар у нас є ро-
дичі з кількох сторін *Б*.

бизимдэт'и т'ибик такий, як у
нас, як наші *О*.

бизимжас *СГ, бизимчазна НКД,*
бизимжас *Б, бизимжасна К,*
бизимже *СК, бизимжез СГ, М,*
СК по-нашому; бизимжез сөлей
він говорить по-нашому *СК*.

бизимки наш *Г*; бизимкилер(и)-
ни көрмедин онда? ти наших
там не бачив? *Г*.

бизимт'и наш *ВН, П, СМ, У, К.*

бизимча *ВН, СМ, бизимчаз ВН,*
У, бизимчас П-У, СЛ, бизимча-
сна ВН, СБ, СМ, Б, бизимчасы-
на О, бизимче, бизимчез, бизи-
мчєс СБ по-нашому; бизимчаз
айтийимиз ми говоримо по-
нашому *У*.

бизирд'ан купець *Г*.

бийзе дав. в. займ. биз нам П.
бизни зн. в. займ. биз нас ВН-У.
бий павук СБ, О, СГС; бий тар-
зы шиштим я наївса — обдудвся,
як павук СБФ; пор. би.

бийаз 1. білий, білизна, білий колір;
бийаз бахла біла квасоля Г; бийаз топрах крейда СГС; бийаз урба біла сукня СМ, Б, У; бийаз хавун біла диня Б; бийаз харпуз білий кавун СМ; ах тибик бийаз білий, як білок П, К; ой хызым-хызым, йердан бийазым ой ти доно моя, білошійко моя У; бенсиз, бийазы йох эт'ен хара көпек чорний пес, у котрого немає жодної пятки, нічого білого Г; харанфилін бийазы та біла гвоздика — з-поміж інших Г; вар өле туз тибити топачлы, өле нестэ, о бийазы тутай е така речовина, схожа на сіль, грудкувата, вона підтримує білий колір К; со-ра д'ельди бийазы потім прилетів іще один із них, білий СГ. 2. бийаз носова хустинка, хусточка СГ; пор. бйаз.

бийазла- вибілити Б.

бийазлан- біліти, побіліти О, К.

бийазлат- білити, вибілювати; скүлү бийазлат- вибілювати ля-не полотно О, Б, К.

бийазлаттыр- спон. О, К.

бийазлы носова хустинка, хусточка СГ.

бийазлых білість, білина, білизна.

бийан I явний, відомий, зв'язний, наявний У, СЛ; бийан ол- ставати відомим, виявлятися, являтися, об'являтися БК, СЛ; чобаннара бийан олду (зірка) явилася чабанам БК; бийан олун- виявлятися У; пор. беан, бейан I.

бийан II цей бік, тут СБ, У-СК; бийана по цей бік К, М; сюди

СЛ, СГ; не о йана, не бийана ні там, ні тут Г; бийанда по цей бік, з цього боку У, тут, у цих краях М, СК; бийандан звідси, з цього боку Г, СГ; бийанна по цей бік чого СБ, У, сюди СЛ; бийанна т'ельди він прийшов сюди, на цей бік чого СБ; чечий бийанна перепливає на цей бік СЛ; пор. бйан(н)а, бйан. бийане тут [К]; йене т'ельди йазлар — ачылды сарайляр, ичине йезеннер эбеда бүльбүльлер, бийане хурулмуш эбеда бүльбүльлер знов настало літо — відчинилися палаци, всередині літають чудесні соловейки, тут розсілися райські солов'ї [К]; йене д'елий йазлар — ачылыр д'үльлер, бийане хурдурдум эве бүльбүльлер знову прийде літо — розквітнуть квіти, я тут поросаджував чудесних соловейків [К]; пор. мийане.

бийардан звідси К.

бийары сюди К.

Бийата призв.; див. бий, ата.

бийах цей бік, ця сторона ВН-У; о йах бийах туди-сюди ВН; бийахка по цей бік, у цей бік, сюди СБ, У; бийахта по цьому боці, тут СБ; бийахтан з цього боку, звідси СМ, У.

бийеже цієї ночі ВН; див. бу, йе-же.

бийе кобила (яка жеребилася).

Бийежи призв.

бийер якесь місце, деть, де-не-будь У; бийердэ у якомусь місці, деть У; див. бир, йер.

бийле-в'язати, прив'язувати, зв'язувати СБ; пор. бавла-, багла-, байла-, байле-, байля-, бейле-.

бийлен-розвести павуків, напустити павуків К.

бийыл цього року; бийыл күз цього року восени СМ; бийылда цього року К; пор. быйыл.

бийылгерек до цього року *СБ*. бийылт'и цьогорічний *СГС*. бикир цнотлива, невинна, пречиста, діва [Г]; Бикир Валидэ Богородиця-Діва [Г]; Бикир Мер'єм Діва Марія [Г]; Бикир Хыз Пречиста Діва [Г]. бикирлик (-ги) цнота [Г]. Била кличка бика білої масті *СБ*; хутурду, Махмурның Биласы т'ибик збісився, як Махмурів бик Біла *СБА*. биле I післяйм. з, разом, спільно, і, з допомогою чого, по, уздовж, одночасно, орудний інструментальний *СБ, П, СМ, [Г, М]*; адың биле харт бол доживи до старості зі своїм добрим іменем *СБЧ*; чокуш сабы биле молоток із ручкою *П*; өбирлерийлен биле разом з іншими [Г]; ахча биле грішми, за гроші *П*; тайах биле уруй топну б'е м'яча палицею *СБ*; о ужузлук биле пенсия бизье түштү аз через ту дешевизну пенсия нам дісталася мала *П*; бу оғлу биле хыз ці його син і дочка *П*; т'им биле ойнас з ким граеш *СМ*; не олду хоранда биле? що сталося з родиною? *НМ*; эхтишам илен биле зі своєю славою, у своїй славі [Г]; генди анасыйлен биле зі своєю матір'ю [М]; хожа күрек биле обалағанын (блен обаласа *СБФ*) хатыны йине биле дағыты те що чоловік нагромаджуе лопатою, жінка розтринькуе голкою *СБЧ*; холларың биле бер, айахларың биле ал своїми руками дай, своїми ногами візьми *СБЧ*, холуң блен бер, айахларың блен йүр віддай руками, виходи ногами *СБФ*; чапай сохах биле біжить по вулиці *П*; бу йисанның/соймузның хабы тар — т'ельгәни биле аш хотар цей наш ро-

дич сором'язливий — як тільки прийде, відразу насипай їсти *СБА, СБЧ*; пор. бе, билен, бле, блен, илан, иле *П*, илен, илен, инен, -нен, пе, пле, плен. биле *П* 1. навіть [Г, К, М, Кб.]; о биле т'ельмеди навіть він не прийшов *К*; мүмкүндүр дәсек дағлар-ташлар биле сызладылар бунун фиғанына можна сказати, у відповідь на її голосіння стогнали навіть гори й каміння [Г]; бири бирине жевап биле вермеэ хадар оламадылар вони не були спроможні навіть щось відповісти один одному [Кб.]. 2. принаймні; биле эльдэн өдүнч алыр да сачарлар принаймні в людей позичать і посіють [Г]. биле-гострити, нагострювати, наточувати; пичах биледим я нагострив ножа *К*. билев точило, брусок *О, К*. билевлет-гострити бруском *О*. билевлет-спон. *О*. билезик браслет; пор. билезик. билек (-ги) I. лікоть, передпліччя, зап'ясток. билек I (=билезик): о benim алтын билегим той мій золотий браслет [СЛ]. билекчен рукав сорочки, підгорнутий до ліктя, нарукавник, наручник *СБФ*. билен післяйм. з, разом, спільно, і, з допомогою чого, по, уздовж, одночасно, орудний інструментальний *ВН-Б*; хуру билен йашта йанай разом із сухим горить і зелене *СБЧ*; сүйүшпий бир олан хыз билен покохали одне одного парубок і дівчина *П*; брычка билен т'елийимиз ідемо ми бричкою *СБ*; бала билен із дитиною *ВН*; бу оғлу билен хыз ці його син і дочка *П*; сирт'е билен туз вердилер дали оцет із

сіллю *Б*; йол биден по дорозі, дорогою *СБ*; *пор.* бе, биле I, бле, блен, илан, иле II, илен, илен, инен, -нен, пе, пле, плен.

билесинче точило, брусок [*Г*].

билет- гострити *К*.

билетгир- дати гострити *К*.

билижи знавець; **чоҳ билижи хари** жінка, яка багато знає, знахарка *СЛ*.

билим знання, наука, навчання, навика, навички *О, К*.

билимли знаючий, свідомий, обізнаний, освічений, учений *О, К*.

билимлик знання, освіченість, ученість *О, К*.

билимсизлик невігластво, неосвіченість *О, К*.

билин- бути відомим, знаним, даватися знати, признаватися, визнавати, пізнаватися *О, К, СК*;

билинемез йер невідома місцевість [*Г*]; **турунчлар хыймети шинжи(к)** билинсин тепер хай пізнається цінність сосків *СК*.

билиндир- змусити признаватися *К*; дати відчутти, помітити, виявити, знати *О, К*.

билиндирт- сповістити *О, К*.

билиндиртир- *спон. О, К*.

билиш знання, звістка, повідомлення *СБФ*; знайомий *М*.

билиш- знайомитися, узнавати один одного, знатися, бути в близьких стосунках *О, У, К*.

билиштир- *спон. О, К*.

билла йй-право, далекі *СЛ*; **бен авжу дөгүль, билла, йаланжы дөгүль** я не мисливець, йй-богу, не брехун *Г*.

биллаи йй-богу [*М*].

биль- (билиий, билир; блий *НКД, СГ*) знати, вміти, могти; **билийсиң** ти знаєш *ВН*; **биле-биле** эт-робити умисне, свідомо *К*; **севлетмеэ бильмед'ен** вона не знала, як розговорити, як змусити розмовляти *У*; **бильмемиз**

ми не знаємо *ВН*; **биль(ди)лер** вони довідалися *ВН*; **бильмейлер лафетмеэ** не можуть говорити *П*; **башарып бильйен** він з успіхом розібрався що до чого *П*; **бильмеген ағу ичи(й)** отруту п'є несвідомий *СБА*; **бильмемдэн у йанна йолу йохту** після "не знаю" більше сподіватися ні на що *СБА*; **бильсем хайда учажағымы, тобан төшер эдим** якби знав, де впаду, соломи підстелив би *СБЧ*.

биль: **биль** (<беле) олур буде отак [*ВН*]; *див.* беле.

бильда таріль *Г, СГС*; **блюдце** *К, М*; *пор.* бӯльда.

бильдир- давати знати, сповіщати, повідомляти, доповідати, доносити; **хызлығымы бильдирмедим** я не показувала нікому, що я є дівчиною (не чоловіком) [*ВН*].

бильдириль- бути повідомленим.

бильдирмез непомітно, таємно, нишком, тихцем *О*.

бильдирмек повідомлення.

бильдирт- *спон. О, К*.

бильдиртир- *спон. О, К*.

бильд'енли знаючий, свідомий, знавець *О, Г, К*.

бильлер (=бильдилер) *див.* биль-

бильмез незнаючий, несвідомий; невідомий *СБФ, К*.

бильмезлик незнання, невідання.

бильмек знання, вміння.

бильмемезлик незнання.

бильмемлик незнання, невігластво, неосвіченість *О*.

Биязы *прізви.*

бим-бийаз зовсім білий *О, К*.

бин тисяча; **бин дохуз йирим дөрдүнжи сенесиндэ** тисяча дев'ятсот двадцять четвертого року *П*;

бин-бин тисячами *СБ*; **бинниң/бинин** султаны *П/Г* султан, принц для тисяч; *пор.* биң.

бина будівля, будинок, споруда
Б, О, Г, К, СК.

бинзин бензин СБФ, СГС.

бининжи тисячний К.

бинйапрах бот. деревій СБ, БК.
биң тысяча НБЕ, СМ-У; биң кү-
мүш тысяча карбованців, гри-
вень СМ; биң т'ере тысячу раз-
ів Б; биңдэ бир дэнеси один на
тысячу У; пор. бин.

биңинжи тисячний О.

бирлен- збільшуватися в тисячу
разів О.

биңүнжү тисячний НБЕ.

бир 1. один; бир күн бар, бир
күн йох, бир күн ач, бир күн тох
одного дня е, одного дня немає,
одного дня голодний, одного
дня ситий СБЧ; бир чифт нал
одна пара підків СБ; бир ат-
тым, эт'и даан аттым кинула од-
не (яблуко), кинула й друге П;
бир чингенедэн армалых бузул-
май через одного цигана ярма-
рок не псується СБЧ; бир эль-
нен беш харпуз тутулмаз од-
нією рукою п'ять кавунів не
утримаєш СГ; бир бирин са-
йып сүйейлер вони люблять і
шанують один одного П; бир
бирин артындан один за другим
О; бир бирне беңзийлер вони
подібні один на одного У; бир
бирин хыймайлер, саймайлер
не співчують один одному,
не шанують ВН; бир биримиз-
ге харшы йырладых ми співа-
ли один проти одного Б; бир би-
риндэн один за другим М; бир-
дэн бир один-єдиний К; бир
бол-ол-О/К об'єднуються, єд-
натися; бир йертэ разом ВН;
бир йертэ де-небудь СМ; отур-
ду бир олуп даа присів, лишив-
шись сам Г; бир т'ере один раз
О; бир эт- об'єднувати, з'єдну-
вати, єднати О. 2. один раз, од-
ного разу; бир бағас — ош-кош,

бир бағас — канжа-пчак дивиш-
ся раз — милі-любі, дивишся
знов — на ножах СБЧ; бир д'ель-
дим дўнйайа, бир даа д'еламам
я прийшов у світ один раз, біль-
ше прийти не зможу СК. 3.
єдиний; йынанырым бир алла-
ға вірую в єдиного бога П; ону
бирне айтма не кажи цього ні-
кому Г; бир бол- бути єдиним
СМ. 4. однаковий, однаково;
бир дўтўль не однаковий У; он
бармахтан эпси дэ бир авури(й)
із десяти пальців усі болять од-
наково СБЧ; эпси дэ бир ағрый
усі вони болять однаково СЛ;
абуну т'ессен, ағрый — бир ағ-
рый оцей поріжеш, болить —
однаково болять СГ; эп тэ бир
усе одно К; шап та/шеп тэ бир,
шет'ер да бир що галун, що цу-
кор — однаково СБ/Г, СГ. 5.
певний, якийсь, котрийсь, та-
кий собі, певним чином, так
собі; бен бир Т'орроғлуйум я та-
кий собі Тьорроғлу СК; бир хо-
нуштух отак собі, ялось так ми
погуляли К; бир вахта колись,
певного часу Б; бир заманда
колись СМ; бир талай певна кі-
лькість У; бир хач декілька, кі-
лька СБФ, Г, К, СГ; бир шей/
ший щось, що-небудь СЛ/М;
эр бир кожний, кожен; эр бир
ший все СМ. 6. приблизно, бли-
зько; бир беш күн сон т'етирий-
сиз принесете днів через п'ять
СМ; т'етэйим мен бир йеди
йылға піду я років на сім Б; бир
алты-йеди йапрах близько шес-
ти-семи листків К; бир д'ирим
йыладыр, д'ирим д'ирим беш
йыладыр олуйду це сталося
приблизно року двадцятого —
двадцять п'ятого СК; бир хач
кілька, декілька СБФ. 7. трохи,
небагато, дещо; бир хонуш- тро-
хи поговорити СЛ; бир даа див.

даа; бир даан *див.* даан; бир дэне *див.* дэне; бир пара *СБ*, бир талай *НБС*, бир тосат *Б* трохи; *див.* бири, бири-бири, бириси, бир-эгт*.*

бираз небагато, трохи, декілька, дещо; бираз вахт *ВН*, бираз заман деякий час *Г*; бираз даан *СБФ* іще трохи; бираз ший даа іще трохи такого *Г*; бираздан незабаром, через певний час, трохи згодом *СБ, О, К, СГ*; *пор.* бырааз, бираз.

биразжа ахмахча трішки придуркуватий *Г*.

биразчых трішечки *О, К*.

биралхы волоцюга, нероба, лайдак, гультяй, гультвіса *СБ, СМ*; *пор.* бралхы, быралхы.

бирге разом *СБ*; биргеме разом зі мною *ВН*; биргесине разом із ним; кёпеги дэ бар биргесине і собака разом із ним *ВН*; бирге т'ель-бути разом *СБ*; *пор.* бирд'е.

бирдэ разом *К*.

бирдэн раптом, раптово, відразу, зразу, разом, поряд; йедимиз дэ бирдэн усі ми семеро зразу, разом *СЛ*; бирдэн — бир ғарип адамын йохтур т'еменежиси раптом виявляється — в одного бідняка немає свого скрипала *Б*; бирдэн т'ельмей відразу не приходить *П*; бассаң, бирдэн мына алай кётэрилий тільки-но наступиш, відразу ось так підіймається *П*.

бирд'е разом, спільно *О*; *пор.* бирге.

бирер по одному; бирер пара потроху *П, СМ, Б*; ольчештирйенлер тахым шорбажилерйе бирер пара йер усім господарям відміряли по пайці землі *П*; бирер парча по частці *М*; бирер чифт ат по парі коней *Б*.

бирер-бирер по одному, нарізно; бирер-бирер сайып алдым я порохувала їх по одному *У*.

бирерле-рахувати, ділити по одному *О, К*.

бирер-эг'ишер по одному — по два *О*.

бири 1. один з них, хто-небудь із них; бири миний, бири тўший один підіймається, другий спускається *П*; бирнин оғлу, бирнин хожасы хайтмады у кого син, у кого чоловік не повернувся *Г*; бирне кўч самому важко *ВН*. 2. ніхто, жоден з них; анда бири дэ тапмаз бизни, Сонцуваға там, у Сонцевому, нас ніхто не знайде *Б*; бири дэ бильмей ніхто з них не знає *СМ, Б*; бир йере бирни тапмай ніде нікого не знайшов *Г*; мисефир мисефирдэн [р]азы болмаған, ўй шорбажи бириндэн дэ один гість невдоволений іншим, а господар — обома *СБА*; *пор.* бирси, бириси, бирўсў.

бири-бири хтось із них, хто-небудь; бири-бири т'ележек мында хтось має сюди прийти *СБФ*; сизе бири-бири д'ележек йохсам, ненен бек азирлений? до вас, хтось має прийти, що мати так готується? *СГС*; бири-бири маа верди т'аат хтось дав мені папір *М*.

бирижиги дэ жоднісінький з них (при запереченні) *Б*; бир салдаты да аламаған падышанын, офицери дэ барамаған йанна, бирижиги дэ жоден царський солдат, жоден офіцер не міг узяти, підступитися до нього, жоднісінький *Б*.

бирик-еднатися; погоджуватися, підтакувати *О*.

бириктир-об'єднувати [*Г*].

биринжи перший *ВН, О, У-М*.

биринжидэн по-перше *О, К*.

биринжилик першість *О, К*.
 бириси один з них *СБ, О*; бири-си дә жоден з них (при запереченні) *О, К*; *пор. бири, бирси, бирүсү*.
 бирле- 1. брати по одному *О, К*; бирлеп по одному *О*. 2. урівноважувати *К*.
 бирлет- 1. з'єднувати, об'єднувати *О, К*. 2. урівноважувати *К*.
 бирлеттир- *спон. О, К*.
 бирлеттирт- *спон. О, К*.
 бирлеш- об'єднуватися, гуртуватися, з'єднуватися, єднатися, зливатися *О, К*.
 бирлештир- *спон. О, К*.
 бирлештириль- *пас. О, К*.
 бирлик єдність, об'єднання, солідарність; тотожність; *хайа бирлик, анда өкмек* де єдність, там хліб *СБФ*; *бирлик ол-жити* в єдності *М*; *сөз аллах илен бирлик* иди слово було тотожним, єдиним з богом [*М*]; *бирликтэ* разом, спільно *СГС*.
 бирликле- об'єднувати, єднати, з'єднувати *О, К*.
 бирликлет- *спон. О, К*.
 бирликлеттир- *спон. О, К*.
 бирликлеш- об'єднуватися, єднатися *О, К*.
 бирликлештир- *спон. О, К*.
 бирликли одностайний, дружний, єдиний, згуртований *О, К*.
 бирликлик злагода, згода *О, К*.
 бирликсиз незгода *О, К*.
 бирликтириль- об'єднуватися, єднатися, сполучатися *О*.
 бирликтирильмек об'єднання, єднання, сполучення *О*.
 бирнен зразу, зараз же *К*.
 бирси ніхто, ніхто з них (при запереченні); *бирси йохтур?* нікого з них немає? *М*; *штэ, лафет-мийим бирсинен* — єнди мен дә унуттум от, не розмовляю ні з ким таким — уже й я забула *М*; *пор. бири, бириси, бирүсү*.

бирсөзлүк одностайність *К*.
 бирүсү один з них [*СЛ*]; *пор. бири, бир(и)си*.
 бирче блоха *О*; *пор. бұрче*.
 бирчели блошливий *О*.
 бирчелен- завести бліх *О*.
 бирший що-небудь, щось, дещо *СБ, Г, К*; *бирший-бирший* що-небудь, щось, дещо *СБ, Г, К*; *бирший* дә нічогосінько *СБ, К*; *пор. бишей, биший, бший, пиший, пший, див. бир, шей, пий*.
 бир-эт'и кільки, декілька *СБ, СЛ*; *бир-эт'и күн* один-два дні *П, СМ*; *бир-эт'и оха* один-два літри *Г*; *бир-эт'и сөз* декілька слів *О*.
 бит воша; *йабан бит тишлемесе, хырлы бир хашынмас* якщо стороння воша не вкусить, не розчухаєшся — без сторонньої допомоги важко *СБЧ*; *ғарипни йити-бити талай* бідняка заідають і собаки, і воші *СБЧ*; *бити ольдүр* бити воші, байдикувати *СГ*; *тахта бити* блощиця *Г*; *пор. пит, див. битбазар*.
 бит- I (битий) 1. закінчуватися, завершуватися, кінчатися; *бити* закінчилося *ВН*; *хырарламахтан мал битмей* — алла сахласын бермектэн від обіцянок худоба не закінчується, боронь боже роздавати *СБА*; *вахтым битэжек* мій вік закінчиться *Б*; *ишленип битти* поробилося *Г*. 2. конати, помирати, умирати *У*. 3. цезати, зникати, танути *СБФ*; *пор. пит*.
 бит- II рості [*ВН-СК*]; *нанелер битэр* росте м'ята [*Г*].
 битбазар товкучка, товчок, точок, барахолка, вошивий базар, де торгують старим *О*.
 битиль- закінчуватися *О, К*.
 битир- 1. закінчувати *ВН, СБ, СМ, К*; *битирди университет* вона закінчила університет *ВН*; *тэк эви ағарттып битирдик* ми

тільки закінчили білити хату *НКД*; сүрдү битирдилер вони закінчили орати *СБ*; чаллар битирдлер вони закінчили косити *У*; ашап битир- доїдати *П*; ашап битирей эр бир шийни по- доїдае усе що є *СМ*; йапыш битирдилер вони закінчили буду- вати *[Г]*. 2. виконувати; наз битирейим сениң хызметиң? як я виконаю твоє прохання? *СБ*. 3. убивати; өзүнү орада битир- ди убила себе там *Г*; *пор. пир- тир-*.

битиргисиз нескінченний *О*.

битле- вошивіти, завошивіти, бід- ніти *СБ, СМ, Б*; чуфут битле- се/битленсе, эст'и тэфтэрлер ахтарлай коли єврей завошивіе, то починає гортати старі зоши- ти *СБЧ/СМ*.

битлен- завошивіти *СМ, К*; *пор. битле-*.

битлет- змусити завошивіти *О, К*. битли вошивий, поганий, брид- кий, гидкий *СБ, О, К, СГ*; бит- ли бала пакосна дитина *НБЄ*.

битлилик вошивість *О*.

битоту *бот.* шолудивник болот- ний *БК*.

биттир- закінчувати, завершува- ти, знищувати, винищувати, живати *О, К*.

биттириль- бути закінченим *О, К*.

биттирт- *спон. О, К*.

биттирттир- *спон. О, К*.

бит'е молодша сестра чоловіка, жениха, зовиця *П, Б, О, К*; *пор. биче, бичече, пит'е, пиче*.

бич- краяти, різати; косити *[Г]*; ка- струвати *О, Б, К*; дзүңе көре пай бичме не оціной інших по собі *НМ*; *пор. пич-*.

бичах ніж *П*; *пор. пичах, пчах, пычах*.

биче *СБ*, бичече *ВН* молодша сестра чоловіка, зовиця; *пор. бит'е, пит'е, пиче*.

бичивжи *О*, бичижи *К* каструва- льник, кастратор.

бичиль- бути кастрованим *О, К*; бичильд'ен ат вичищений, кла- деный, кастрований кінь *К*.

бичтир- *спон. О, К*.

бичтирт- *спон. О, К*.

бишей що-небудь, щось *О*; *пор. бирший, биший, бший, пиший, пший*.

бишейчик нічогісінько (при запе- реченні) *О*.

биший 1. щось, що-небудь *СМ- СГ*; эр биший усе, всі речі *К*. 2. нічого (при запереченні); би- ший айтмадым я нічого не ска- зав *У*; биший дэ бильмем *СБ*, бильмейим биший *М* я нічого не знаю; биший дэ халмайжах нічого не залишиться *СМ*; эн- ди биший дэ этамай уже нічо- го не поробить *СМ*; биший дэ гөрмедим я нічогісінько не ба- чив *СГ*; бир дэ биший йохтур нічогісінько немає *СЛ*; биший дэ сөлкем зовсім нічого не ка- жи *Г*; сен бишийдэн дэ хорхма не бійся нічого *Г*; халмады би- ший дэ не лишилося нічого *СК*. 3. якийсь, певний; биший абери йох вони нічого певного не знають *СЛ*; *пор. бирший, бишей, бший, пиший, пший*.

биший-биший щось таке, щось непевне, що-небудь *П, Б, Г*; би- ший-биший бар эди ама, энди унуттум бу да щось таки було, але я забув уже й те *Б*.

бишийсиз хал- лишитися без ні- чого, ні з чим *У*.

бишийчик бильмей нічогісінько не знає *СМ*.

Бияджи *див. Бийежи*.

бйаз білий *СЛ*; *пор. бийаз*.

бйана сюди, в цей бік *СЛ, К, СК*; *див. бйан П*.

бйанна сюди, в цей бік *П, У, Г*; *див. бйан П*.

бийлт'и цьогорічний *СГС*; див. бийыл.

благодичинны благодичинний [*М*].

блаи 1. такий, так, таким чином *СБ, П, СМ, У*; саңа блаи йарашый тоби личить так *СБФ*; тырнавуч блаи туруй граблї стоять отак *П*; баштан тойляр блаи эт'ен раніше весїлля були такими *П*; блаи-блаи адам така й така людина *У*. 2. простий, будній; блаи кўнлери отруй такими днями (у будні) сидить *П*.
 бландыр- каламутити *СГС*; пор. буландыр-.

бланчых каламутний *Г, К*; бланчых су каламутна вода *Г, К*.

бланых каламутний *СГС*; бланых сув каламутна вода *СГС*; пор. буланых.

блар ці *ВН, СБ, У-СЛ*; блары ці (з них) *Г*; див. бу, булар.

блаш- забруднюватися, вимазуватися, вивалюватися в багні, забр'юхуватися *СМ, К*; пор. булаш-.

блаштыр- забруднювати, вимазувати, вивалювати в багні, забр'юхувати *СБ, СМ-У, К*.

блаштырт- спон. *О, К*.

блаштырыл- пас. *СМ*.

блашых брудний, вимазаний, нечистий *НБЄ, О, Г, К*.

бле *післяйм*. з, разом, спільно, і, з допомогою чого, по, уздовж, одночасно, *орудний інструментальний СБ, П, СМ*; т'елин бле т'ийев жених із нареченою *П*; чыхай барйахлар бле виходить із корогвами *СМ*; хол бле ат-кидати руками *П*; араба бле т'етир-привозити возом *НМ*; кўрек бле обала-нагромаджувати лопатою *НМ*; ао бле чалар еди ото нею й косили *СМ*; онун бле сачувлары битэр эт'ен цим сївба в них завершувалася *П*; хопха толса сув бле коли цебер-

ка наповниться водою *СМ*; йалын бле йанай горить полум'ям *СМ*; эт'и челек бле двома відрами *П*; пор. бе, биле *І*, билен, блен, илан, иле *І*, илен, илең, инен, -нен, пе, пле, плен. блезик (-ги) браслет *СБ, О, Б, У, К*; пор. билезик.

блен *післяйм*. з, разом, спільно, і, з допомогою чого, по, уздовж, одночасно, *орудний інструментальний ВН-СМ*; аның бле(н) з ним *СБФ*; Арзу блен Гамбер Арзу і Гамбер *СБ*; хызым шлей т'ийевим блен моя дочка працює разом із моїм зятем *П*; бу арпа блен бек зенгиллендлер на цьому ячменї вони розбагатїли *СБ*; кўзев блен ур-ударити долотом *П*; гўзел лахырды этэр еди бизим тиль блен він гарно розмовляв нашою мовою *СБ*; урум тиль блен өгрендим я навчалася урумською мовою *НМ*; йол блен шляхом, по дорозї *ВН*; сырачых блен отруймуз ми живемо зовсім поряд *ВН*; пор. бе, биле *І*, билен, бле, илан, иле *І*, илен, илең, инен, -нен, пе, пле, плен.

бо- бути *ВН-У*; боса якщо буде *ВН-У*; алай боса, жанавар ону ашады якщо це так, то її з'їв вовк *СМ*; йыл да боса щороку *П*; а т'елим боса саңа, вахта гўзель т'ечинис а якщо в тебе є прибуток, тоді живеш добре *СМ*; босун/босын хай буде *ВН, СБ*; авзуңа бал босун мед тоби в уста *СМ*; аш татлы босун смачного *СБЧ*; босун оон незетти щоб у неї (страви) був смак *П*; див. бол-, пор. о-, ол-.

боғ- (боғай) душити, давити, топити, утопляти *СМ-СК*; пор. буғ-, бух-.

боғаз горло, глотка, горлянка, пелька, протока, вузьке місце,

шийка; **боғаз** блен/боғазнен албрати горлом, криком *СБФ/К*; **боғаз бах-** годувати *К*; **боғазы тар** він погано їсть, *букв.* у нього вузьке горло *СМ*; **боғаз(ы) т'ор йисан ашавны шашырмай** ненажерна людина їжі не пропустить *СБЧ*; **азир боғаз** нахлібник, дармоїд *СБА*.

боғазла- різати, перерізати горло, карати на горло [*Г*].

боғазлан- бути зарізаним [*Г*].

боғазлы з добрим апетитом, зажерливий, ненажера *О, К*.

боғас стільна, жереба, супоросна, суягна *Г, К*; **боғас байтал** жереба кобила *Г*; **боғас сығыр** тільна корова *Г*; *пор.* буғаз.

боғаслан- стати тільною, жеребою, суягнуою, супоросною *К*.

боғаслат- водити корову до бика, кобилу до жеребця тощо *К*.

боғача вид пирога *О*.

боғдай пшениця; **боғдай баш(ы)** колос пшениці *П, У*; **боғдай сач-** сїяти пшеницю *О*; **боғдай ун(у)** пшеничне борошно *О*; **мисир боғдай** кукурудза *К*.

Боғдайбаш *прізв.*

боғдайлы пшеничний, із пшеницею.

боғдайлых пшеничне поле, нива.

боғдан волох, молдаванин, мешканець Новогнатівки *ВН, СГ*.

боғдур- *спон. К.*

боғдурт- *спон. К.*

боғдурул- *пас. К.*

боғужы задушливий, ядучий, ядушний *СГС*.

боғул- (-ғлуй) топитися, тонутися, захлинатися, давитися, задихатися *СМ-СК*.

боғух здушений, стиснутий, хриплий *К*.

боғуш- *сп.-вз. СМ-СК*.

боби-пуп *М*; *див.* прим.

боз- (бозар) 1. ламати, псувати, руйнувати *Б, Г-М*; розбещува-

ти, збивати з пуття *К*; **женнет хапу тапмасын арамзызы бозаннар** нехай не знайдуть воріт раю ті, хто нас сварять *К*. 2. розміновати гроші *НКД, СГС*.

боза 1. буза — слабкий хмільний напій із пшона / пшениці *ВН-СК / СГС*. 2. безлад, смута, буза; **мемлекетэ боза чыхмыш** у країні почалася веремія [*У*].

бозар- рожевіти, буріти *К*.

бозғун зіпсований *К*.

бозғунлұх поразка *Б*.

бозғунлұх розбищатство *Б*.

боздур- *спон. К.*

боздурт- *спон. К.*

бозужу який псує *Б, Г-М*; розбещувач *К*; бешкетник *Б*.

бозужулұх *эт-* бешкетувати *Б*.

бозук погано, неправильно [*М*]; **бозук охумак** читати неправильно, з помилками [*М*].

бозул- (бозлуй) псуватися, руйнуватися, пошкоджуватися, розстроюватися, бешкетувати, буянити, сваритися *П-Б, Г-СК*; **дүн ава бозулду** учора погода зіпсувалася *СГС*; **ат бозлуй кінь буянить СК**; **хатын бе хожа бозулдлар** чоловік і жінка посварилися *СМ*.

бозулдур- *спон. К.*

бозулдурт- *спон. К.*

бозулт- *спон. К.*

бозултур- *спон. К.*

бозултурт- *спон. К.*

бозух 1. зіпсований, зламаний *К, СГ*; посварений, розсварений *СГ*; **бозух дудах** потрісканні губи *К*. 2. розміняний *К, СГС*.

бозухлұх зіпсованість *К*.

бозуш сварка *К*.

бозуш- сваритися, сперечатися, змагатися, негодувати *Б, К, СГ*; **шиңди т'етэм мен падышпанен бозушмаға, урушмаға** тепер я поїду змагатися з царем, битися з ним *Б*; **бозушмах** *бу тай-*

- фа чине ичтэ дэ олмады сварок в цій родині зовсім не бувало *СГС*.
- бозуштур-** сварити *К*.
- бозушух** посварений *К*.
- бозушухлух** стан сварки, сварливі стосунки *К*.
- бой I** 1. стан, постава, фігура, статура, зріст, висота, довжина; **бойун/бойун узун** *СБ/СК* ти висока; **бойу кичик** він малого зросту *СМ*; **бойу бир** вони одного зросту *Л*; **бир бойда** одного зросту *К*; **йар, биз эт'имиз — бир бой да, бир дэ сыма да** кохана, ми з тобою і поставою однакові, і на обличчя *СК*; **йаш бойуму халдырдым** я занастив своє молоде життя *СБФ*. 2. стрижень, русло *К*; **өзен бойуна** на глибину, на стрижень річки *К*. 3. *присл.* уздовж; **энине бойуна** уздовж і впоперек — ушир і вздовж *[Г]*. 4. *післяйм.* а) у висоту, на висоту чого; **хамчы бойу су чыхты** вода виступила на висоту нагайки *ВН*; **тиз бойу хар** сніг до колін, по коліна *К*; **таван бойу йук жыйдым** я зібрала постіль — приданого аж до стелі *Б, СГ*; **адам бойунда** на зріст людини *СГ*; б) уздовж, понад; **чарше бойу базаром**, по базару *ВН*; **тарама бойу** понад ярмом, уздовж балки *ВН, К*; **йол бойу** по дорозі, дорогою, вулицею *СБ, СМ, К*; **т'етий тавлук бойу** іде лісом *СМ*; **т'ит абу өзен бойу** іди понад цією річкою *СЛ*; **дениз бойу** понад морем *Г*; **сохах бойу** уздовж вулиці *СГ*.
- бой II** річка *ВН, СБ, СМ, У*; **бойун ады** Йалта назва річки Ялта *У*.
- бой III** берег *О*; *див.* **бой I, 4.**
- бой IV** холостий, вільний, незалежний; **бой йигит** парубок *СБ*.
- бой V:** **бой түркүсү** лірична пісня — на відміну від **чын** і **душенка** — частушок *СК*.
- бойа** фарба, барва.
- бойа-** фарбувати, забарвлювати *О, СГС, СК*.
- бойажы** фарбівник, красильник, маляр *СБ, О, К, СГС*.
- бойала-** фарбувати, забарвлювати *СБ, СМ-У, К*.
- бойалама** фарбований, мальований, забарвлений *К*.
- бойалан-** фарбуватися, малюватися, забарвлюватися, підмалюватися, бути фарбованим, мальованим *СМ, К*.
- бойалат-** фарбувати, малювати *О, К*; змушувати фарбувати *К*.
- бойалаттыр-** *спон. О*.
- бойал-** малюватися, фарбуватися *О*.
- бойалан-** фарбуватися, бути пофарбованим *О, К*.
- бойалма** мальований, фарбований *О*.
- бойалы** фарбований, мальований, розфарбований *ВН, СБ, О, СК*; **бойалы йымырта** крашанка, писанка *Б*.
- бойама** підмальований *О*.
- бойан-** бути пофарбованим, фарбуватися, забарвлюватися *Г, К, СГ, СК*; **бойанган йымырта** крашанка, писанка *Г, СГ*.
- бойат-** дати фарбувати *ВН, Б, Г-К*; **сийалара бойатай эдин донуцу** ти прибралася в жалобу, *букв.* ти дала пофарбувати свої шати в чорні кольори *[Б]*.
- бой-бой** рядами *СЛ*.
- бойдах** (-ғы) холостий, нежонатий, незаміжня, парубок, дівка; **бойдах улан** парубок *О*.
- бойдахлхлх** парубоцьке, холостяцьке, незаміжнє життя *О*.
- бойдаш** одного зросту *Г*.
- бойжа** увишки *СБ*; **стол бойжа** на рівні стола *СБФ*.

бойла- розтягатися в довжину, рухатись уздовж *О, У-К*; гөнлү чошту (чошуп), дәрйалары бойлады на нього найшло натхнення, і він полинув понад річками *Г, СЛ*; сохах бойлап тетти він пішов уздовж вулиці *О, К*; *пор. бойла-*.

бойлаш- порівнюватися, мірятися зростом *О, К*.

бойлу певного зросту, високий на зріст; **бойлу адам** висока людина *О*; **узун бойлу** високий на зріст; **алчах, орта бойлу** низького, середнього зросту *НМ*.

бойлү *СБ, НМ, У, К*; **дал бойлү** ид'ит юнак із струнким станом *У*; **алчах, орта, узун бойлү** низького, середнього, високого зросту *СБ, НМ*.

бойля- розтягатися в довжину *У, К*; *пор. бойла-*.

бойниса/бойница ярмо, чашовина — верхня частина ярма *Г/К*; *пор. больница, мойница, мойса*.

бойну *див. бойун*.

бойнуз ріг, роги *Г-СК*; **бурма бойнуз** закручені роги *СЛ, Г*; **бойнузунан** т'етирсе, тэк сығыр осун, баллара сүт осун якщо приведе щось із рогами — нехай, аби тільки то була корова, аби дітям було молоко *СГ*; *пор. мийүз, мойнуз, мүйүз*.

бойнузла- буцати, бити рогами *Г*. **бойнузлу** рогатий *К*.

бойсуз низькорослий, низький на зріст *О, К*.

бойсын- коритися, підкорятися, слухатися *О*.

бойсындыр- підкоряти, гамувати, вгамовувати *О*.

бойсындырт- *спон. О*.

бойумжез на мій зріст *Б*.

бойун (бойну) шия, шийка *СБ-СК*; **бойун сүйеклер** *О*, **бойун т'емик** *К* шийні хребці; **лампа-**

ан бойну шийка лампи *У*; **т'емене/т'имене бойну** шийка грифа скрипки *Зп./НМ*; **шишениц бойну** шийка пляшки *НМ*; **бойунға ал-, бойун(ун)а ал-** брати на себе зобов'язання, провину *О, Б, Г, К*; **бойнума алығым беру** на себе *Г, К*; **байляйляр бойнундан йиплен** прив'язують за шию вірвовкою *Б*; **бойнум бүкүлдү** я зажурився, впав у тугу *СЛ*; **бойну пүкүльмиш** він засмутився, затужив *СК*; **бойун бағ** шийна прикраса, хрестик на нитці тощо *К*; **бойун боржу** неодмінний обов'язок, обов'язок сумління *Г*; **бойнум хылдан инже** я скоряюся вашій волі — моя шия є тоншою за волосину *СЛ*; **бойну бурух** засмучений, сумний *СМ*; **ханаты сыных, бойну бурух** він втратив опору, його огорнула безнадія — крила в нього поламані, шия скручена *СБА*.

бойнудурлук чашовина, верхня частина ярма *СМ, К*; шийка батога, нагайки *СМ*.

бойунжа I на його зріст, увишки з нього, зростом, як він; **киши бойунжа** висотою з людину *СБ*; **адам бойунжа** на зріст людини *К*.

бойунжа II на твій зріст; **не йатыйсын бойунжа?** чому ти протягся на весь свій зріст? *М*.

бойунжах намісто, буси *О*; *пор. бонжах*.

бойунжахла- одягати намісто *О*. **бойунжахлан-** одягати намісто на себе *О*.

бойунжахлат- змушувати одягати намісто *О*.

бойунжахлаттыр- *спон. О*.

бойунжахлаш- одягати намісто одна одній *О*.

бойунжахлы з намістом *О*.

бойнуз ріг, роги *К*; *пор. бойнуз*.

бойуңжа на твою поставу *СБ*.
 бокла боклаг, баклаг, баклага — велика кругла плеската посудина для води, яку затикають чопиком і носять на ремені *СМ*.
 бол просторий, широкий, повний, багатий, рясний, численний *СМ*, *Г-СГС*; бол робой ту-журкасы *див. робой*.
 бол- (болий *ВН*, *СБ*, болуй *П*, *СМ*) 1. бути, стати, статися, існувати, жити, перебувати, дістануватися, належати *ВН-СМ*, зрідка *Б*, [*М*]; бизим бабалар стәмедлер, шоб урум сколя болғай наші батьки не хотіли, шоб була урумська школа *НМ*; болдуң эчки ти став зоюю *Б*; ишлемәэ т'ерек, шоп сениң ашавың болғай треба працювати, шоб у тебе було що їсти *Б*; йа ағач борона болмаса а якщо немає дерев'яної борони *П*; сав болған оса якби він був здоровий *СМ*; ахшам болуй настае вечір *СМ*; не болду саңа? що з тобою сталося? *СМ*; харт болғанчах йох бол краще не жити, ніж бути старим *СБЧ*; не болду хоранда биле? що сталося з родиною? *НМ*; шараб ичкен соң болий коп дэлиси від пиття вина багато хто дуріє *ВН*; иштә алай ишлеп тә болдулар алар отак вони й жили, працюючи *СБ*; тама-тама көль болуй калюжа утворюється по краплі *П*; болмады не вдалося *СБ*; мендән бир ший болалмаз від мене нічого не можна сподіватися *СБ*; саңа не болду? що з тобою сталося? *У*; болғанчез поки не став *ВН*; болажах майбутній, можливий, здійснений *О*; болажах бала боғундан бельли дитину, якою вона буде, видно по гімну *СБА*; ай йавунлу болажах місяць буде дощовим *СМ*; ао тәшик бол-

ғаны (тәшик болған көпчегі) патлады розірвалось те колесо, в якому була дірка *СМ*; т'ет, болмаса,— йол доғуру іди, коли не так,— дорога пряма *СБЧ*; т'им халғайсыңыз, халий маңа, у болий маңа хто з вас залишиться, той лишиться мені, дістанеться мені *ВН*; бала болса, шох болсун, болмаса — йох болсун краще дитина бешкетлива, але здорова, ніж спокійна, але хвора, *букв.* якщо буде дитина, хай буде жвавою, а ні — то нехай не буде зовсім *СБФ*. 2. могти *ВН-СМ*; болий можна *СБ*, досить *НББ*; болмай тийме кишид'е су ичт'ендә не можна чіпати людину, коли вона п'є воду *СМ*; болмай йүрмеге ходити неможливо *ВН*; өлү билен тиригә табутха йатмаға болмай не можна живому лягти до труни разом із мертвим *СБЧ*; болмай? не можна? *СБ*; о да болалмады а він не зміг *П*; болғаны хадар өсей росте скільки можна *НМ*; *пор. бо-, о-, ол-*
 бола *післяйм.* з приводу, через, задля, заради *СБ*, *СМ*; она бола тутай тримає в своїх інтересах *СМ*; дэли башха бола за дурною головою *СБ*; кичик шийд'е бола етий бүйүк ший з нікчемного приводу зчиняє великий скандал *СМ*; сирт'еде бола блай ший етий через гниду він робить таку річ *СМ*.
 болажах майбутній, здійснений, можливий *О*; *див. бол(ал)-*.
 болайал- бути спроможним, мати змогу *СБФ*.
 болған випадок, пригода, факт *О*. болғанчез поки не стане *О*. болған увесь *П*; болған мемлет'ет уся держава, уся країна *П*; *пор. олған*.
 болғар болгарин *ВН*.

болдур- стомлюватися *СБ, СМ, Б, Г-СК*; болдурған стомлений.
 болдур- здійснювати *О*.
 болдурт- стомлювати, втомлювати *НБЄ, О, К*.
 бол(л)ават ? [*К*].
 боллан- робитися просторим, просторішати, ширшати, вільнішати *О, К*.
 боллат- робити вільним, просторим, попускати *О, К*.
 боллаш- просторішати, вільнішати *К*.
 боллух простір, достаток *О, К*.
 боллаштыр- робити ширшим, просторішим *О, К*.
 болмажы нікчемний *О*.
 болмаз нічого не вийде, не буде, не можна, неможливо, неймовірно *О*.
 болмах буття, існування *СБ*.
 болмуш буття, існування *О*.
 болумлу доладний, гарний *О*.
 болумсуз нікчемний, недоладний, непридатний *О*.
 болушлух допомога, підтримка, послуга, сприяння *О, К*; болушлух эт- допомагати, сприяти *О, К*.
 больница ярмо *К*; *пор.* бойниса, бойница, мойница, мойса.
 боля воля *К*; болясна йебер-пустити на волю *К*; *див.* воля.
 бомбала- бомбити *К*.
 бом-бош *СБ, К*, бон-бош *О, К* зовсім порожній; *див.* бош.
 бонжах намісто *СМ, Б, Г, К*; *пор.* монжах, мончах.
 бонжахла- одягати намісто *О, К*.
 бонжахлан- одягати намісто на себе *О, К*.
 бонжахлат- змушувати одягати намісто *О, К*.
 бонжахлаттыр- спон. *О, К*.
 бонжахлаш- одягати намісто одна одній *О, К*.
 бонжахлы з намістом *О, К*.
 бор крейда.

боран буря, хуртовина, буран, ураган; боран тут- знятися бурі *СБФ, К*; топрах боран курна буря *СБА* тұтәме боран хуртовина *Б, У, К*; хар боран хуртовина, хурделиця *СК*; бир ай хара боран ойнады чӧльче місяць у степу лютувала чорна буря *НКД*; боран чӧктӧ буря стихла *СК*; тоз туман, топрах боран этти зняв страшенну куряву, *букв.* пилюку здійсняв туманом, землю — бураном *СБА*; *пор.* буран.
 боранла- хурделити, мести *ВН, О*.
 боранлат- захурделити *О*.
 боранлы буранний *О*; боранлы хыш хуртовинна зима *О*.
 боранна- хурделити, мести *К*.
 бораннат- захурделити *К*.
 боранлы буремний, вітряний *К*.
 борат- дути, бушувати, хурделити *СБ, К*; боран боратыг хуртовина хурделить *НБЄ*.
 борж борг, обов'язок, провина *Г, К, СГ*; бойун боржу неодмінний обов'язок *Г, НКД, СГС*; борж эт- позичати, робити борги *К*; *пор.* борч *І*.
 боржду хал- заборгувати, лишитися винним *К*; *пор.* борчлу.
 борла *бот.* пасльон *СБ*.
 борла- білити крейдою.
 Борлов *прізв.*
 борлу сірий *К*.
 борна: хайгыгыгын серир борнам, усланыр; ашых олан ӧкелейе доланыр його човника нахиляе буря, але він вирівнюється; закоханий гнівається, але все одно увивається [*У*].
 борона борона *СБ, П*.
 борнала- боронувати *К*.
 Борота *прізв.*
 бору труба, сурма [*Г*]; бору тӧше-прокладати труби [*Г*].
 борч *І* борг, позика, кредит, обов'язок, провина *СБ, СМ, Б, У, Г*, *К, СГС*; борч йазыш *О*, борч

- йазысы *К* борговий запис, зобов'язання, розписка; *пор.* борж.
- борч *П* борщ *СБ, Б, Г, К.*
- борчай- заборгувати, завинити *СБФ.*
- борчайпрагы щавель *Г.*
- борчлан- заборгувати, завинити *НБЕ, О, К.*
- борчландыр- обтяжувати боргами *О, К;* звинувачувати *К.*
- борчлу боржник, винний *СБ, О, БТ, К, СГС;* борчлу хал- заборгувати, завинити *СБ.*
- борчлулук заборгованість *О.*
- борчлу боржник, винний, повинен *Г, К, СГС, М;* борчлу хал- завинити *К;* *пор.* боржду.
- боса *див.* бо- *пор.* бол-.
- босага поріг, ганок *СБ, СМ, БТ.*
- босамах поріг *СБ, П, Г-СГ;* сходинка, щабель, приступка *П;* ганок *СБФ;* босамахны йув- (прибратися в хаті повністю й) вимити поріг *СБФ;* хырх босамахлы мердвен сходи на сорок щаблів *Б;* *пор.* басамах.
- бостан баштан, город, баштанні культури *ВН, СБ, СМ-СК;* *пор.* постан, *див.* субостан.
- бостанжы баштанник, сторож на баштані *СМ, К.*
- Бостанжы *прізви.*
- бостанжылых баштанництво *О, К.*
- бостантит'ен *бот.* якірці сланкі, кавунці, бабини зуби *К.*
- босун *див.* бо-, *пор.* бол-.
- бота постава, фігура *Г;* халем бота струнка постава, гарна фігура *Г.*
- ботик черевик *О, БТ, У.*
- ботуш чоботи *О.*
- ботушний стриножений, з нерівною ходюю, боташний — слабкий на задні ноги *О.*
- бох (боғу) 1. екскременти, гній, перегній; ат бох, ат боғу кінський гній *СБ;* сығыр бох коров'ячий гній *Г;* олажах бала бохундан беңли якою має бути дитина, видно по її гімну *СГ;* надар бохну харыштырыс, у уғадар босый скільки гімно мішаеш, стільки й смердить *СБА;* ны уғадар күлүс? йохсам боғуңа мончах көрдиң ни? чому так смієшся? чи в своєму гімні побачив намисто? *СБА;* бох хурсах черевань, обжера *СБА;* бохта саймай ону не шанують його й за гімно *Б;* бох дәп тәзекке хошмай і в кізьяк не мішає, не вважає навіть за гімно *СБА;* о мени бох дәп тәзеге хошмай він мене зовсім не шанує *Г. 2.* непотріб; о д'єрек бох дуже треба *СГ 3.* бохлар нутроці *Б.*
- бох- топити, душити [*СЛ*]; *див.* боғ-.
- бохавуз лайливець, лихослів *О.*
- бохағыз лайливець, лихослів *К.*
- бохбөжек жук-гнойовик *К.*
- бохбұжук жук-гнойовик *НМ.*
- бохла- мазати долівку гноем із глиною, обливати брудом, ганьбити, лаяти, поганити, ганити *СБ, О, К;* псувати *О.*
- бохлан- опаганитися, обпаскудитися, бути зіпсованим, сваритися, бути вилаяним *О, Г, К.*
- бохлат- замазати, забруднити, паскудити *О, К.*
- бохлаш- паплюжити один одного, ганьбити, сваритися *О, К.*
- бохлаштыр- спон. *О, К.*
- бохлу у гноі *У, СЛ-СК;* бохлу хурсах черевань, схильний обжиратися, ненажера *СГ.*
- Бохлудәре *прізви.*
- бохлук купа гною, бруд, гидота, бридота, гидке, мерзенне становище, паскудство *СМ, О, К.*
- бохтан поганій, негідний, бридкий *СБ, К;* бохтан т'аат погана, бридка книга *К.*

бохча клунок, вузол, хустка з великим подарунком, гостинцем на підносі нареченій або з пожертвою на поминки; **бохча йавлух** спеціальна біла тканина для бохча *СБ*; **бохча ойнамах** весільний танець із подарунком *М*.

бохчала- зав'язати в клунок, вузол, приготувати на гостинець, у подарунок або в жертву *СБ, Г-СГ*.

бохчалан- мати речі, зав'язані в клунок на гостинець *О, К*; **не сен бохчаланған?** куди це ти зі своїм подарунком? *СГ*.

бохчалат- спон. *О, К*.

бохчалаттыр- спон. *О, К*.

бохчалаш- сп. *О, К*.

бохчалых для бохча *К*.

бош вільний, порожній, незайнятий, слабкий, неміцний, слабо, неміцно *О, Б*; **бош байла-/байля-** *О/К* зав'язувати слабо, нетуго; **бош хашых авузға бармай** порожня ложка до рота не йде *СБЧ*; **бош бол-** бути порожнім *П*; **бош д'ез-** ходити на волі *СГ*; **бош йер(лери)** вздуховини *НМ, К*; **сыйғырын бош йери** здуховини корови *НМ*; **бош хатхан** звело в боці *К*; **бош лаф** пустопорожні балачки, балаканина, теревені *О*; **бошха т'ет-** пропасті даремно, задарма *У*; **бош т'етсин, толу хайтсын, бермегенниң** холу хайтсын нехай іде порожнім, повертається повним, хто не дасть, тому нехай руки повивертає, — приказують, просячи насіння чи іншу дрібницю *СБЧ*; **бош хол** *СБ*, **бош эль(ли)** *К* щедрий, марнотратний, безгосподарний.

боша- 1. порожнішати, пустіти, пустішати *СБ*, звільнятися *ВН, СБ*, слабнути, знесилюватися *О*; хайтлар энди тәкмил боша-

ған сон бизим кӱй вони повернулися, коли наше село звільнили *ВН*. 2. попускати, відпускати, звільняти *К*; **мен жирени бошадым** я попустив гнідого *К*; **боша башымы** пусти мою голову *Г*; **хасеветлердән бошадым** я не звільнялася від переживань *ВН*; **бошадлар** вони звільнили *Г*.

бошав звільнення *О*.

бошавуз *О*, **бошағыз** *К* балакун, базіка, пустомолот.

бошал- пустіти, звільнятися, розвантажуватися, опорожнитися, слабнути, ставати менш тугим, менш міцним *О, К*.

бошан- ставати порожнім, порожніти, виливатися, ставати вільним, незалежним, звільнятися *СБ, О, Б, К, СК*; **айтып бошандым** я висловився, розповів і зняв тягар з душі *Б*.

бошандыр- спорожнити, звільняти *О, К*.

бошандырт- спон. *О, К*.

бошат- спорожнити, розвантажувати, вивантажувати, звільняти; **йүрек бошат-** знімати тягар з душі, з серця *У*.

бошаттыр- спон. *О, К*.

бошаттырт- спон. *О, К*.

бошатув звільнення *К*.

бошатыл- бути звільненим *О, К*. **бошбоғаз** балакун, базіка, людина, яка не може зберігати таємниці *О*.

бошбуйүрү вздуховина, пах *СБ*.

бошйапрах страва зі шматочків тіста — варяниці, ліниві вареники *СБ*.

бошла- відпустити, пускати *ВН, СБ, СГ*.

бошлан- ставати порожнім, порожніти, спустошуватися *О, К*. **бошлат-** опорожнити, звільняти *О, К*.

бошлаттыр- спон. *О, К*.

бошлук порожнеча, порожнява, пустота, порожне місце, порожнина, незайнятість, слабкість, неміцність.

бөбрек нирка *О, К*; *пор.* бөрек, бүйрек, бұйрек.

бөгеже сьгодні вночі *Б, У-СГ*; *чаре ми бөгеже сиздэ мисафир олмаға?* чи можна цієї ночі в вас загостювати? *Б.*

бөгежет и сьгонічний *СГ*.

бөгеже цієї ночі *СБ*.

бөгүн сьгодні; **бөгүндэн** йарын, йарындан **өбүр күне** з сьгодні на завтра, з завтра на післязавтра *СЛ*; **бөгүндэн берли/сора** від сьгодні *СГС*; *пор.* бегүн, бөн, бөүн, бүгүн, бүүн.

бөгүнкі сьгоднішній *Г*; **бөгүнкі күндэн** віднині, відсьгодні *[Г]*.

бөгүнт и сьгоднішній *СГ, СК*; **бөгүнт** и күн *Г*, **бөгүнт** и күнү *СМ* нинішнього дня, сьгодні.

Бөгүт *прізви.*

Бөдэ *прізви.* безплідний *О*.

бөдэне куріпка *СБ*; **бөдэне түшүне тары көри(й)** куріпка уві сні бачить просо *СБЧ*.

бөже цієї ночі *К*.

бөжек жук *Г, К*; *комаха* *[Г]*; **сасых бөжек** жук-гноймовик *Г*; *пор.* бөжүк, бұжүк.

бөжүк жук, комаха *О*; *пор.* бөжек, бұжүк.

бөжүклен- укриватися жуками, комахами *О*.

бөжүклү де багато жуків, комах *О*.

бөйлеже *[Г]*, **бөйлежине** *М* таким же чином, так само.

бөйле так, такий *[Г]*, *М*, *[Кб.]*.

бөк- згинати, бгати *СЛ*.

бөкене бабуся *Г*.

бөкүль- згинатися *Г*; **бөкүльдү** белим я засмутився, мене здолали печаль *Г*.

бөле так, такий, таким чином *П, Б, Г, [СЛ]*; **бөле сөлей** каже так *П*; *пор.* беле *К*.

бөлүк 1. окремий *НМ*; **бөлүк** ода окрема кімната *НМ*; 2. просвіт між хмарами, отвір *СМ, Г, К*; **көкте сийа** булут, **бөлүк бөлүндү** чорні хмари вкрили небо, і раптом відкрився просвіт *СМ, Г. 3.* розділ *[Г]*; **бөлүк башы** начальник частини *[Г]*. 4. кімната *СГ, М, СК*. 5. перегородка, відділення *К*. 6. загін, стійло *СК*. 7. ожеред, скирта *СБ*; **бөлүк жый-** скирдувати *НБЄ*.

бөлүклен- розділятися, відокремлюватися *О*; перегороджуватися, розгороджуватися *К*.

бөлүклет- ділити, розділяти *О*; перегороджувати, розгороджувати *К*.

бөлүклү поділений, відокремлений, розділений на частини *О*; перегороджений, розгороджений *К*.

бөлүм частина, відділення *О, К*.

бөлүн- ділитися, розділятися, розгороджуватися; **бөлүйүлер** вони розділяються *СМ*; **бөлүнмез** неподільний *О*; **бөлүнмей** не ділиться *СГС*.

бөлүш поділ, ділення, розділ *СБ, О, К*.

бөлүш- ділитися, розділятися; **орталап бөлүш-** ділитися навпіл, порівну *К*.

бөлүштүр- розділяти, розгороджувати *О, К*.

бөлүштүрт- *спон.* *О, К*.

бөль- (бөлей; бөлем ділю *Б*) ділити, розділяти, розгороджувати, відокремлювати, розрізати, розтинати; **ортадан бөль-** ділити посередині, навпіл *Б*.

бөльдир- дати, змусити розділити *У*.

бөльдүр- змушувати ділити, розгороджувати *СБ, О, СЛ, К*.

бөльдүрт- *спон.* *О, К*.

бөльме розділ, розгороджування, відділення, перегородка,

простінок, загром, кімната; **бахша** бۆльмелер різні, окремі відділення *П*.
бөльмели який має кімнати; **үч бөльмели** **эв** хата на три кімнати *Б, У, К*.
бөн сьгодні *К*; *пор.* бегүн, бөгүн, бөүн, бүгүн, бүүн.
бөрөк нирка *СЛ*; листовий пиріжок *СК*; *vulva* *СБ*; \diamond **т'итти йүрек** — халды бөрөк серце відболіло — лишилася порожнеча *СЛ*; *пор.* бобрек, бүрек, бүрйек.
бөржүмек сочевиця *Г, К*; *пор.* бержемек, бержимек, бержмек.
бөрк шапка *ВН*.
бөрү вовк *СБ, О*; **бөрүнү/бөрүни/айу аңсаң, тохмағыңы азыр/азир** тут якщо згадуєш вовка/ведмедя, довбно тримай напоготові *СБ/СБА*.
Бөрүлү оба Бірюкова гора *Г*.
Бөрүлү тарама Бірюкова балка *Г*.
Бөрүш *прізв.*; *див.* Бүрүш.
бөтүк черевика *К*.
бөүн сьгодні *Б, Г-К*; *пор.* бегүн, бөгүн, бөн, бүгүн, бүүн.
брада тут *К*.
брадан звідси *М*.
браз заман недовго *Б*.
брак- залишати [*М*]; *див.* брах-
бралхы худобина, що відбилася від череди, табуна, волоцюга, нероба, гультяй, гульвіса *СК*; *пор.* биралхы, быралхы.
брасы це місце, тут [*Г*], *К*.
брах- кидати, покидати, лишати, облишати; **пиреэ** океленип йорғаны атэше брахма *СГС* / **сирт'еэ** өкөңи чыхарып көльмегиңи атэше брахма розгнівавшись на блоху/вошу, сорочку в вогонь не кидай *СЛ*; **тавух йымыртасыны йабана брахмай** курка тасый яйця в чуже гніздо не кладе *СЛ*; **өкөңи чыхарып хожаны брахма** розсердившись, чоловіка не кидай *СЛ*; **брахтын** бу

иши ти кинув цю справу *СЛ*; **дахы зийадэ** одуну брахты кинув іще більше дрів [*Г*]; **ах дувағым бойнума брахтым** я закинула мою фату за голову — на шию *П*; **брахыр** **ичмесни** кине палити (тютюн) *СЛ*; *пор.* брак-
бре вигук-зверг. гей *М*.
бричка бричка, віз *СБ*; *пор.* брычка, бырчка.
брыгадир бригадир *СК*.
брынза бринза *Г*.
брычка віз *ВН-П, Б, СМ, К, СГ*; *пор.* бричка, бырчка.
бу цей, ця, це; **бунуң** *СБ* / **бунун** *СБФ, СМ, Г, СГ* / **буун** *П-Б, Г, СЛ, СГ, СК* / **бун** *СГС*; **буна** *ВН, СБ* / **буна** *Г, СГ, М*; **буну** *ВН, СБ, П, Б, Г, СГ*; **бунда** *ВН-СМ, Г, СЛ, СГ-СК*; **бундан** *ВН, К-СК*; **булар** *СБ-СМ, У, Г, СГ* / **блар** *ВН, СБ, У, Г, СЛ* / **бунлар** [*Г*] / **буннар** *М*; **бунара** *М, [Кб.]*; **бунлардан** *М*; **булары** ці з них *Г*; **буларың** цих з них *Г*; **буларыны** цих (з них), іх *П*; **бу оглу** билен хыз өсип т'ельйенлер цей його син і та дівчина вирошли *П*; **бу тарз** таким чином [*Г*]; **бу дўня** цей світ [*Г*]; **башлай айтмаға буну** починає це розказувати *П*; *див.* абу.
бублик бублик *СК*.
бубуп 1. одуд *СМ*; **бубуп** т'ибик сычай гадить, мов одуд *НМ. 2.* зозуля *НМ*.
був пара, мла *О, Б, К, СГ*.
бувла- парити, випаровувати *О, К*.
бувлан- парувати, випаровуватися, тушкуватися на парі *О, К*.
бувландыр- *спон.* *О, К*.
бувландырт- *спон.* *О, К*.
бувландырттыр- *спон.* *О*.
бувлат- *спон.* *О, К*.
бувлаттыр- *спон.* *О, К*.
бувлу спітнілий, покритий парою *О, К*.
бувух вологий, сирій *О, К*.

бувухлан- сиріти, ставати вологим *О, К*.
 бувухландыр- зволожувати, робити сирим *О, К*.
 бувухлук вологість, сирість *О, К*.
 буғ- душити, топити, утопити *Б, О*; буғуп ольдур- задушити *О*; *див. боғ-, бух-*.
 буға бугай, бик *СБ, СМ, Б, Г-СГ*.
 буғадар стільки *СБ, Б, У*; *пор. бухадар, бығадар, быхадар, пхадар, пыхадар*; *див. бу, хадар*.
 буғаз стільна, жереба, супоросна, суягна *О*; буғаз хой суягна вівця *О*; буғаз сыйыр тільна корова *О*; *пор. боғас*.
 буғазлых тільність, жеребість, супоросність *О*.
 буғалан- дрочитися — про бугая, злучатися *О, К*.
 буғаландыр- злучати *О, К*.
 буғалтер бухгалтер *СБ, Б*.
 буғдур- дати задушити, утопити *О, К*.
 буғдурт- *спон. О, К*.
 буғов залізне путо з ланцюга для коней *НМ, Б*; *пор. пухов*.
 буғовла- триножити, спутувати коня *НМ, Б*.
 буғув душіння *О*.
 буғул- бути задушеним, утопленням, давитися, топитися, тонути, захлинатися, вішатися *СБ, О*; анда бек тәрен — буғулмаға болий там дуже глибоко — можна утопитися *СБФ*.
 буғулт- *спон. О*.
 буғум 1. суглоб *СБ, О, СГ*. 2. ожеред, скирта *Б, СМ*.
 буғумлу суглобний, з суглобом *О*.
 буғумсуз без суглобів *О*.
 буғух задушений, утоплений *О*.
 буғуш- гиркатися, гризтися *О, К*.
 буғуштур- нацьковувати один на одного *О, К*.
 буда- обрізати гілки, сучки *К*.
 будала дурень *О, К*.
 будалалых дурість *О, К*.

будан- обрізуватися *К*.
 буданыл- бути обрізуваним *К*.
 буданылдыр- обрізувати *К*.
 буданылдырт- *спон. К*.
 будах (-ғы) гілка *Г-К, СК*; тал будағы пагін шелюгу, верби *БК*; *пор. бутах, птах, путах*.
 будахлы з гілками, гіллястий *К*; этҕи будахлы дирек дерево з двома гілками *К*.
 будахлых звалище гілок *К*.
 будур топто *Б*.
 бужах сторона світу [*СЛ*]; йаратан, йаратан, сенсин дөрт бужайы бильдирен творець, творець, це ти даеш нам знати чотири сторони світу [*СЛ*].
 буз I лід; чығай буз үстне виходить на лід *СБ*; буз башлады йиберильмейе крига почала сходити *СГС*; папаз буза чыхай священник виходить на лід — на Водохреще *СГ*.
 буз II молозиво *СБ*; *пор. уз II*.
 буз- (бузай) псувати, ламати, руйнувати, розвалювати, розмінювати гроші на дрібні *СБ, СМ, Б, У*; тизли базар марди бузар таємний торг, нечисті справи псують людину *СБА*.
 буза буза *СБ*; *див. боза*.
 бузавлук ожеледь, ожеледиця *СМ*; *див. бузлавух*.
 бузгун зіпсований, зруйнований, розвалений *О*.
 бузгуч руйнівник, порушник *О*.
 буздур- *спон. СБ, О*.
 буздурт- *спон. СБ, О*.
 бузла- замерзати, обмерзати, перетворюватися на лід, укриватися кригою, крижаніти, відморозувати; суйун йухарысы бузлап халды верхня частина течії річки замерзла й зупинилася [*СЛ*]; көзлерим бузлады да көрмей/гөрмей мої очі заслало лудою, вони нічого не бачать [*СЛ / СК*].

бузлав замерзаня, обмерзаня, скрижаніння *О*.
 бузлавух ожеледь, ожеледиця *НБЄ, НМ, К*; бузлавух йавса якшо випаде ожеледь *СМ*.
 бузлан- замерзати, крижаніти, укриватися кригою *О, К*.
 бузландыр- *спон. О, К*.
 бузландырт- *спон. О, К*.
 бузлат- морозити, заморожувати, підморожувати, покривати кригою *СБ, К, СГС*; чыхары тэ- каран бузлатый надворі стало приморожувати *НКД*.
 бузлаттыр- *спон. О, К*.
 бузлаттырт- *спон. О, К*.
 бузлах місце, укрите кригою *О*.
 бузлу крижаний, укритий кригою, замерзлий *О, К*.
 бузлук місце, укрите кригою, льодовик *О, К*.
 бузов теля, бузівок; бузов эт телятина *О, К*; бузов-тана телята різного віку *СБ*.
 бузовжу телятник, телятниця *О, К*.
 бузовла- телитися *О, Г, К, СГ*.
 бузовлан- телитися *О, Г, К*.
 бузовлу з телям *О, Г, К*.
 бузу теля *СБ*; бузу-тана телята, великі й малі загалом *СБ*; *пор. бузов*.
 бузужу руйнівник, спокусник, розбещувач, розпусник *О*.
 бузул- псуватися, руйнуватися, гнити, тухнути *ВН, СБ, СМ, У*; мінятися на обличчі *О*; бир чингенедэн (й)армальных бузулмай через одного цигана ярмарок не псується *СБЧ*.
 бузула- телитися *НБЄ*.
 бузулан- телитися *СБ*.
 бузулмаз непорушний, непохитний, стійкий *О*.
 бузулт- *спон. О*.
 бузулттур- *спон. О*.
 бузулу сийир тільна корова *НБЄ*.
 бузулук руйнування, розлад *О*.

бузумлук зіпсуття, псування *О*.
 бузух зіпсований, зламаний, пошкоджений, зруйнований, розбещений, розпусний *СБ, О*; бузух адам безпутна, аморальна людина *О*; бузух ший эт- чинити неподобства *СМ*.
 бузухбаш легковажний, непутний, безпутний, розбещений, розбишака *О*.
 бузухлаш- псуватися, ставати непридатним, негожим *О*.
 бузухлаштыр- *спон. О*.
 бузухлук зіпсованість, зруйнованість *О*; бузухлук ший эт- робити непристойні речі *СМ*.
 бузуш сварка *О*.
 бузуш- сваритися *СБ, О*.
 бузуштур- сварити між собою *О*.
 бузушухлук сварка, суперечка, неприязнь, ворожнеча *О*.
 буйары в цей бік, сюди *СБФ*.
 буйур- наказувати, порядкувати, розпоряджатися *Г, СГ*, зволюти, частуватися *О, К*; йит йитэ буйурған, йит тэ хурйуғуна буйурған пес наказав псові, а пес хвостові *Г*; буйур звольте, будь ласка *Г, СЛ, [Кб.]*; буйур бир даа будь ласка ще *Г*; буйурунuz элиге звольте на гостину *М*; *пор. буйūr-, буйыр-, буйūr-*.
 буйурт- *спон. О, К*.
 буйурул- бути припрошуваним до гостини, призволятися *О*.
 буйуруш- *сп.-вз.* частувати *О*.
 буйūr- наказувати, зволюти *СМ*; буйūrūñuz призволяйтеся, пригощайтеся, частуйтеся *СМ*; *пор. буйур-, буйыр-, буйūr-*.
 буйыр- наказувати, зволюти *СБ*; т'ене буйырыңыз будь ласка, звольте іще *СБ*; *пор. буйур-, буйūr-, буйūr-*.
 бука соска, жуйка — розжована тверда їжа, хліб, загорнутий у ганчірочку, що його дають немовляті смоктати *СБФ, О, К*.

букаана *О*, букана *СМ*, *Б* бабуся, бабця; буканаң сени бахканда не көрүндү хадэңе? коли бабуся тебе доглядала, шо було видно у твоєму кухлі? — таке тепер у тебе й життя *СМ*; *пор.* бекана, пкана, пукана; *див.* ана, буйук.

буквар буквар *К*.

бул- (булуй) знаходити [*ВН*], *СМ*, *Б*, *Г-СК*, [*Кб*.]; досягати, прибувати *СЛ*; хуту йуварланған — хапағын булған коробка покотилася — із кришкою зустрілася *СГ*; эйи эт тэ эйи бул роби добро й матимеш добро *СГ*.

булай такий, так *СМ-У*; булай заман такий час *СМ*; булайсына таким чином *О*.

булайжа подібний, схожий, приблизно так *О*.

булан- каламутитися *У-К*; көзлерин буланмыш йаныхтан твої очі закаламутилися від жару *Г*.

буландыр- каламутити *Г*, *К*; мадэ буландыр- викликати нудоту *М*.

буландырт- *спон.* *К*.

буланчых каламутний *К*.

буланчыхлых каламутність, каламуть *К*.

буланых каламутний, скаламучений *СГС*.

буланьш- каламутитися *К*.

буланьштыр- каламутити *К*.

Булатов *прізви.*

булаш- забруднюватися, вимазуватися, вивалюватися в багні, забрюховуватися *К*; *пор.* блаш-

булға- вивалювати в багні *СБ*, *К*; колотити, каламутити *О*; чамурче булға- виваляти в багні *НКД*; ханна булға- вимазати у власній крові *СГ*.

булғала- каламутити *О*, *К*.

булғалат- каламутити, занурювати в рідину, бовтати в рідині *СБ*, *О*, *К*.

булған- бути скаламученим *О*, *К*. булғандыр- перекаламутити, скаламутити *О*, *К*.

булғандырт- *спон.* *О*, *К*.

булғанлан- каламутитися *О*, *К*.

булғанчых збовтаний, скаламучений, каламутний *О*, *К*.

булғанчыхлых каламутність, скаламученість *О*, *К*.

булғаных збовтаний, скаламучений, каламутний *О*, *К*.

булғаньш- каламутитися, вирувати *О*, *К*.

булғар болгарин *СБ*, *У*, *О*.

булғат- каламутити *О*, *К*.

булғатла- занурювати, каламутити *СБФ*.

булғаттыр- *спон.* *О*.

булғачых збовтаний, скаламучений, каламутний *О*, *К*.

булғаш- каламутитися *К*.

булов полова *П*; лўзйар айырый буловну, зарени вітер відокремлює полову й зерно *П*; *пор.* булу, плов *П*, пулов *І*.

булу полова *СБ*; *пор.* булов, плов *П*, пулов *І*.

булун- бути знайденим, знаходитися, опинятися, з'являтися, прибувати, перебувати, виявлятися [*У*], *Г-СГ*; о йылхыйа да булунду бир сары тайка й у тому табуні з'явився молодий буланний кінь *СЛ*; алхтан т'елене / эльдэн д'елене тойум олмаз, о да вахтына булунмаз тим, шо дають люди, ситим не будеш і вчасно його не здобудеш *СЛ/СГ*; биз булунурух, сиз дэ булунуз ми прийдемо, і ви приходьте *СЛ*; ажелим булунду виявилася моя смерть [*У*]; саа булнур з тебе станеться, від тебе можна всього чекати *Г*; о маа булнур він мені знадобиться *СГ*.

булут хмара; сийа булутлар чорні хмари *СМ*; сийа булут т'иби мов чорна хмара *СЛ*; булут ава

хмарно, пасмурно *Б, К*; б'ґґн ава булут сьгодні хмарно *СГС*. булутла- хмаритися *Б, СЛ, К*; за- тягати, огоргати хмарами *СБ, К*; булутлаған ава захмарене небо *СМ*; ава булутлап т'елий хмаритися [*У*].

булутлаң- хмаритися, укриватися хмарами *СБ, О, Б, К*.

булутлу хмарний, пасмурний *О, К*; похмурий *К*.

булутчух *К*, булутчых *О* хмарка. бумбарек благословенний, щасливий [*М*]; аллах бумбарек әй- лесин хай бог ошасливить, бла- гословить [*М*]; *пор.* бунбарек, мубарек, мумбарек.

бун *род. в. займ.* бу цього, його *СГС*; бун ч'ґн для цього *СГС*.

буна *дав. в. займ.* бу цьому, йо- му *Г, СГ, М*; нас зенаат вери- йим мен буна? який фах я дам йому? *Г*.

бунбарек благословенний, бла- женний, щасливий [*Г, СК*]; *пор.*

бумбарек, мубарек, мумбарек.

бунда тут, сюди *ВН-СМ, Г, СЛ, СГ-СК*; наз башлай т'үрк'ү с'өле- меэ, чах бунда шитлий як поч- не співати пісні, аж тут чути *СК*; *пор.* бында, мда, мында, ымда.

бундан від цього; звідси [*ВН, Б*], *К, СГ, СК*; бундан да хутулдум я врятувався й від цього *Б*; *пор.*

бундан, бындан, мындан.

бундат'и тутешній *СК*.

бунжа стільки *СГ*.

бунлар *мн. займ.* бу ці [*Г, М, Кб.*]; бунлара їм, цим [*М, Кб.*]; бунлардан від них [*М*].

буннар *мн. займ.* ці, вони [*М*].

буннен з цим, з ним *Г*.

буну *зн. в. займ.* бу його, цей *СБ, П, Б, Г, СГ*; наз буну аннама? як це розуміти? *СГ*.

бунун *род. в. займ.* бу цього, йо- го *СБФ, СМ, Г, СГ*; бунун ч'ґн,

бунун ч'ґ тому, через це, для цьо- го *СБФ, СГС*.

бунуң *род. в. займ.* бу цього, йо- го *СБ*.

бунч *див. пунч*.

бунча стільки [*Г*].

бунчези як ці *СЛ*.

буңа *дав. в. займ.* бу цьому, йо- му *ВН, СБ*.

бур- (бурай) крутити, обертати, вити, накручувати, скручувати, згортати, загортати, закутувати, бурити; бойун бурай скручує шию *У*; бурайлер крутять, скру- чують *У*; бурас бийертэ скру- чуеш докупи *СМ*; буруп-буруп айт-говорити закручено *СБ*; бу- руп тэш-свердлти, бурити, бура- вити *К*; буруп чых-виверну- тися, звихнутися *К, СГ*.

бурада *СБ, П, СЛ*.

бурадан звідси *П, [Кб.]*.

бурайа сюди *Г, М*.

бурак-доручати [*К*].

буран буря, ураган, буран, хурто- вина, хурделиця *Г*; *пор.* боран.

бурасы це місце, у цьому місці *НЛ*.

бурах-залишати *К*; *див.* брах-

бурашка мурашка — сорт білого кавуна *СМ*.

бурғу бурав, свердло *Г, К*.

бурғуч закрутка, защіпка, верту- шка (для віконниці, дверей) *Б, У, К*; бурав *О*.

бурғучла-закручувати, зачиняти на закрутку, защіпку *О, К*.

бурғучлан-пас. *О, К*.

бурдур-спон. від бур-; змінюва- ти тему розмови, ухилиятися від відповіді, збивати з теми *О, К*.

бурдурт-спон. *О, К*.

бурйаки буряк, буряки *ВН, СГ*.

бурйаклер буряки *У*; *див.* бурйа- ки.

бурйақы буряки *У, К, СГС*.

Бурлаев прізви.; *див.* борла.

бурма 1. закручений, скручений *СБ, П, К*; бурма бойнуз закру-

чені роги *Г, СЛ*; бурма зилиф кучеряві локони *У*; бурма халач рулет *Б*; бурма хатлама рулет *П*, закручена листкова булочка *О*; ханети бурма крила в нього закручені *Б*. 2. рулон; заворот *ВН, СГ*; чарых бурмасы завороти постолів *СГ*.

бурмала- скручувати, перекручувати, спотворювати *О, К*.

бурмалан- зв.-пас. *О, К*.

бурмалат- спон. *О, К*.

бурмалаттыр- спон. *О, К*.

бурмалы закручений *СК*.

бурнос/бурнус верхній теплий одяг, сіряк, пальто *НБЄ/НЛ*.

буров І свердло, бурав *НМ, Б, О*; пор. бурғу, буру.

буров І димохід — лежень, лежак *У*.

буру свердло, бурав *Б*; пор. бурғу, буров.

буру- крутити, скручувати, закручувати, огортати, загортати *Г*; туман алды дөрт йанымдан, алды да буруду туман знявся з чотирьох боків й огорнув мене *Г*.

бурул- бути скрученим, закручуватися, крутитися, накручуватися *СМ, Г-СК*; відвертатися, не погоджуватися *СГ*; **бурулуп турған йылан** скручена в клубок гадюка *О*.

бурулмуш звалений, скручений *СБ*.

бурулт- спон. *О, К*.

бурумлу скручений, згорнутий *О*.

бурумча складка *СМ*; вуаль, ажурний шарф *Г, СЛ*; пор. **бурунча, бұрұмча, өрұмче**.

бурун (бурун) ніс, мис, носак взуття; бурнуң твій ніс *ВН*; бурнун йанашасы бокова частина носа *НМ*; бурун тәшик нідзя *СБ, О, Б*; бурун тәшигиндән чыхсын щоб воно тобі через нідзір вийшло *НБЄ*; чокушун бурун

гострий кінець молотка *П*; өзүнүң бурун ағай у нього в самого тече з носа *СБЧ*; бурун йезик ніс у нього розбитий *СБ*; бурнуң өфүр продуй свій ніс *НМ*; бурун сүкүр-/сүмүр-*О/К* сякати ніс; сүмүрүклү бурун у нього сопливий ніс *К*; бурун тартшморгати носом *О*; бурун тик у нього кирпатий ніс *БТ*; бурун түбүне під носом *У*; бурун чекшморгати носом *О*; бурун шишти він зімлів від запаху — ніс у нього розпух *ВН*; ай сырт сне, чобан(жй) бурун сне місяць на спині, чобан на носі — на дощ *СМ*; өзү жап артна, бурун да жап үсне сам за горою, а ніс на горі — жарт з урумів, що мають довгі носи *НМ*; Чавка бурун назва джерела *СБ*.

бурунбойунуз носоріг *Г*.

бурунбох коза, бруд у носі.

бурунбохлу з козами, брудом у носі *О, К*.

бурунбохчу шмаркач *Б, К*.

бурунгу йыл позаторік *СБ*.

бурунлу носатий, з великим носом *О, К*.

бурунлух ремінець вуздечки, що проходить над носом *СБ*.

бурунот нюхальний тютюн *О*.

бурунча вуаль, ажурний, газовий шарф *Г*; пор. **бурумча, бұрұмча, өрұмче**.

бурух зламаний, скручений, зігнутий, скривлений, кривий; башы бурух голову йому скручено *Б*; бойну бурух *СБ див. бойун*; көтү бурух у (качки) закручений хвостик *П*; торатымын туйагы бурух копита мого гнідого коня позаламувалися *СЛ, СГ*; айағы беле бурухту, тутуптутуп д'езийди нога в нього була підвернута, і він ходив кульгаючи, зашпортуючись *СК*; бурух лафетийик ми розмовляе-

мо плутано *М*; **бурух чых-** виламуватися, вивертатися *СГ*.
бурчах I град; **бурчах йавай** иде град *О, У*; **мына аблай бурчахлар** отакі градини *У*; **хуру бурчах** сухой град, без дощу *У*; *пор. пырчах.*
бурчах II горох *СЛ*.
бурчах III дзьоб, рило *СБФ*.
бурчахлы в горошок *СЛ*.
бут I 1. стегно, окіст *СБ, О, Б, К, СК*; **бут т'емиги** стеговна кістка *СК. 2.* литка *Б*; **бут сүйек** голка *Б*.
бут II пам'ятник *ГГ*.
бута- обрізати гілки *СГ*; *пор. пуга-, пуга-*.
бутах гілка *СГ*; *пор. будах, птах, пугах.*
бутперез поганин, ідолопоклонник *ГГ*.
буун *род. в. займ.* **бу** цього, його *П-Б, Г, СЛ, СГ, СК*; **буун чүн** для цього *СГС*.
буунчасна по його *СМ*.
буж- душити, топити *НБЕ, СБФ, НМ*; *пор. боғ-, буг-*.
бухадар стільки *К*; *пор. буғадар, бығадар, пхадар, пыхадар*; *див. бу, хадар.*
бухгалтэр П, бухгалтер СЛ бухгалтер.
бучух половина; **бир бучух** півтора; **бир бучух ай** півтора місяці *ВН, Б*; **бир бучух йашна** йому півтора роки *Б*; **бир бучух саатта** за півтори години *СБ*; **дорт бучух йыл** чотири з половиною роки *СБ*; **бир бучух йылдан бери** оланымыз анда півтора роки наш син там *У*; **алты бучух йыл** шість з половиною років *СК*; **эт'и бучух** два з половиною *СБФ, К*.
Бучух Котигорошко *СЛ*.
буша- вишивати по канві *О*.
бушамах канва, мереживо *СМ*; сітка, мережа *О*.

бушамахлы оздоблений мереживом *СМ*.
бүгеже *Б, СЛ, СК*.
бүгече цієї ночі *ВН*.
бүгүв складка, згин *О*.
бүгүвлү складчастий, збірчастий, плісе, гофре *О*.
бүгүль- складатися, згинатися *О*.
бүгүльт- *спон. О*.
бүгүн сьогодні *СБ, П, О, СГ*; **бүгүн ахшам** сьогодні ввечері *У*; **бүгүн-йарын** сьогодні-завтра; і сьогодні, й завтра, завжди *П*; **бүгүнлердэ** в ці дні *[Кб.]*; *пор. бегүн, бөгүн, бөн, бөүн, бүүн.*
бүгүнгейерек донині, дотепер *СБ*.
бүгүндэг'и сьогоднішній *НМ, У*.
бүгүндү *У*, **бүгүнжү** *СБФ* сьогоднішній, нинішній.
бүгүн-йарын сьогодні-завтра *ВН*.
бүгүнки сьогоднішній *ГГ*.
бүгүнлүк на сьогодні *СБФ, О*; **менім бүгүнлүк** ахчам бар на сьогодні гроші в мене є *СБФ*.
бүгүнт'и сьогоднішній, нинішній *О, СГС*.
бүгүш складка, брижі, волан *О*.
бүгүш- робити складки, брижі, волан, плісе, гофре *О*.
бүгүрткен *бот.* ожина, ведмежина *ГГ*; *пор. бүрүльд'ен.*
бүжүк жук *СМ*; *пор. бөжек, бөжүк.*
бүз-бүтүн цілий, цілком, зовсім, сповна *СБ, О, Б, К*; **стол стне** труй **бүз-бүтүн сыжах** өкмек на столі лежить ціла гаряча хлібина *НКД*; **мен бүз-бүтүн сеннен хайылым** я з тобою цілком згоден *СГС*; *див. бүтүн.*
бүйур- наказувати *У*.
бүйү- рости, підростати, вищати, ставати вищим, просуватися на службі *Б, У, К, СГ*; **өсейлер-бүйүйлер** виростають, стають дорослими *Б*.
бүйүк (-тү) великий, високий, головний, старший, начальник;

о — бүйүк ишт'е він на роботі за старшого *У*; бүйүк болғанлар вони стали великими *П*; бүйүк аға старший брат (серед старших) *СГ*; бүйүк бир адам велика людина *Г*; бүйүк апа(лар) старша сестра, старші сестри *Б*; бүйүк афта великодній тиждень, тиждень перед Великоднем *СГ*; бүйүк баба дід, дідусь *Г, СЛ*; Бүйүк барйам Великдень, Пасха; бүйүк жумаан ахшамы вечір великодньої п'ятниці *Г*; бүйүк йеже великодня ніч *Г*; бүйүк күн свято *ВН, Г*; о хадар бүйүк күн настільки великий день, велике свято *Г*; бүйүк оруч великий піст *К, СГ*; бүйүк сес гучний голос *СМ*; бүйүк пармах вказівний палець *НМ*; бүйүк улан дорослий син *П*; Бүйүк Хапу Велика Порта, Османська імперія [*У*]; бүйүк хапунун д'елини царська наречена [*У*]; бүйүк хзым моя старша дочка *П*; бүйүк хыз старша дочка *П-Б*; бүйүклер старші *СМ, Б*; ағалар, бүйүклер панове старшино *СК*; бүйүклердэн з начальства *ВН*; диннемеэ д'ерек бүйүклерни старших слід слухати *СГ*; бүйүгү йох: стэсе — беле этий, стэсе — беле д'езий старшого над ним немає: хоче — так робить, хоче — так себе поводить *СГ*; кыйнүң бүйүгү найстарший у селі *П*; бек бүйүк дуже великий [*Кб.*]; эң бүйүгү найстарший *СБ, П, Б, У*; *пор. бейүк.*

Бүйүк *прізв.*

Бүйүк *өзен* Кальмиус *Г*.

бүйүкле- робити великим, високим *СМ, К, Т.*

бүйүклен- ставати більшим, вищим, більшати, рости *СМ, К*; бүйүкленмемек ичүн щоб зайве не пишатися собою [*Г*].

бүйүклет- робити високим, великим, підвищувати, збільшувати, вирощувати, підносити, звеличувати *О, К, СК.*

бүйүклеттир- *спон. О, К.*

бүйүклүк величина, висота, становище начальника, старшого, велич *П, СМ, У-М*; зверхність *К*; бүйүклүк ол-бути за старшого *У*; бүйүклүк эт-верховодити *СМ.*

бүйүксен- вважати себе високим, великим, пишатися, величатися собою *О.*

бүйүкче більший *ВН.*

буйүр: бош буйүрү вздуховина, пах *СБ*; *пор. бош.*

буйүр- наказувати, виявляти волю, бажати, зволюти *НМ, СЛ-СГ*; буйүр будь ласка *СБ, К, СГ, СК*; буйүр-буйүр будь ласка *СБ*; буйүр бир татлы шарап зволь солодкого вина *СЛ*; буйүрүң будьте ласкаві, пригощайтесь *НМ*; буйүрүнүз ичери прошу ласкаво до хати *СГ*; не буйүрдүн? що тобі треба? *СГ*; *пор. буйур-, буйүр-, буйыр-*

буйүт- збільшувати, вирощувати, плекати *Б, СГ.*

бүк- гнути, згинати, підгинати, підгортати, підрублювати, зізборювати, робити брижі *НБЕ, О, Б, Г*; *пор. пүк-*

бүкле- згинати, складати, згортати, спаковувати *СБ, О, К*; арабамы йүкледим, дэвелерим бүкледим я нанантажив свого воза, нав'ючив верблюдів *СМ.*

бүклен- бути складеним, складатися *НБЕ, О, СЛ, К*; чамашырларын бүкленди твою білизну складено *СЛ.*

бүклү 1. зібганий *СМ, Б, СЛ, К.* 2. складки, брижі, торочки; алдым элиме бүклү я взяла у руки торочки *СМ.*

бүкме складка, брижі, волан *О.*

бүкмелен- покриватися складками, брижитися *К*.
 бүкметел- покривати складками, брижити, штопати *К*.
 бүкрү кострубатий *СК*.
 бүктүр- *спон. О, К*.
 бүктүрт- *спон. О, К*.
 бүкү складка, брижа *К*.
 бүкүль- I згинатися, нагинатися *Б, У, К*; белим бүкүльдү я затужив *Б, У*.
 бүкүль- II закінчуватися, завершуватися *К*.
 Бүкүр *прізв.*
 бүкүт- штопати, зтягати отвір у складку *К*.
 бүкүш складка, брижа *К*.
 бүле так *СБ*; *пор. беле, боле.*
 бүльбүль соловей, соловейко; бүльбүль хуш соловейко *СК*; чагырсам бүльбүль д'ибик заспіваю, як соловейко *СК*.
 бұльда блюдо, таріль, блюдо *У*; *пор. бильда.*
 бүльлүр кришталь *СК*.
 бұнже стільки [*Кб.*].
 бұнгүр *насл. бурхливого потоку [СК]*; бұнгүр-бұнгүр төкүлүр гөзүмүн йашы слъози в мене потечуть ручаями *СК*; Хара дэниз бұнгүр-бұнгүр Чорне море розбурхалося *СК*.
 бүр брунька, бутон *О*.
 бүр- робити складки, зборки, брижі, бгати, зморщувати *О*.
 бүрдүр- *спон. О*.
 бүрек нирка *О*; *пор. бөбрек, бөрек, бұйек.*
 бүрйек нирка *НБЕ, СБФ, СГС*; бүрйек май нирковий жир *НБЕ*; *пор. бөбрек, бөрек, бұрек.*
 бүрйекли аш юшка з нирками *СБФ*.
 бүрк бурка [*СК*]; Бешташын бүркү бурка з Бекташа [*СК*].
 бүрк- бризкати, прискати *СБ, О, К*, мрячити, мжити *К*.

бүрктүр- *спон. О, К*.
 бүрктүрт- *спон. О, К*.
 бүркүм кількість води у роті для бризкання *О*.
 бүрле- укритися бруньками, зазеленіти, випускати бутони *СМ, Б, У*; чичек бүрледи квіти випустили бутони *О*; тэрек бүрледи на дереві з'явилися бруньки *О*.
 бүрлен- випускати бруньки *О*; тэрек бүрленди дерево укрилося бруньками *О*.
 бүрме зморшка *СБ*, складка, брижа *О*.
 бүрмеле- робити складки, брижі, брижити *О*.
 бүрмелен- укриватися складками, брижитися *О*.
 бүрмелендир- *спон. О*.
 бүрмелендирт- *спон. О*.
 бүрметел- *спон. О*.
 бүрмететир- *спон. О*.
 бүрмели зі складками, брижами, складчастий, брижуватий *О*.
 бүртүк (-гү) 1. зернина, насінина, насіння *ВН, СБ*; крихта *СБФ, О, К*; бүртүк дэ йох немає ні зернини, ні крихти *О*; боғдай бүртүк пшеничина, зернина пшениці *ВН, О*. 2. прищ, вугор, висип, чиряк *СБ, СМ, Г, К*; бүртүк төктү висипало, обсипало прищами *Г*; *пор. пүртүк.*
 бүртүклен- 1. утворювати зерно. 2. укриватися прищами *О, К*.
 бүртүклү 1. зерновий, із зерном *О, К*. 2. прищавий *СБ, О, К*; бүртүклү тэн прищувате тіло *СБФ, К*.
 бүрүльд'ен *бот. ожина, ведмежина У*; *пор. бұғұрткен.*
 бүрүмча шарф, в'язаний гачком, шарф газовий, вуаль *СЛ*; *пор. бурумча, бурунча, өрүмче.*
 бүрүмчек зморшка *Б*.
 бүрүш зморшка *НМ*, згин, складка *О, К*; бүрүш бет зморшку-

вате обличчя *О*; тэрен бүрүш глибока зморшка *О*.
Бүрүш *прив.*
бүрүш- зморщуватися, морщитися, морщинитися, м'ятися, жмакатися, шулитися, кулитися *НБЄ, НМ, Б, К, СГС*; мружитися *К*; **бүрүшкен** харпуз в'ялий кавун *Г*.
бүрүшме складка, зморшка, брижа *О*.
бүрүштүр- зморщувати, морщити, морщинити, м'яти, жмакати, збирати в складки, биржі *СБ, Б, К, СГС*, змушувати кулитися, шулитися *СБФ*, мружити очі *К*; **хаш бүрүштүр-** морщити, хмурити брови *НМ*.
бүрүштүрт- *спон. О, К*.
бүрүшүк зморшкуватий, пожмаканий *БТ, К*; зморшка, складка, брижа *О, К*.
бүрүш-чүрүш дуже пожмаканий, неохайний *НКД*.
бүрче блоха *СБ, Б*; **сениң артыңа / архаңа бүрчелер ойнай у тебе на спині блохи танцюють СБА; *пор. бирче*.
бүрчүкле- випускати бутони *СГ*; **чичеки бүрчүкледі** її квіти випустили бутони *СГ*.
бүс-бүтүн увесь, цілком *БТ*.
бүтүн увесь, усі, цілий; **бүтүн алем увесь світ [Кб.]**; **бүтүн йеже** ціла ніч, цілу ніч *Г*; **бүтүн йыл** цілий рік *СБ, СМ*; **бүтүн күн** цілий день *ВН, П, СМ, Г, К*; **бүтүн өксүз** круглий сирота *БТ*; **бүтүн хыш** ціла зима, цілу зиму *СБ*; *пор. пүтүн, див. бүз-бүтүн*.
бүтүнле- робити цілим *О, К*.
бүтүнлен- робитися цілим *О, К*.
бүтүнлет- доповнювати *О, К*.
бүтүнлеттир- *спон. О, К*.
бүтүнлүк цілість, цілісність *О, К*.
бүтүнчүк цілісінський *ВН*.
бүүн сьогодні *К*; *пор. бегүн, бөгүн, бөн, бөүн, бүгүн*.**

бший-бший що-небудь *СЛ*; *пор. биршей, бирший, биший, пший, пший*.
быгадар стільки *СБ*; *пор. бугадар, бухадар, быхадар, пхадар, пыхадар*; *див. бу, хадар*.
быдырда- торохтіти, триндіти, таторити *К*.
быж-быж *насл. шипіння, кипіння О*.
быжылда-/быжылда- дзижчати *СБФ/НБЄ*; *пор. вызылда*.
быз-быз *насл. дзижчання О*.
бызылда- дзижчати *О, К*; **дзвеніти у вусі К**; *пор. вызылда*.
бызылдав дзижчання *О, К*.
бызылдат- *спон. О, К*.
бызылдаттыр- *спон. О, К*.
бызылдаш- дзижчати разом *О, К*.
бызылдаштыр- *спон. О, К*.
бийан цей бік, сюди *Г*; **ойана-бийана** туди-сюди *Г*; *пор. бийан*.
бийыш цього року *СБ, Б*; *пор. биыл*.
бийых вуса *У, СК*; *пор. мыйых*.
былай такий, так, таким чином *СБ-У*; **былай бир йумрух скүлү** отакий пук льону *Б*; **не чү былайсы?** чому ти такий? *СМ*; **наз бу былай?** як це так? *Б*; **не т'ерек сана?** — **былай-былай** що тобі треба? — так і так *Б*; **былай-былай ший болду маңа** зі мною сталося те й те *СМ*.
былайсна таким чином *Б*.
былар тахым це все *СБ*.
был[е] ол- бути так *СБ*.
былтыр торік; **былтырғайрек** до минулого року *П*; **былтыр бейер** минулої весни *НБЄ*.
былтыржи торішній *СБФ*.
балтырт и торішній *ВН, О, К*.
былтых повнощокый, повновидий, червонощокый *О*; **былтых йымырта** тухле яйце, бовтяк *О*.
бында тут *Г, СЛ, М*; *пор. бунда, мда, мында, ымда*.

бындан звідси *Г*; *пор.* бундан, бындан, мындан.
 быраа тут, сюди *Г, СЛ, СК*; т'ель быраа іди сюди *Г*.
 бырааз трохи [*Г*]; *пор.* бираз, быраз.
 бырада тут, сюди *ВН, Г, К-М*; ишлийсi бырада ти працюеш тут *СМ*; бырада кочен алхымыз наш народ, що сюди переселився *СЛ*; сизе бир жоғабым вар — бырада халсын у мене до вас кільки слів — нехай залишайся між нами *Г*; тэк бырада штий — аман орада варый, айтый тільки-но почуе тут — відразу йде туди й розказуе *Г*.
 бырадан звідси *Б, Г, СЛ, СГ, СК*.
 быражаз до цього місця *СГ*.
 быражыхта тутечки *М*.
 быраз дещо [*Г*]; быраз кўндэн сора через кільки днів [*Г*]; быраздан сора трохи згодом [*Г*]; *пор.* бираз, бырааз.
 бырайа сюди, тут *СЛ, СК*.
 быралхы волоцога, нероба, гультяй, гульвіса *СБ, СМ, Б, Г, М*; ичтим рахы — болдум быралхы пив я горілку — став лайдаком *СБЧ*; *пор.* биралхы, бралхы.
 бырасы це місце, тут *Г-К*; бырасы нерасыдыр/нересидир? що це за місце? *Г/СЛ*.

бырах- кидати, покидати *Г-К*.
 бырачых оце місце *СК*.
 бырбылда- буркати *У*.
 бырғадыр бригадир *СГС*.
 бырчка віз, брйчка *СБФ*; *пор.* брйчка, брычка.
 бых- (быхам) переісти, пересититися, об'їстися до відрази *Б, К*.
 быхадар стільки *СЛ*; *пор.* буғадар, бухадар, бығадар, пхадар, пыхадар; *див.* бу, хадар.
 быч- пиляти, тесати, перетинати, каструвати; тўрлў-тўрлў дағлер бычтым да т'ельдим такі й такі гори я перетнув і прибув сюди *Г*; *пор.* пыч.
 бычма тесаний; бычма даш/таш тесаний камінь *ВН/[СЛ]*.
 бычтыр- *спон. О, К*.
 бычтырт- *спон. О, К*.
 бычхы пилка.
 бычхыжы пиляр *О, К*.
 Бычхыжы *прізви.*
 бычыл- бути пиляним, пилятися *О, К*.
 бычығы мокрець — хвороба ніг у коней *К*.
 бычых 1. спиляний, перепиляний, пиляний *СБ*. 2. пилка *СБФ*; *див.* бычхы.
 бэшмэк башмак *СБ*; *пор.* башмак, башмах.
 Бята *прізви.*; *див.* Бийата.

В

ва I *спол. і [М]*.
 ва II *вигук подиву, розчарування ох, ну О*.
 ва-а *вигук здивування ого-го СК*.
 вағон вагон *СК*.
 вабз хрещення *СГС*; вабз эт- хрестити *Б, СГ, М*; *пор.* бапгизма, вапгиз, вапгизма, вапгис, лапгиз, федиз, фетиз, фитиз, Фота, фотис, фтиз.
 вадэ строк, термін, угода *О, Б, Г-СК*; відстрочка *О*; үч кўн хал-

ды вадэме до мого строку лишилося три дні *Б*; вадэ хурпризначати строк, визначати термін *Г, СК*; йеди йыла хурайым вадэйи ғурбет элине я беру сім років для поїздки на чужину *СЛ*.
 вадэлэт- сприяти узгодженню *О*.
 вадэлеш- узгоджувати умови *О*.
 вадэлештир- *спон. О*.
 вадэлештирт- *спон. О*.
 вадэлі строківий, терміновий *О*.